

Handreiking Kwaliteitsimpuls agro en food

'Een goede boer als buur'

Colofon:

Vastgesteld door GS op 28 februari 2017

Citaten uit de Omgevingsvisie en -verordening kunnen wijzigen naar aanleiding van behandeling en vaststelling van visie en verordening door de Staten.

De definitieve versie is zowel op papier als digitaal beschikbaar, url

Interviews: Harry Roetert, Stimuland

Fotografie: Femke Teussink

Foto familie Veelers: Marloes Hemmeler

Redactie: Bart Beukema, Marieke de Groot, Wicher Wolbers

Voorwoord

Voor u ligt de handreiking Kwaliteitsimpuls agro en food. De Kwaliteitsimpuls agro en food is onderdeel van het provinciaal ruimtelijk beleid en richt zich op verduurzaming van groeiende agrarische bedrijven. Met de handreiking willen we ondernemers, omwonenden en gemeenten inspireren en ondersteunen bij de transitie naar duurzaamheid. Achttien inspirerende voorbeeldbedrijven illustreren naar ons oordeel goed de wijze waarop extra kwaliteitswinst gerealiseerd kan worden op het gebied van duurzaamheid, ruimtelijke kwaliteit en sociale kwaliteit. Ze zijn onze referentie bij grootschalige uitbeiding of nieuwvestiging van agrarische bedrijven. De voorbeeldbedrijven laten zien dat het voeren van een goede dialoog met de omgeving en het zoeken naar een verdienmodel in extra verduurzaming succesvol is. Het leidt tot verduurzaming van het agrarische bedrijf, verbinding met de omgeving en beter draagvlak, terwijl het soms toch om grootschalige uitbreidingen is gegaan.

De provinciale inzet voor de transitie naar verduurzaming bestaat uit drie elementen:

1. Het agro en food beleid is gericht op verduurzaming van de hele sector.
2. In het Uitvoeringsprogramma Agro en Food worden innovaties gestimuleerd gericht op verduurzaming.
3. In de Kwaliteitsimpuls wordt verduurzaming verplicht gesteld bij grootschalige uitbreidingen.

Overijssel kiest bewust voor een kwalitatieve sturing. We hebben daarmee goede ervaringen bij toepassing van de Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving (KGO). We zijn er van overtuigd dat deze sturing de beste resultaten oplevert, voor de ondernemer, de omgevingskwaliteit en omwonenden. Het biedt maatwerk, zowel voor de agrariër als voor het betrekken van wensen uit de omgeving, het doet een beroep op de professionaliteit van de ondernemer en vergroot de kans op gedragen en bestendige maatregelen. Wij geloven niet in een bureaucratische checklist met af te vinken kwaliteitsfactoren. Daarmee remmen we de innovatie, ontstaat 6-jes gedrag en zien we (gebieds-)specifieke kansen over het hoofd.

De kwaliteitswinst moet naar ons idee gebaseerd zijn op de visie op verduurzaming van de ondernemer. We hebben er vertrouwen in dat een goede dialoog over de wensen uit de omgeving, de gedeelde ambitie om daadwerkelijk een transitie naar duurzaamheid te maken, het benutten van de opgaven en kansen ter plaatse en het politieke debat leiden tot goede en gedragen voorstellen voor bedrijfsuitbreidingen. Wij kiezen voor het gesprek, met inbreng van kennis, voorbeelden en inzet van deskundigen, op basis van de principes van de Kwaliteitsimpuls agro en food zoals geschetst in deze handreiking. In de bijlagen geven we een toelichting op de toepassing van de kwaliteitsimpuls, de duurzaamheidsaspecten en de provinciale verordening.

De handreiking is in goed overleg met alle partners (zoals gemeenten, waterschappen, LTO-Noord, For Farmers, VKON, Gezondheidsdienst Dieren, Vitens, OAJK, YFM, GGD, financiers en SNM Overijssel) tot stand gekomen. Wij hebben op 28 februari 2017 besloten deze handreiking over te nemen en te hanteren bij het vooroverleg over grootschalige uitbreiding of nieuwvestiging van agrarische bedrijven. Bij de vaststelling van de Omgevingsvisie en Omgevingsverordening is de handreiking de nadere toelichting op de Kwaliteitsimpuls agro en food.

De handreiking is nadrukkelijk bedoeld voor zowel gemeenten als bedrijven en omwonenden wanneer grootschalige agrarische bedrijfsuitbreiding of nieuwvestiging aan de orde komt. Wij spreken de hoop en verwachting uit dat u als gemeentebestuurder en gemeenteambtenaar de handreiking gaat toepassen in beleid en de dagelijkse praktijk en dat u als agrariër en omwonenden de inspirerende voorbeelden kan benutten bij uitbreidingsplannen. Wij wensen u veel inzicht en inspiratie bij het gebruik van deze handreiking!

Gedeputeerde Staten van de provincie Overijssel

Inhoudsopgave

Inspirerende voorbeeldbedrijven

1.1	Inleiding en leeswijzer	5
1.2	Inspirerende voorbeeldbedrijven	6
1	Andre Mulder De Lutte	12
2	Lu Nijk Kallenkote	12
3	Robert Nijkamp Raalte	16
4	Wim Wijnhout Wijhe	20
5	Coen Bosch Heino	24
6	fam. Noordman Lemelerveld	28
7	Jan Broenink Langeveen	32
8	Pieter Koonstra Ommen	36
9	fam. Pelleboer Mastenbroek/Zwolle	40
10	Chris Bomers Groenl	44
11	Klaas de Lange Nederland	48
12	Erik Kuiper Denekamp	52
13	Ruben ten Braak Langeveen	56
14	Erik Stegink Bathmen	60
15	fam. Veelers Hengevelde	64
16	fam. Dekker Hoge Hexel	68
17	Jos Steggink Kloosterhaar	72
18	Jan Nijhof Haaksbergen	76

Bijlagen bij de handreiking Kwaliteitsimpuls agro en food

Bijlage 1

Toelichting op de Kwaliteitsimpuls

1.1	Leeswijzer	83
1.2	Het provinciale programma Agro en Food	84
1.3	Status van de handreiking	85
1.4	Lange termijn perspectief Agro en Food	85
1.5	De provinciale Omgevingsvisie en -verordening	87
1.6	De 5 principes van de Kwaliteitsimpuls agro en food	89
1.7	Aanpak: proces en organisatie	92
1.8	Doorwerking en borging	96
1.9	Afspraken en vervolg	98

Bijlage 2
Factsheets

2.1	Inleiding factsheets	99
2.2	Duurzaamheid	99
2.3	Factsheets duurzaamheid	99
1.	Waterkwaliteit	101
2.	Klimaatadaptatie / zoetwatervoorziening	101
3.	Drinkwater / grondwater	102
4.	Bodem(vruchtbaarheid)	103
5.	Hernieuwbare energie	105
6.	Energiebesparing	106
7.	Ammoniak en Nox	107
8.	Fijn stof	108
9.	Geur	109
10.	Methaan en CO ²	110
11.	Geluid	111
12.	Natuur	112
13.	Landschap	113
14.	Circulaire economie, kringlopen sluiten	114
15.	Dierenwelzijn en diergezondheid	115
16.	Volksgezondheid	116
17.	Licht	117
2.4	Sociale Kwaliteit	118
2.5	Ruimtelijke Kwaliteit	119

Bijlage 3
Tekst omgevingsverordening **121**

Inspirerende voorbeeldbedrijven

1.1 Inleiding en leeswijzer

De Kwaliteitsimpuls agro en food ondersteunt en geeft richting aan de transitie naar duurzaamheid van groeiende agrarische bedrijven. De handreiking is een inspirerend document en begint daarom met voorbeelden van bedrijven die stappen gezet hebben in verduurzaming. Deze 18 verhalen van voorbeeldbedrijven laten zien hoe extra kwaliteitswinst gerealiseerd kan worden op het gebied van duurzaamheid, ruimtelijke kwaliteit en sociale kwaliteit. De voorbeeldbedrijven dienen als inspiratie en referentie, en illustreren dat verduurzaming mogelijk is en perspectief biedt.

In deze voorbeelden komen ook meerdere van de vijf basis principes van de kwaliteitsimpuls naar voren, namelijk:

1. Ontwikkelen richting lange termijn perspectief
2. Een echte plus
3. Balans tussen groei en kwaliteitswinst
4. Niet rekenen maar argumenteren en onderbouwen
5. Verplichte en facultatieve aspecten binnen de Kwaliteitsimpuls agro en food

De kwaliteitsimpuls agro en food is niet vrijblijvend. In bijlage 1 van deze handreiking is de toelichting opgenomen over het toepassen van de Kwaliteitsimpuls agro en food. Aan de orde komen onder andere de status van de handreiking, het lange termijn perspectief voor de sector, de vijf principes van de kwaliteitsimpuls en de doorwerking naar gemeenten.

Duurzaamheid en sociale kwaliteit zijn veelomvattende begrippen. In bijlage 2 zijn de factsheets van de duurzaamheidsaspecten opgenomen en de begrippen duurzaamheid, sociale kwaliteit en ruimtelijke kwaliteit voor de Kwaliteitsimpuls agro en food nader toegelicht.

De Kwaliteitsimpuls agro en food is opgenomen in de provinciale Omgevingsverordening. In bijlage 3 is de tekst van de Kwaliteitsimpuls agro en food in de Omgevingsverordening opgenomen.

Toepassing van de kwalitatieve sturing op het gebied van duurzaamheid en sociale kwaliteit is een opgave waaraan vele partijen, zoals gemeenten, waterschappen, waterleidingbedrijf, agrarische sectororganisaties en maatschappelijke organisaties hun bijdrage kunnen leveren. Deze handreiking Kwaliteitsimpuls agro en food is daarom opgesteld in overleg met deze provinciale partners en is een gezamenlijk beeld hoe de kwalitatieve sturing in de praktijk vorm kan krijgen. Met de handreiking start de praktische toepassing van de kwaliteitsimpuls. De komende jaren zal, op basis van praktijkervaringen, het instrument verder uitkristaliseren en toepassing gemeengoed worden. De handreiking is dan ook een levend document en wordt geregeld bijgewerkt naar aanleiding van de leerervaringen uit de praktijk.

1.2 Inspirerende voorbeeldbedrijven

Voorbeeldbedrijven dienen als inspiratie en referentie, en illustreren dat verduurzaming mogelijk is en perspectief biedt. De volgende 18 inspirerende voorbeeldbedrijven zijn in de volgende paragrafen in beeld gebracht:

1	Andre Mulder	De Lutte
2	Lu Nijk	Kallenkote
3	Robert Nijkamp	Raalte
4	Wim Wijnhout	Wijhe
5	Coen Bosch	Heino
6	fam. Noordman	Lemelerveld
7	Jan Broenink	Langeveen
8	Pieter Koonstra	Ommen
9	fam. Pelleboer	Mastenbroek/Zwolle
10	Chris Bomers	Groenlo
11	Klaas de Lange	Nederland
12	Erik Kuiper	Denekamp
13	Ruben ten Braak	Langeveen
14	Erik Stegink	Bathmen
15	fam. Veelers	Hengevelde
16	fam. Dekker	Hoge Hexel
17	Jos Steggink	Kloosterhaar
18	Jan Nijhof	Haaksbergen

Inspirerende voorbeeldbedrijven

“Duurzaam zit in mijn genen”

André Mulder

Thema's

Volksgezondheid, hernieuwbare energie en energiebesparing

Ondernemer: André en Tonny Mulder (56 en 55 jr.)

Gezin: getrouwd, drie kinderen, waarvan 1 bedrijfsopvolger (23 jr.)

Bedrijf: gefermenteerde zuivelproducten (Kefir, yoghurt, hangop, wei)
op basis van rauwe, biologische melk

Website: www.rawmilkcompany.nl

Eigen merk: RauwPower

Certificaten: EKO, door COKZ erkend boerderijzuivelbedrijf

Omvang: verwerking van 300.000 kg melk per jaar

Bijzonderheden: samenwerking met biologische melkveehouder Jos Elderink:
gras gevoerde koeien, zonder gebruik van antibiotica, tarwe, mais en soja

Locatie: buitengebied van De Lutte

André en Tonnie Mulder hebben zich na de verkoop van hun biologische melkveebedrijf volledig gericht op de verwerking van rauwe melk. Op hun afgelopen jaar nieuw geopende bedrijfslocatie in De Lutte maken ze gefermenteerde zuivelproducten (Kefir, yoghurt, hangop, wei) van de melk van biologische melkveehouder Jos Elderink. De producten op basis van rauwe melk worden vooral gewaardeerd door mensen met darmklachten of allergieën. Voor Mulder een enorme markt, waar hij maximaal op inspeelt. De vergunningverlening voor de nieuwe locatie verliep probleemloos.

André is opgegroeid op het ouderlijke melkveebedrijf in Wijthmen, bij Zwolle. Al snel na de bedrijfsovername schakelde hij over naar EKO en startte met huisverkoop van biologisch vlees. Dat liep goed, mede vanwege de gunstige ligging van het bedrijf aan de N35 tussen Zwolle en Heino. Vanaf 2008 begon André zich te verdiepen in de mogelijkheden van rauwe (dus onpasteuriseerde) melk en producten als Kefir en yoghurt. Al in de testfase kwamen erg veel positieve reacties van klanten, wat in 2013 resulteerde in een grotere productielijn en de introductie van het merk 'RauwPower'.

Het melkveebedrijf zelf was inmiddels echter verkocht vanwege verbreding van de N35, en Mulder ging op zoek naar een nieuwe locatie. Na enige tijd vond hij die in de vorm van een leegstaand voormalig varkensbedrijf in het buitengebied van De Lutte. De locatie had als voordeel dat een intensieve samenwerking aangaan kon worden met biologische melkveehouder Jos Elderink, waar nu een aantal keren per week de verse, nog warme melk vandaan komt die verwerkt wordt. Op deze manier kan ook voldaan worden aan de zeer strenge wettelijke regels voor gebruik van rauwe melk. Het bedrijf is gecertificeerd door het COKZ (Centraal Orgaan Kwaliteitsaanleggenheden Zuivel).

“We hebben een map vol genezingsverhalen en/of sterke klachtenafname. Producten op basis van rauwe melk hebben de toekomst.”

Duurzaam

Alles nieuw bouwen heeft als voordeel, dat je alles in één keer goed kunt doen. "In ons geval betekende dat dat we ervoor gekozen hebben volledig energieneutraal te worden. Dat begint met een energie-efficiënt proces: de melk komt nog warm van Elderink (en hoeft daar dus ook niet gekoeld te worden), wordt bij ons niet verhit en na de fermentatie eenmaal gekoeld."

Een houtpelletkachel van 100 kW zorgt voor voldoende warmte voor de productieruimtes, maar ook voor het woonhuis en voor het productieproces zelf. Er is dan ook geen aardgasaansluiting.

De 160 zonnepanelen, samen 40 kW, zorgen voor de elektriciteit. Nog niet voldoende voor de gehele elektriciteitsbehoefte maar daar wordt de komende jaren aan gewerkt.

Sociaal

"Vanaf het begin was ons contact met de nieuwe buurt prima. Onder onze burens zijn nog maar twee actieve boeren, verder veel andere ondernemers (een schildersbedrijf, een winkelier uit Oldenzaal, twee grote hotels, een paardenmanege en een paar hobbyboeren)."

Op het moment dat de voorgenomen bestemmingsplanwijziging rond was, was er meteen al een journalist van de Tubantia bezig om een artikel voor de krant te maken. "De dag vóór de publicatie van het artikel hebben we onze plannen gepresenteerd aan de burens. Zonder uitzondering was iedereen blij met onze plannen, omdat we heel duurzaam bezig zijn en van mogelijke overlast of emissies geen sprake is. Bovendien kwam er een mooi ingepast nieuw gebouw in plaats van de oude varkensstallen die al een paar jaar leeg stonden." Er zijn dan ook geen bezwaren ingediend tegen de vergunning.

“Mijn ideaal is dat De Lutte uitgroeit tot een echte ‘Blue Zone’, een plek op aarde waar mensen zonder huisarts gezond en gelukkig heel oud kunnen worden.”

Wat levert het op?

Gezondheid wordt een steeds belangrijker thema in de voeding en veel mensen hebben te maken met darmklachten of allergieën. Voor Mulder een enorme doelgroep, waar hij maximaal op in wil spelen. De melk van Jos Elderink is niet alleen biologisch, maar ook geproduceerd zonder soja, maïs en tarwe en zonder gebruik van antibiotica. Door de melk dagvers te verwerken, niet af te romen en niet te pasteuriseren, blijven alle goede voedingsstoffen behouden. De zuivelproducten zijn dan ook licht verteerbaar en bevatten meer Omega3 en minder Omega6 dan gangbare melk. Bovendien onderscheiden de producten zich door de smaak. De exacte samenstelling en gehalten variëren met de seizoenen. Momenteel wordt ca. 300.000 kg melk op jaarbasis verwerkt en worden de producten naast verkoop in de eigen boerderijwinkel voornamelijk afgezet via de biologische groothandel. Het aantal verkooppunten stijgt snel en zit ruim boven de driehonderd in heel Nederland en België. Opschalen van de productie is een kwestie van tijd en van organiseren. Vertaald naar de melkprijs ligt die ruim boven die van ‘gewone’ biologische melk.

Toekomst

Op de huidige productielocatie is een opschaling tot 3 miljoen kg melk per jaar mogelijk. In de toekomst ziet André nog veel meer mogelijkheden rondom het thema gezondheid en voeding. In de vergader ruimte op het bedrijf kunnen bijeenkomsten tot 100 personen rond het thema gehouden worden.

“In zo’n kleine gemeenschap als Kallenkote moet je wel rekening houden met elkaar.”

“Midden in de maatschappij”

Lu Nijk

Thema's

sociale kwaliteit, dierenwelzijn, energiebesparing en hernieuwbare energie

Ondernemer: Lu Nijk (54 jr.) Samenwonend, drie kinderen in het bedrijf, één zoon (20 jr.) en twee dochters (28 en 29 jaar)

Bedrijf: melkvee, zorg, horeca, recreatie

Website: www.demaargieshoeve.nl

Certificaten: erkende zorgboerderij, stal volgens Maatlat Duurzame Veehouderij

Omvang: 3 bedrijfslocaties, 3 mln. kg melk, 300 melkkoeien, 150 ha. grasland en mais,

110 zorgcliënten, 38 medewerkers (meest in deeltijd), theeschenkerij, kooklokaal/restaurant

Bijzonderheden: skybox, het 'kleinste kerkje van Nederland' op het erf

Locatie: in en vlakbij Kallenkote (bij Steenwijk)

De combinatie van melkvee met een zorgboerderij en een recreatietak is in Overijssel niet heel bijzonder meer, maar wel in de omvang zoals op De Maargies Hoeve. De afgelopen vijftien jaar is het bedrijf uitgegroeid tot een forse familieonderneming met drie bedrijfslocaties en bijna veertig medewerkers.

De Maargies Hoeve is van oudsher een melkveebedrijf. In 2002 besloot Lu Nijk als één van de eersten in Overijssel een zorgboerderij te beginnen, omdat hem het contact met mensen van diverse pluimage zeer aansprak. De zorgtak begon kleinschalig, maar liep al snel zo goed dat er stapsgewijs uitgebreid werd. In 2010 werd een theeschenkerij geopend en een jaar later een logeergeedeelte ingericht voor de zorgcliënten (voor tijdelijke crisisopvang). Sinds 2013 draaien ook de beide dochters volop mee en inmiddels worden dagelijks 110 cliënten begeleid met een zeer diverse achtergrond en problematiek. Hierbij wordt intensief samengewerkt met zorginstellingen. In totaal werken nu 33 medewerkers in de zorg- en horecatak.

Ondertussen werd ook het melkveebedrijf verder ontwikkeld en in 2014 werd er een nieuwe melkveestal gebouwd. De jongvee-opfok op een tweede locatie (800 meter verderop) werd in de loop der jaren uitgebouwd. Een volgende uitbreiding is momenteel in aanvraag waardoor nog eens 180 melkkoeien extra gehouden kunnen worden. Hiervoor is ook een uitbreiding van het bouwblok nodig van 1,3 naar 2,0 hectare. Sinds vorig jaar is ook de jongste zoon toegetreden tot het bedrijf; en werkt samen met 5 medewerkers in het landbouwbedrijf.

Sinds kort is een derde bedrijfslocatie ontstaan door de aankoop van de oude dorpsschool in Kallenkote, die omgebouwd is tot 'Maargies Kooklokaal', een eetgelegenheid van en voor mensen met een beperking en voor iedereen die het gezellig vindt een hapje mee te eten. Een van de twee lokalen is omgebouwd tot professionele horecakeuken, het andere lokaal tot restaurant met plek voor 30 mensen. Daarnaast wordt er in het Kooklokaal dagbesteding aangeboden. Er is overleg met de gemeente om in de toekomst het Kooklokaal met de hoofdlocatie te verbinden door middel van een schelpenpad in de berm van de openbare weg.

Duurzaam

In de melkveetak is gekozen voor een stal die voldoet aan de Maatlat Duurzame Veehouderij. Vanwege dierwelzijn is de stal voorzien van dakisolatie en van grote waaiers voor extra ventilatie op warme dagen. De ruime ligboxen zijn voorzien van koematrassen. De stal is emissiearm wat betreft ammoniak.

Het energieverbruik is beperkt door gebruik van een voorcoeler, warmteterugwinning en zonnepanelen. Door mee te doen aan het 'Jumpstart'-mestvergistingsproject van FrieslandCampina kan het bedrijf mogelijk geheel energieneutraal worden.

De woon- en verblijfsruimtes van de zorgtak worden verwarmd met houtkachels, waarbij een groot deel van het hout uit het 1,5 hectare grote bos komt, waarvoor een langjarige overeenkomst is gesloten in het kader van 'Groen-Blauwe diensten'.

Sociaal

De aard van het bedrijf brengt met zich mee dat er dagelijks veel bezoekers komen en er de nodige verkeersbewegingen zijn. Het bedrijf staat letterlijk en figuurlijk 'midden in de maatschappij'. In een kleine gemeenschap als Kallenkote betekent dat dat een goede relatie met de burens extra belangrijk is. Daarom heeft Nijk parkeerplaatsen achter de stal gemaakt, en wijst bezoekers daar meteen op als ze toch langs de weg parkeren. Verder zijn de uitbreidingsplannen iedere keer vooraf besproken met alle burens individueel. De relatie met de gemeente noemt Nijk momenteel constructief: "Ze zien dat we maatschappelijk goede dingen doen, dat helpt".

“Mensen in hun eigen kracht zetten,
dat is het mooie van een zorgboerderij.”

Wat levert het op?

Meerdere takken op het bedrijf geeft in de eerste plaats risicospreiding. Dat bleek in 2016 met de extreem lage melkprijs heel duidelijk. Verder versterken de twee takken elkaar, bijvoorbeeld bij het melken. Er is bewust voor gekozen om geen melkrobots aan te schaffen, maar wel driemaal daags te melken. Dat kan mede door de inzet van een aantal ‘hulpboeren’ vanuit de zorgboerderij. Uiteindelijk kunnen alle kinderen een inkomen uit het bedrijf halen.

Toekomst

De verschillende uitbreidingen van het bedrijf zijn de afgelopen jaren wel fors geweest. Nijk wil na de komende uitbreiding met het melkvee eerst verder optimaliseren.

“Iets nieuws bedenken, dat is een uitdaging”

3

Robert Nijkamp

Thema's

Emissies, dierenwelzijn, energiebesparing, ammoniak en fijn stof

Ondernemer: Robert Nijkamp (45 jr.)

Gezin: getrouwd met Renate, 3 kinderen, (8, 6 en 3 jr.)

Bedrijf: 50 melkkoeien, 400.000 kg melk, 70.000 vleeskuikens, 23 ha. gras en mais

Website: www.nijkampraalte.nl

Eigen merk: Windstreekstal, www.windstreek.eu

Certificaten: proefstal, Beter Leven 1 ster

Locatie: Raalte

Vanuit het project 'Pluimvee met smaak' startte Robert Nijkamp een zoektocht naar de werkelijke behoeftes van een vleeskuiken en een houderijsysteem wat daarop aansluit. Dat leidde uiteindelijk tot de ontwikkeling van een nieuw staltype: de Windstreekstal. De doelstelling om 60% minder uitstoot van ammoniak en 80% minder fijnstof te realiseren moet nog bewezen worden, maar is in principe haalbaar. Verder is de stal 100% energieneutraal: de beperkte hoeveelheid energie die nog nodig is, wordt opgewekt met zonnepanelen.

Het bedrijf van de familie Nijkamp is in 1935 opgericht als traditioneel gemengd bedrijf en heeft zich na de bedrijfsovername door Robert Nijkamp in 1997 gespecialiseerd in melkkoeien en vleeskuikens.

Na een tweede uitbreiding in 2004 is het aantal dieren niet meer groter geworden. Wel zijn bestaande stallen vervangen door nieuwe stallen met meer ruimte per dier. Een deel van de vleeskuikens is sinds vorig jaar gehuisvest in de nieuw ontwikkelde Windstreekstal, de rest is nog in meer traditionele scharrelstallen gehuisvest met overdekte uitlopen.

Duurzaam

De Windstreekstal valt direct op door de gebogen dakvorm, die lijkt op de vleugel van een vliegtuig en op dezelfde manier werkt: bij deze vorm van natuurlijke luchtventilatie blijft de inkomende, koude lucht langer 'onder de vleugel hangen' en slaat niet neer op de kuikens.

Binnen zijn de broedkappen opvallende elementen. "Een pasgeboren kuiken is niet in staat om de eigen lichaamstemperatuur op peil te houden", licht Nijkamp toe. "Dat betekent dat je in een normale vleeskuikenstal de temperatuur opschroeft naar 35/36o C. Hier is de ruimte niet verwarmd, maar vangen we de kuikens op onder de broedkappen met infraroodpanelen. Door infrarood gaat de ruimtetemperatuur niet omhoog, maar het straalt juist dieren en materialen aan. Dat levert een enorme reductie op het energieverbruik in combinatie met de kleine ruimte onder de kappen."

“Ik probeer over dingen na te denken,
die andere vanzelfsprekend vinden.”

De Windstreekstal is in alle opzichten nog een proefstal: het concept is ontwikkeld in een consortium van bedrijven met Wageningen UR, Plukon, Sommen en Circulair landscapes en met een subsidie van het Rijk.

Op basis van dit onderzoek is voorafgaand aan de bouw de uitstoot van ammoniak en fijnstof bepaald voor de milieuvergunning. Voordat dit staltype breed kan worden toegepast (en op de RAV-lijst van ammoniak-beperkende stalsystemen komt), moet echter de uitstoot op vier verschillende praktijkstallen gemeten worden. "Omdat de stal zo eenvoudig te bouwen is, is er geen stallenbouwfirma die € 60.000 per stal wil uitgeven aan deze metingen. En ook voor een agrarische ondernemer is dat een fors extra bedrag."

De uitbreiding van het bouwblok is tot stand gekomen op basis van een 'afwijkingsbesluit voor bijzondere projecten'. Nijkamp heeft nu een aanvraag ingediend voor vergroting van het bouwblok van 1,5 naar 2,5 hectare. Dan zou een tweede Windstreekstal gebouwd kunnen worden en het geheel nog mooier landschappelijk ingepast kunnen worden.

Met de vrijloopstal voor de melkkoeien was Nijkamp ook in de voorhoede bij het toepassen. Nijkamp had een nuchtere kijk op het nieuwe staltype: "ik kijk gewoon of het werkt, en zo niet dan kan ik er later alsnog mengmestputten onder maken". De eerste twee jaar werkte Nijkamp met houtsnippers, maar hij stapte daarna over op gehakseld stro. Het stro composteert volledig, door het regelmatig los maken van de bovenlaag met een frees. Dat levert een prima meststof op met extra organische stof, wat zeer welkom is op de lichte zandgrond. Of de emissies minder zijn dan met een traditionele ligboxenstal, is nog de vraag. Daar is eigenlijk nog te weinig onderzoek naar gedaan. Wel is het positieve effect op de koeien duidelijk: "De klauwverzorgers komen nog maar eens per twee jaar en is dan ook snel klaar. Er worden veel minder koeien afgevoerd vanwege klauwproblemen".

Sociaal

Van de ca. tien burens is geen enkele meer actief boer. Het gaat om ofwel (de nakomelingen van) gestopte boeren, ofwel om mensen die van elders, meestal uit de stad komen. De ervaring van Nijkamp met deze 'nieuwkomers' in de buurt is heel positief.

“Ik had sneller een vergunning dan
een financiering bij de bank.”

Met name bij de bouw van de Windstreekstal is de buurt betrokken. Al voordat de aanvraag was ingediend werden alle burens uitgenodigd en bekeken ze samen enkele ontwerpen van de architect. Enigszins tot verbazing van Nijkamp hadden de meeste burens een voorkeur voor plaatsing van de nieuwe stal schuin achter de andere stallen, in plaats van recht naast de andere stallen. Die voorkeursvariant van de burens heeft Nijkamp ook overgenomen en ervoor gezorgd dat alle looplijnen hierop aangepast werden.

Vervolgens werden de burens via een mailgroep voortdurend door Nijkamp op de hoogte gehouden van iedere volgende stap in het vergunning- en bouwproces. Op de vergunningaanvraag kwamen enkele zienswijzen binnen, maar er is geen beroep ingesteld waardoor de vergunning snel onherroepelijk was en de bouw kon beginnen. Bij de opening van de stal waren alle burens uitgenodigd en was er nog een apart feestje 's avonds. Eén van de burens zei: “Je hebt woord gehouden, het stinkt echt minder”.

Wat levert het op?

Een vertaling in een méérprijs voor zijn producten is er bij Nijkamp nog niet. In principe moet de extra investering in de Windstreekstal zich nu terugverdienen door de sterk lagere energiekosten. Een nieuwe ontwikkeling is de zichtbare verkoop van Windstreek-producten via de Albert Heijn (AH). “Plukon Food Group is hofleverancier bij AH en samen zijn we aan het kijken of de Windstreek als stal de consumenten aanspreekt”, vertelt Nijkamp. “Door een QR-code op de verpakking te scannen, krijg je op je mobiel alle informatie over de Windstreek-kip en het houderijsysteem”. “Een nadeel is dat je als vleeskuikenhouder levert in het vers-vlees-segment, dat gericht is op grote volumes. Ons speciaal-product ligt steeds een weekje in de supermarkt en dan 8 weken niet. Vanwege de cyclus van 9 weken komt er dan even geen vlees uit de stal. Maar mijn vrouw kon gelukkig nog een verpakking bemachtigen bij ons in het dorp!”, zegt hij lachend. Samen met een groepje collega's bezint Nijkamp zich ook nog op andere afzetmogelijkheden.

4 “Goede communicatie en weidevogels leveren geld op”

Wim en Hennie Wijnhout

Thema's

Dierenwelzijn, natuur en ammoniak

Ondernemer: Wim Wijnhout (54 jr.)

Gezin: getrouwd, 2 kinderen, (dochter 24 en zoon 26 jr.)

Bedrijf: melkvee, weidevogelbeheer, beheersgrasland

Eigen merk: WeideWeelde, www.weideweelde.nl

Certificaten: stal volgens Maatlat Duurzame Veehouderij

Omvang: 2 mln. kg melk, 190 melkkoeien, 99 ha. grond, gras en mais

Locatie: buitengebied van Wijhe

Wim en Hennie Wijnhout hebben twee jaar geleden een nieuwe ligboxenstal voor de melkkoeien gebouwd, waardoor op de bestaande locatie uitgebreid kon worden van 140 naar 200 koeien. Door goed overleg met de burens en de rentmeester van het landgoed is de vergunningverlening probleemloos verlopen.

Na een zorgvuldige afweging heeft Wijnhout er voor gekozen niet biologisch te gaan boeren, maar wel zo duurzaam mogelijk. De stal is emissiearm gebouwd, met maximale diercomfort. Er wordt actief aan Weidevogelbeheer gedaan, en sinds afgelopen jaar wordt de melk als 'WeideWeelde' in de supermarkt verkocht.

Het bedrijf van de familie Wijnhout was van oudsher een pachtbedrijf van landgoed 't Rozendael. Momenteel is de ondergrond van de bedrijfsgebouwen in erfpacht van de "Stichting Baron van Ittersum" en nog 60 ha. grond in pacht, van de in totaal 99 ha. die in gebruik is.

2011 was een belangrijk jaar in de bedrijfsontwikkeling: de oude ligboxenstal met 140 plaatsen voldeed niet meer, de opvolgingssituatie was niet duidelijk en Wim en Hennie waren op een leeftijd dat ze een nieuwe uitdaging zochten. Verschillende toekomstbeelden werden besproken, waaronder ook omschakeling naar biologische melkveehouderij. Daar was voldoende grond voor, en bovendien was de rentmeester van het landgoed daar ook een voorstander van. Er werd een omschakelingsplan opgesteld, en voors en tegens goed afgewogen. Volgens de berekeningen zou het prijsverschil tussen gewone en biologische melk € 0,11 /kg moeten zijn om de extra kosten te compenseren op de lichte, droogtegevoelige zandgrond. Dat leek op dat moment nogal fors. Verder schatte Wijnhout de extra arbeid wat anders in dan de adviseur. Daarnaast speelde nog een psychologische factor mee: "Wij vonden het moeilijk als boer toe te kijken als onkruid de overhand krijgt en de gewassen verpieteren". Daarom werd besloten niet over te schakelen naar biologisch maar wel op een zo duurzaam mogelijke manier verder te gaan en een nieuwe melkveestal te bouwen.

“De melkveehouderij moet naar grondgebondenheid toe! Dat is de enige duurzame weg in de toekomst.”

Duurzaam

In het ontwerp van de nieuwe stal werd uit oogpunt van dierwelzijn bewust gekozen voor dakisolatie, ligboxen met een zandbed en een dichte vloer van gietasfalt. De dichte vloer met aparte urinegoot had bovendien als voordeel dat het bestempeld werd als emissiearm wat betreft ammoniak. Hierdoor en door aankoop van emissierechten van andere veehouders die dichter bij natuurgebieden zaten, kon uitgebreid worden tot 200 melkkoeien. Met enkele kleine extra aanpassingen kon voldaan worden aan de 'Maatlat Duurzame Veehouderij', wat extra fiscale voordelen betekende.

Aan weidevogelbeheer deed Wijnhout altijd al. Toen hij via de coöperatie Noorderland, waar de melk aan geleverd wordt, benaderd werd voor het project WeideWeelde, was de beslissing om daaraan mee te doen dan ook snel gemaakt. Van de melk die onder dit merk wordt verkocht, gaat 2 cent per kg via een weidevogelfonds naar agrarisch natuurbeheer door de deelnemende boeren. Zij kunnen hiermee investeren om het aandeel natuur op de bedrijven te verhogen naar minimaal 20% van de grond. De Vogelbescherming heeft een belangrijke rol in de besluitvorming over de besteding hiervan. Zonder aanpassingen voldeed bij Wijnhout al 12% van de grond van aan de richtlijnen en met enkele aanpassingen kan binnenkort de 20% gehaald worden.

Sociaal

De buurt van de familie Wijnhout is in de loop van de jaren behoorlijk veranderd en bestaat nu uit 13 burens, waarvan nog 2 actieve boerenbedrijven. De burens zijn intensief betrokken bij de nieuwe stal, zowel vooraf (voordat de bouwtekening naar de gemeente ging) als achteraf (om het resultaat nog eens te bekijken). Tijdens de bijeenkomst vooraf werden door de burens verschillende suggesties gedaan om overlast te beperken, met name wat betreft landschappelijke inpassing en mogelijke lichthinder. De stalverlichting is aan tot 23 uur 's avonds, wat met name 's winters hinderlijk voor sommige directe burens zou kunnen zijn. In overleg is daarom besloten gebruik te maken voor LED-verlichting, waarbij de richting van het licht beter is te stellen, zodat minder licht zijwaarts gaat. Door beplanting werd het zicht van de burens op de kuilvoerhopen beperkt. Andere wensen, bijvoorbeeld een bloemenrand langs akkerranden, waren minder eenvoudig uit te voeren.

Het goede overleg met de burens leidde er in ieder geval toe, dat er geen bezwaren kwamen bij de vergunningaanvraag. Ook de communicatie met de rentmeester van het landgoed vroeg de nodige aandacht. De rentmeester wilde persé geen Serrestal (met ronde koepeldaken) en wilde houtsingels op plaatsen waar Wijnhout dat niet zag zitten. In goed overleg werd ook dat opgelost.

“Mensen mogen best kritisch zijn naar de sector. Kom kijken bij ons, wij kunnen alles goed uitleggen.”

Wat levert het op?

Naast een bedrijf met toekomst, betekent de nieuwe stal ook dagelijks arbeidsgemak en plezier in het werk; zaken die moeilijk in geld uit te drukken zijn maar wel waardevol zijn. Het 'project' WeideWeelde heeft voorsnog een looptijd van 3 jaar en wordt daarna geëvalueerd. Voorlopig betekent het een plus op de melkprijs en zijn de kosten van het omzetten van enkele lage percelen naar plas-dras-natuur uit het weidevogelfonds betaald. De afzet naar Jumbo- en Plus-supermarkten loopt goed en 12 boeren leveren de melk hiervoor via Noorderland. “Als ik nu een pak melk van WeideWeelde in de supermarkt koop, weet ik bijna zeker dat er melk van ons bij zit. Dat is toch fantastisch?”

Toekomst

Hoewel de opvolgingssituatie nog steeds niet duidelijk is het bedrijf in ieder geval klaar om voortgezet te worden. In de nieuwe stal is ruimte gereserveerd voor een ruime skybox annex vergaderruimte. De komende jaren wil Hennie dit verder ontwikkelen en zoveel mogelijk groepen ontvangen en eventueel rondleiden. De collega's van het ziekenhuis waar Hennie werkt, zijn al geweest en keken hun ogen uit. Een overtuigde veganist in het gezelschap was nog nooit op een boerenbedrijf geweest en had een compleet andere voorstelling van de gang van zaken. Binnenkort komt er via Noorderland een groep mensen van Natuur&Milieu en de Dierenbescherming op bezoek. “Weer een mooie kans om te laten zien waar je mee bezig bent. Dat zouden meer boeren moeten doen”, aldus Hennie.

“Vakmanschap en ondernemerschap zijn ook in de biologische sector essentieel.”

“Biologisch kan ook grootschalig”

Coen Bosch

Thema's

Dierenwelzijn, energiebesparing, hernieuwbare energie, kringloop sluiten en sociale kwaliteit

Ondernemer: Coen Bosch (45 jr.)

Gezin: getrouwd, 3 kinderen, (5-14 jr.)

Bedrijf: 500 fokzeugen, 900 vleesvarkens, 20 ha. grond in gebruik, w.v. 6 ha. eigendom

Website: www.hetconde.nl

Certificaten: EKO, Beter Leven 3 sterren, nominatie voor Agrarisch Ondernemer van het jaar '09

Locatie: buitengebied van Heino

Van de tienduizend varkenshouderijen in Nederland, mogen zich er maar zeventig biologisch noemen. Eén van deze biologische varkensbedrijven, en ook nog eens de grootste van Nederland, is het bedrijf van Coen Bosch in Heino. Recentelijk heeft hij zijn zeugenstapel uitgebreid van 280 zeugen naar 500 zeugen. Het aantal van 900 vleesvarkens bleef gelijk. Grootschaligheid en biologisch zijn goed te combineren. En de combinatie heeft extra voordelen, is zijn overtuiging.

Het bedrijf is al generaties in bezit van de familie en de vader van Bosch besloot al in 1998 het over de biologische boeg te gooien. “We hebben toen een goede keuze gemaakt, de markt voor scharrelvlees kwam in de verdrukking en door de biologische werkwijze konden we ons blijven onderscheiden.” Na de bedrijfsovername in 2002 werd uitgebreid naar 130 zeugen en 900 vleesvarkens. “Dat is een schaalgrootte die door velen in de biologische sector, ook door bijvoorbeeld slachterij De Groene Weg, als ideaal wordt gezien. Dat zie ik anders. Als het bedrijf groter is, ben je veel flexibeler. Een investering in automatische mestschuiven onder de roosters, wat een flinke arbeidsverlichting geeft, had ik niet rendabel kunnen doen bij die grootte. Bovendien werken we nu met vier medewerkers, waardoor ik me meer op lange termijn zaken kan richten. Het bedrijf draait ook gewoon door als ik eens een keer ziek ben en is er meer ruimte voor mijn sociale leven.”

In 2008 nam hij dan ook het besluit twee nieuwe stallen te bouwen en het aantal zeugen te vergroten naar 280. Daarmee was het toenmalige bouwblok van 1 hectare vol. In 2013 stelde de gemeente het maximum voor de bouwblok grootte vast op 1,5 hectare en bovendien gaf slachterij De Groene Weg aan dat er ruimte in de biologische markt was. Daarop werd besloten nogmaals uit te breiden tot 500 zeugen. Daarvoor was een flinke investering in stallen, maar ook in ammoniak-emissierechten nodig.

Een nog verdere uitbreiding staat niet gepland. "Het huidige aantal varkens is op deze locatie voldoende. Als ik nog verder zou willen uitbreiden, zou dat op een tweede bedrijfslocatie moeten. Dat wil ik nu niet, misschien als de kinderen groter zijn en duidelijk is dat er een opvolger is."

Sociaal

Zulke forse uitbreidingsstappen vraagt om meer uitleg naar de burens. "Mijn vader kon vroeger zeggen: ik moet wel een stal bij bouwen, want anders heb ik geen inkomen meer. Dat komt anders over dan dat ik nu zeg: door deze uitbreiding kan ik mijn parttime medewerker, fulltime in dienst nemen." Van de burens is er geen één boer meer. Dat betekent dat ze soms kritisch zijn over mogelijke overlast van stank, geluid en het uitzicht. Maar dat is niet voor iedereen hetzelfde. "In de dagelijkse werkzaamheden houden we daar al zoveel mogelijk rekening mee. Voerleveranciers en varkenstransporteurs kunnen bij ons niet 's avonds laat of 's nachts terecht. En we hebben de afspraak dat als er iets bijzonders is, bijvoorbeeld speciale geluiden, de burens me meteen bellen. Het is een keer voorgekomen dat er een lager vastgelopen was in de mestafvoer, wat een piepend geluid gaf. Dan gaan we daar meteen wat aan doen. Geuroverlast kun je niet helemaal vermijden op een biologisch bedrijf, omdat de varkens ook uitloop naar buiten hebben. We hebben nog overwogen om alleen voor de geur een luchtwasser op de vleesvarkensstal te zetten, maar dat bleek toch niet nodig."

Bij iedere uitbreidingsstap heeft Bosch nagedacht of dit mogelijk extra overlast zou kunnen veroorzaken en hoe hij dat zou kunnen beperken. Vervolgens zijn alle burens individueel bezocht met een schetsplan in de hand om een en ander uit te leggen, want "in een groep laten mensen niet altijd het achterste van de tong zien, en ik wil niet naderhand nog weer discussies". Bij bijna iedereen verliep dat goed en sommige suggesties van burens zijn ook overgenomen. Alleen één buurman maakte stelselmatig bezwaar. Speciaal voor hem heeft Bosch een groenstrook aangelegd, die zijn zicht op het bedrijf volledig wegnam. Nog tijdens de nieuwbouw in 2014 verhuisde deze buurman echter en kwamen er nieuwe burens. Eén van hun eerste vragen was: "Kan die groenstrook niet weg?". Daarop heeft Bosch de groenstrook weer verplaatst, deze keer dichterbij de stallen. Het contact met deze nieuwe burens is sindsdien uitstekend. Conclusie: een ieder heeft zijn eigen beleving. Communicatie is en blijft mensenwerk.

Datzelfde geldt ook voor de communicatie met de gemeente: "In de periode voor de bedrijfs-overname heb ik gewerkt als vertegenwoordiger. Toen heb ik geleerd mij te verplaatsen in de situatie van een ander. Ambtenaren hebben een verantwoordelijkheid om regels toe te passen en te controleren, ook als dat in de praktijk voor een ondernemer niet altijd logisch lijkt. Het hangt allemaal sterk af welke persoon je treft bij de gemeente en hoe je je zelf opstelt".

“Varkens houden is mijn lust en mijn leven.
En dat is maar goed ook, want je hebt er een ijzeren
discipline voor nodig.”

Duurzaam

De stallen zijn uiteraard gebouwd om te voldoen aan de biologische eisen, zoals stro in de hokken en uitloop naar buiten. Verder is het bedrijf nu volledig energieneutraal, door middel van een houtkachel voor de verwarming en zonnepanelen voor de elektriciteit. Om de mineralenkringlopen te sluiten werkt Bosch samen met andere biologische boeren: akkerbouwers, rundveehouders en ook collega-varkenshouders. “Dat is soms een hoop geregeld, maar aan de andere kant heb ik geen last van hoge mestafzetkosten.” Ondanks zijn eigen overtuigde keuze voor biologisch ziet hij dat niet als enige weg naar een duurzame veehouderij. “Biologisch is ook niet op alle punten het meest duurzaam, daar moet je ook eerlijk in zijn. Er is nog zeker verbetering mogelijk. En uiteindelijk moet de consument het wel willen betalen.”

Wat levert het op?

De afgelopen jaren is de vraag naar biologisch varkensvlees gegroeid, maar ook het aanbod. De Groene Weg zorgt er als ketenregisseur voor dat er niet meer vlees wordt geproduceerd dan er vraag naar is, en hierdoor zijn de prijzen stabiel gebleven. “In onze studieclub met verder alleen gangbare varkenshouders wordt soms met jaloerse blikken gekeken naar biggenprijzen van ruim boven de 100 euro. Daar staan weliswaar ook hogere kosten tegenover, maar het saldo is nog altijd prima en nog steeds stijgend. Dat zal ook wel zo blijven, tenminste zolang biologisch nog een kleine niche-markt blijft.”

“Laat zien wat je doet!”

Herbert en Annemarie Noordman

Thema's

Dierenwelzijn, ammoniak en energiebesparing

Ondernemer: Herbert en Annemarie Noordman (52 en 51 jr.)

Gezin: getrouwd, vier kinderen (19-27 jr.), waarvan in ieder geval 1 bedrijfsopvolger

Bedrijf: 400 fokzeugen 4000 vleesvarkens, 4 ha. grond

Website: facebook.com/veldhoekporclemelerveld en www.deboeralsgastheer.nl

Certificaten: Beter Leven één ster

Bijzonderheden: innovatieve Serrestal voor vleesvarkens, optreden in reclamespotje van AH

Locatie: Lemelerveld

“Be good and tell it”: dat principe wordt volop toegepast door Herbert en Annemarie Noordman. Door een bedrijfsverplaatsing konden ze compleet nieuwe varkensstallen bouwen, die in veel opzichten afwijken van het gangbare. Letterlijk en figuurlijk transparant: in de nieuwe varkensstal is volop buitenlicht, bezoekers kunnen zien wat er gebeurt en Annemarie geeft met veel enthousiasme uitleg.

Van oudsher had de familie Noordman een varkens- en rundveebedrijf in Hessum (gemeente Dalfsen), midden in de EHS (Ecologische hoofdstructuur). “Met 500 fokzeugen zaten we daar volledig klem, uitbreiden kon niet meer.” De gemeente wilde meewerken aan een bedrijfsverplaatsing, via een Rood voor Rood regeling. De oude agrarische bouwkaavel werd daarbij ingeruild voor bouwkaavels voor woningen. In 2005 hebben ze een bestaand zeugenbedrijf met 400 fokzeugenplaatsen gekocht aan de Haarweg in Lemelerveld. Het was de bedoeling daar uit te breiden tot 900 fokzeugen, maar die uitbreiding leverde bezwaren op van burens. Dat werd uiteindelijk tot aan de Raad van State uitgevochten. Toen na een aantal jaren de vergunning eindelijk rond was, was inmiddels de huizenmarkt ingestort en de bouwkaavels waren moeilijk te verwaarden. Zodoende wilde de bank de uitbreiding niet meer financieren. De uitbreiding ging niet door. “Door de hele vertraging hadden we meer tijd om nieuwe ideeën ten aanzien van de stallen te ontwikkelen.” Noordman deed mee aan een landelijke ontwerpwedstrijd van de rijksoverheid voor vernieuwende, duurzame en in het landschap passende stallen. Het ontwerp werd in samenwerking met broer Marco Noordman (mede-eigenaar van ID-Agro, een innovatief stallenbouwbedrijf) en een Amsterdamse architect gemaakt. De tekeningen van deze opvallende, ronde stallen (‘VeldhoekPorc’) voor 500 zeugen hangen nog aan de muur.

Uiteindelijk kon de familie Noordman iets verderop aan de Haarweg een perceel van 4 hectare verwerven waar nog geen stallen stonden, maar al wel een vergunning lag voor vleesvarkens. Het is de bedoeling om uiteindelijk het hele bedrijf (zeugen en vleesvarkens) op die éne locatie voort te zetten.

“Ik vind echt dat mijn dieren een goed leven moeten hebben.”

Er kon in eerste instantie een vleesvarkensstal voor 5000 vleesvarkens gebouwd worden. De volgende vraag was , welke stal precies. Na een bezoek aan een Serrestal voor melkkoeien had Annemarie meteen besloten: "Zo'n stal wil ik ook voor mijn varkens!". Met name de overvloed aan daglicht sprak haar meteen aan. Samen met Marco werd het ontwerp gemaakt. Het resultaat was een varkensstal die er ongewoon uitziet, met ronde koepeldaken en grijs-zwarte kleurstelling. "De reacties varieerden van 'heel aardig' tot 'wow, wat prachtig!'. Maar iedereen die op bezoek is geweest is positief over het ontwerp van de stal met veel volume en licht in de stal wat bijdraagt aan het dierwelzijn en werkplezier."

Op het erf wordt momenteel een mini-proefstal voor 15 zeugen met biggen en bijbehorende vleesvarkens gebouwd. "Daar gaan we een aantal ideeën voor de nieuwe zeugenstal eerst uitproberen."

Het perceel is in totaal 4 ha. groot. "Met de huidige twee stallen en de nieuwe stal is ongeveer de helft gebruikt (inclusief bestrating en mestbassin). De rest is beplanting en grasland, waarmee je de stallen goed inpast in het gebied. Grotere bouwblokken zijn nodig om dit soort duurzame ontwikkelingen goed inpasbaar te maken."

Bij het ontwerp van de nieuwe proefstal is een heel team van deskundigen betrokken, waaronder één van de ontwerpers van de 'Koeientuin', een innovatief nieuwe staltype voor melkkoeien. "We proberen juist ook ideeën uit andere sectoren te halen en toe te passen op onze varkensstallen. Ons uitgangspunt is zoveel mogelijk aansluiten bij het natuurlijk gedrag van de dieren, maar ook zo weinig mogelijk ammoniakemissie en een laag energieverbruik. 'Aansluiten bij natuurlijk gedrag' is trouwens heel wat anders dan gewoon maar buiten laten lopen en de natuur zijn gang laten gaan. Onze varkens zijn er niet op gebouwd om het hele jaar buiten te lopen. En een zeug vrij laten lopen in het hok met biggetjes betekent wel dat de kans op doodliggen groter is, dat zijn dingen die je burgers goed moet kunnen uitleggen."

“Het gaat er bij mensen niet om hoe groot je huis is, maar om wat je nodig hebt om gelukkig te zijn. Dat geldt voor dieren ook.”

Wat levert het op?

Het echtpaar Noordman is een van de 160 Nederlandse varkenshouders die varkensvlees met Beter Leven 1 ster voor diervriendelijkheid aan Albert Heijn mag leveren. De varkens krijgen meer ruimte en speelmateriaal. En de mannelijke biggen worden niet gecastreerd. Helaas is de meerprijs gering. Toch gelooft Herbert in het ‘tussensegment’.

“Ik wil vlees produceren dat tussen regulier en biologisch zit. Efficiënt draaien is daarvoor van wezenlijk belang. Biologisch is misschien diervriendelijker maar zeker niet milieuvriendelijker en weinig efficiënt. Ik wil het maximale halen uit een combinatie van alle houderijsystemen, en uitleggen waarom bepaalde maatschappelijke wensen moeilijk haalbaar zijn. En laten zien dat het varkentje net zo leuk is als het koetje in de wei.”

In de stal komt een bezoekersruimte en een plek om naar de biggen en de varkens te kijken. Inmiddels is Annemarie een landelijke bekendheid geworden door haar optreden in een reclamespotje van Albert Heijn op de televisie. Daarnaast ontvangt ze regelmatig groepen bezoekers en doet mee aan open dagen. Het bedrijf laten zien aan burgers en met veel enthousiasme uitleggen wat er gebeurt, is een ware passie geworden.

"Koeien bepalen het landschap"

Jan Broenink

Thema's

Dierenwelzijn en natuur

Ondernemer: Jan Broenink (59 jr.) en Hermien Broenink (58 jr.)

Gezin: getrouwd, vier kinderen, waarvan één zoon opvolger (31 jaar)

Bedrijf: melkvee, zeugen, vleesvarkens, natuurbeheer

Eigen merken: Natuurboeren, Wroetvarken

Website: www.natuurboeren.nl

Certificaten: SKAL/BIO (melkvee), Wroetvarken

Omvang: 550.000 kg melk, 100 melkkoeien (Blaarkop), 130 stuks ossen, 1.000 wroetvarkens en 425 fokzeugen, 60 ha. grasland en 130 ha. natuurgebied in gebruik

Bijzonderheden: natuurbeheer, eigen afzetketen zuivel, rundvlees en varkensvlees

Locatie: buitengebied van Langeveen

Jan Broenink ziet het nabijgelegen natuurgebied als kans. Hij beheert 130 hectare daarvan zelf, met Blaarkop-ossen. Het vlees wordt als speciaal product afgezet via de 'Natuurboeren', een samenwerkingsverband van een groep biologische boeren in Overijssel, die natuurbeheer en biodiversiteit hoog in het vaandel hebben staan. En de afgelopen jaren heeft hij daarnaast het 'Wroetvarken' in de markt gezet.

De boerderij van de familie Broenink is al honderden jaren in de familie. De voorouders van Broenink hebben destijds het veen ontgonnen en omgezet in landbouwgrond. Een klein restant van het voormalige hoogveen is blijven liggen en heet nu de Engbertsdijksvenen. Eind jaren 90 werd dit gebied officieel aangewezen als beschermd natuurgebied (Natura 2000). De bedrijfsvoering dreigde hierdoor onmogelijk te worden. Broenink besloot op dat moment de hele bedrijfsvoering om te gooien en de natuur als kans te beschouwen.

De eerste stap was omschakelen naar biologisch melkvee, met de Blaarkop als Oudhollands type koe. Het vlees van de ossen wordt als speciaal product (ossenvlees) afgezet onder de vlag van Natuurboeren. Deze stichting is in 2008 met een aantal collega-boeren opgericht en de afzet onder eigen merk ter hand genomen. De uitgangspunten voor dit concept zijn: biologisch (SKAL gecertificeerd), ten minste 25 procent van de grond van de deelnemers bestaat uit natuurgrond en/of landschapselementen, de biodiversiteit wordt bevorderd en gemonitord en er wordt nauw samengewerkt met ketenpartijen en terreinbeheerders zoals Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en provinciale Landschappen. Het productenpakket werd uitgebreid met o.a. ijs en andere zuivelproducten en de afzet gaat via kleine supermarkten en cateraars. Inmiddels zijn zo'n 40 boeren aangesloten.

“Ik koester mijn flora en fauna,
want alles heeft een doel.”

Broenink heeft in 2004 een Wroetstal voor de vleesvarkens gebouwd en het varkensvlees onder het Beter Leven keurmerk (één ster) afgezet naar supermarkten. De afzet naar de grote supermarkten liep echter niet altijd naar wens. Vanaf 2011 werd hiervoor een volgende stap gezet: een aparte keten voor varkensvlees uit Wroetstallen: het 'Wroetvarken'. In deze keten wordt samengewerkt met een slachterij en een voerleverancier uit de regio en wordt het product exclusief naar zelfstandige slagers afgezet. Inmiddels zijn negen vleesvarkenhouders in Overijssel en Gelderland aangesloten, en binnenkort wordt dit aantal uitgebreid.

Sociaal

In zijn directe omgeving heeft Broenink vooral te maken met collega-boeren. Dat heeft soms geleid tot meningsverschillen, bijvoorbeeld hoe je je als ondernemer opstelt ten opzichte van het Natura 2000-gebied. Jan heeft een duidelijk andere weg gekozen dan zijn collega's en dat wordt hem niet altijd in dank afgenomen.

De bouwplannen voor een nieuwe varkensstal in het Landbouw Ontwikkelings Gebied (LOG) leidde tot 12 jaar aan juridische procedures met één van de burens en "een hoop politiek gedoe". Broenink blijft overtuigd van zijn maatschappij- en marktgerichte ontwikkelingsvisie.

Het begrip duurzaamheid gaat volgens Jan vooral over verantwoordelijkheid nemen.

"Ik wil niet later door mijn kleinkinderen ter verantwoording worden geroepen met de vraag: wat heb jij er toen aan gedaan?"

“Ik ben er best trots op, dat de eerste kraanvogel die sinds 100 jaar in het gebied heeft gebroed, juist bij ons is neergestreken.

Wat levert het op?

De ontwikkeling van speciaal producten, zowel wat betreft zuivel, rundvlees als varkensvlees heeft na de nodige opstartperikelen zijn vruchten afgeworpen. In al deze drie segmenten is nu een eigen, groeiende marktpositie verworven.

In de ‘Wroetvarkens-keten’ is inmiddels met alle ketenpartijen een eigen prijssysteem ingevoerd. Het systeem werkt met een bodemprijs die gebaseerd is op de kostprijs, en toeslagen gebaseerd op de marktprijzen. Het bedrijf biedt daardoor een toekomst voor de zoon van Broenink, die het bedrijf zal voortzetten.

Ook voor de voerleverancier (en de mensen die daar werken) en de slagers betekent het Wroetvarken een nieuw toekomstperspectief.

Naast economisch rendement ziet Broenink meer voordelen: een toename van de biodiversiteit en een landschappelijke meerwaarde. “Koeien bepalen het landschap. Vroeger was de diversiteit aan koeien groot en bij ieder type landschap hoorde een ander type koe. De laatste dertig jaar hebben we gekozen voor slechts één type koe, slechts één soort gras en één soort verkaveling. De (bio)diversiteit is daardoor voor een groot deel verdwenen en het landschap saai.”

“De koeien hebben het in de stal net zo goed als in de wei.”

“Modern koeien houden op een oude plek”

Pieter Koonstra

Thema's

Dierenwelzijn, bodem, kringloop sluiten, ammoniak, energiebesparing, hernieuwbare energie

Ondernemer: Pieter Koonstra (44 jr.)

Gezin: samenwonend, 2 kinderen, (2 en 4 jr.)

Bedrijf: 100 melkkoeien, 60 ha. grond

Website: www.facebook.com/MelkveebedrijfKoonstra/

Certificaten: het Beter Leven keurmerk voor de melkveehouderij is er nog niet; de verwachting is dat de Vrijloopstal tot minimaal 1 ster zal leiden

Bijzonderheden: geheel nieuwe bedrijfslocatie in cultuurhistorisch erfgoed

Locatie: Vinkenbuurt (bij Ommen)

Een compleet nieuw melkveebedrijf stichten op een plek die als ‘Cultuurhistorisch Waardevol Landschap’ bestempeld is, kan dat? Pieter Koonstra dacht van wel en heeft zijn eigen duurzame invulling gekozen.

Het gebied rondom de ‘Ommerschans’ (een verdedigingsbolwerk uit de tachtigjarige oorlog) werd in de 19e eeuw samen met andere kolonies als Veenoord en Frederiksoord ontgonnen door de ‘Maatschappij voor Weldadigheid’. Arme mensen, bedelaars, werden verplicht te werk gesteld om sloten te graven, het veen af te graven en boerderijen op te bouwen. De lintbebouwing en een deel van de oude sloten en wegen zijn nog steeds in het landschap te herkennen. Het gebied van in totaal 1000 ha. staat bekend als cultuurhistorisch waardevol landschap en is begin 2017 voorgedragen voor de Werelderfgoedlijst van Unesco.

Letterlijk midden in dit gebied, niet in de lintbebouwing maar in de open ruimte, staat het compleet nieuwe melkveebedrijf van Pieter Koonstra. Het is een opvallend moderne verschijning in dit oude landschap: een vrijloopstal met serredak en een nieuw houten woonhuis in de vorm van de oude koloniehoeves, met rondom een huiskavel van 20 hectare grasland.

Het plan voor deze nieuwe boerderij ontstond al in 2008, lang vóór het idee van de nominatie voor de Werelderfgoedlijst. Op de oude bedrijfslocatie van Koonstra waren geen ontwikkelingsmogelijkheden meer en het gebied op de nieuwe locatie was aangewezen als Landbouw Ontwikkelings Gebied (LOG). In een gezamenlijk proces met bouwkundigen, architect en landschapsarchitect werd een plan uitgewerkt voor een modern melkveebedrijf, dat past in het landschap. In het landschapsplan werd zoveel mogelijk rekening gehouden met de cultuurhistorische achtergrond, bijvoorbeeld door een koepad op de plek van een oud jaagpad te plannen en door met nieuwe houtsingels aan te sluiten op de oude laanstructuur.

Over de vraag of dit passend in het landschap is, verschilden de meningen. Enkele burens waren van mening dat de nieuwe boerderij beter in de lintbebouwing geplaatst kon worden. Eén van de burens deed de suggestie om 'dan maar een grote houtsingel achter de stal te plaatsen', zodat de gebouwen volledig uit het zicht zou verdwijnen. En enkele agrariërs in de buurt waren bezorgd over hun eigen uitbreidingsmogelijkheden: "Als Pieter hier bouwt, kan niemand anders meer bouwen".

Dat leidde tot een officieel bezwaar, dat bij de Raad van State behandeld werd. Een onafhankelijke toetsing door een extern bureau gaf Koonstra echter gelijk: juist op zo'n locatie paste een 'nieuwe tijdslaag'. Het rapport spreekt zelfs van een "eigentijdse parel van het werelderfgoed". De bezwaren werden ongegrond verklaard en in 2014 kon gebouwd worden.

Duurzaam

Op de nieuwe locatie is geen aardgasaansluiting en zowel woonhuis als bedrijf zijn vrijwel volledig energieneutraal door gebruik van zonnepanelen, aardwarmte en een houtkachel. De ervaring van Koonstra met het ruime ligbed voor de koeien in de Vrijloopstal is uitermate positief. "Je ziet gewoon dat er rust is in de koppel, ik ben ervan overtuigd dat de koeien minder stress hebben omdat ze letterlijk meer ruimte hebben voor hun natuurlijke gedrag. Het ligbed van houtsnippers is zacht en warm, en klauwproblemen komen eigenlijk nauwelijks meer voor." Het ligbed bestaat uit een meter dikke laag houtsnippers. Voor een goede werking van het composteringsproces wordt het ligbed regelmatig losgetrokken met een frees met cultivator en wordt de lucht naar beneden afgezogen, door het ligbed heen. Ammoniakmetingen aan de uitgaande luchtstroom wijzen op een minimale ammoniakemissie. De compost die uit de stal komt, mag officieel geen compost heten, omdat het deels van mest afkomstig is. Het ziet er echter wel uit als compost en heeft ook alle eigenschappen van compost.

Koonstra ziet daarin belangrijke voordelen voor de bodem: er komt extra organische stof in en het bodemleven wordt versterkt. De houtsnippers komen van snoeihout van landschapselementen uit de omgeving. Met terreinbeherende organisaties worden momenteel langjarige afspraken gemaakt.

“Compost verbetert de grond.
Dat deden ze hier 150 jaar geleden al.”

“Het gebruik van compost om de bodemvruchtbaarheid te verbeteren werd al toegepast in de tijd van de bedelaarskolonie. Eigenlijk een oeroud principe dus.” Ook op het gebied van voeding en fokkerij streeft Koonstra naar maximale duurzaamheid. Er wordt geen soja meer gevoerd en de veestapel is onderzocht op A2A2: een afwijkende eiwitstructuur, waardoor mensen met verteringsproblemen minder last hebben van de melk.

Sociaal

Achteraf gezien is Pieter ook niet gelukkig met hoe het allemaal met de nieuwe vestiging verlopen is, maar de relatie met de burens is op een enkele uitzondering na nu weer goed. Kortgeleden zijn alle burens weer uitgenodigd om de nieuwe boerderij te bekijken. Het is de bedoeling de vergaderruimte met uitzicht op de koeien verder te benutten voor educatieve doeleinden.

Wat brengt het op?

Ondanks de duidelijke voordelen van dit staltype, vooral wat betreft dierwelzijn, wordt dat momenteel niet vertaald in een hogere melkprijs. Het Beter Leven keurmerk voor zuivelproducten is nog in ontwikkeling en het is nog niet duidelijk of dit stalsysteem leidt tot één ster of twee sterren. Koonstra onderzoekt momenteel of de melk onder een apart zuivelmerk op de markt gebracht kan worden.

9 "Samen naar de stad"

Henk Pelleboer

Thema's

Bodem, natuur, landschap, kringloop sluiten en sociale kwaliteit

Ondernemer: Henk Pelleboer (58 jr.)

Gezin: getrouwd, 5 kinderen (4 zoons, 1 dochter, in de leeftijd van 30-36 jr.)
waarvan 3 in het bedrijf

Bedrijf: 180 melkkoeien op 160 ha. grasland, Skybox met vergaderruimte, zorgboerderij met 35 cliënten, ijshandel, stadsboerderij, weidevogelbeheer en natuurbeheer

Website: www.boerpelleboer.nl

Eigen merk: Natuurboeren, Red de Rijke Weide kaas

Certificaten: EKO, gecertificeerde zorgboerderij

Locatie: PolderZicht ligt in de polder Mastenbroek, StadsZicht aan de rand van Zwolle

'Boer Pelleboer' is een begrip aan het worden voor veel Zwollenaren. Het biologische melkveebedrijf in de polder Mastenbroek richtte zich de afgelopen jaren in toenemende mate naar de stad en ontwikkelt momenteel stadsboerderij 'Stadszicht', pal naast de nieuwe woonwijk Stadshagen.

Henk Pelleboer was al 35 jaar toen hij melkveehouder werd op de boerderij PolderZicht in de polder Mastenbroek. Zijn broer zou het familiebedrijf overnemen maar vertrok naar Canada. Als handelaar in diepvriesgroenten had Pelleboer al geleerd te luisteren naar de consument. Deze ervaring is van grote invloed geweest. Toen hij zag dat er een toenemende vraag naar biologische producten ontstond schakelde hij in 1997 om. "Ik heb geluk gehad. In diezelfde tijd begon ook de coöperatie Rouveen biologische melk te verwerken. Ik hoefde niet eens naar een andere afzet te zoeken. En de melkprijs is goed gebleven." Om zoveel mogelijk mineralenkringlopen te sluiten, ging hij samenwerken met akkerbouwers in de omgeving. "De grond in onze polder is klei-op-veen, uitstekend geschikt als blijvend grasland, maar niet voor snijmaïs of akkerbouw. Met stromest uit de potstal houden we het organische stof gehalte op peil."

In 2005 werd het bedrijf van de buurman aangekocht, een nieuwe melkveestal gebouwd en het aantal melkkoeien uitgebreid. De afgelopen jaren is de stad Zwolle naar het noorden uitgebreid en werd in fases de wijk Stadshagen gebouwd in de polder Mastenbroek. De gemeente wilde het verloren gegane leefgebied van de weidevogels compenseren en ging een samenwerking aan met Pelleboer. Het weidevogelbeheer werd uitgebreid, in samenwerking met de Vogelbescherming een speciale weidevogelkaas in de markt gezet en groepen bezoekers werden in een 'weidevogelbus' meegenomen om naar de vogels te kijken.

“Ik ben geen typische koeienboer, meer een ‘buitenboer’. Ik geniet van de vogels op mijn land.”

Een volgende stap werd vorig jaar gezet, door de aankoop van een oude boerderij pal naast de nieuwe woonwijk Stadshagen. De grond om deze boerderij had Pelleboer al in gebruik om er ossen te weiden, toen de gebouwen te koop kwamen. "Wij zijn al twintig jaar biologisch bezig in de polder Mastenbroek, maar als je dat verhaal echt wilt vertellen, dan heb je een plek in het zicht van de stad nodig", aldus zoon Wilhelm. 'Stadszicht' wordt momenteel verder ontwikkeld tot een echte stadsboerderij, met een biologische winkel, natuureducatiecentrum, kinderboerderij, kinderspeelplaats en zogenaamde 'smultuinen'. Een smultuin is een moderne variant van de oude volkstuintjes: mensen kunnen zelf kiezen welke groenten verbouwd worden op hun eigen stukje grond, maar hoeven in tegenstelling tot vroeger niet alle werk te doen. Dat doet Pelleboer, samen met de hulpboeren van de zorgboerderij. "De binding met de consumenten wordt daarvoor nog groter, en dat is voor ons erg belangrijk. We verwachten een grote vraag, want in de wijk Stadshagen wonen vooral jonge gezinnen met een druk leven, maar ook met een bovengemiddelde belangstelling voor gezond en biologisch eten".

De volgende stap is ook al weer in voorbereiding. Net aan de andere kant van het Zwarte Water bij Zwolle ligt het gebied de Dijkslanden, ooit door de gemeente aangekocht voor woningbouw. Samen met enkele andere boeren rondom Zwolle, die samenwerken onder de naam 'Zwolse Stadslanderijen' kan Pelleboer een oude boerderij en 60 hectare grond pachten voor de periode van 10 jaar. "De gemeente wil die grond tijdelijk een natuurbestemming geven en dat past goed bij onze ossenhouderij."

Duurzaam, maar wel rendabel

Duurzaam is mooi, maar het moet wel rendabel zijn. Wie bij Pelleboer het erf op rijdt, ziet maar liefst twee glimmende Tesla's staan. Een luxueuze uitspatting van duurzaamheid? "Welnee, daar hebben we ook even goed aan gerekend. Toen we in 2012 allebei een andere auto nodig hadden, was Tesla net op de markt en bood de elektrische auto's aan inclusief 5 jaar gratis onderhoud. Wegenbelasting betalen we niet en de stroomkosten zijn minimaal. Samen met alle fiscale aftrekmogelijkheden betekent het dat we op dezelfde jaarkosten zitten als een VW Golf", licht Wilhelm met een brede grijns toe.

Wat duurzame energie betreft geeft Pelleboer aan dat groene stroom voor hem nog steeds goedkoper is dan zelf zonnepanelen aanschaffen. De woning wordt verwarmd met behulp van een warmtepomp, dat was goedkoper dan een nieuwe aardgas aansluiting.

“Als je iets leuk vindt moet je er gewoon aan beginnen. Je kunt niet alles uitstippelen.”

Sociaal

Samenwerken is een sleutel tot succes, is de overtuiging van Pelleboer. Met collega-boeren, met natuurorganisaties en met overheden. “Je hoeft het niet in alle opzichten eens te zijn, maar ga praten, en zoek naar oplossingen.”

Op boerderij Stadszicht is straks ook ruimte voor andere ondernemers, die passen bij het concept. Er komt iemand die groentetassen wil verkopen, iemand die Shiitake wil kweken, en voor het educatiegedeelte wil Pelleboer samenwerken met natuurorganisaties en scholen.

De gemeente Zwolle is erg positief over het plan en wil ook graag meewerken. Momenteel wordt nog gewerkt aan een wijziging van het bestemmingsplan en de milieuvergunning. De samenwerkende boeren in de ‘Zwolse Stadslanderijen’ hebben de ambitie om de hele stadsrand rondom Zwolle te gebruiken voor biologische teelt van voedsel voor de stad. Het streven is dat over een jaar of tien bij 10% van de huishoudens in Zwolle de wekelijkse boodschappen voor een groot deel bestaan uit producten afkomstig uit de directe omgeving van Zwolle. Volgens de initiatiefnemers zijn er nog honderden hectares aan ‘reservegronden woningbouw’ van gemeente en projectontwikkelaars die in potentie geschikt zijn voor zijn plan.

10 “De Koeientuin is de ultieme megastal”

Chris Bomers

Thema's

Dierenwelzijn, kringloop sluitien, hernieuwbare energie, ammoniak, methaan en bodem

Ondernemer: Chris Bomers (36 jr.) maatschap met ouders Bennie en Thea

Bedrijf: melkvee, co-vergister, natuurbeheer, recreatie (groepsaccommodatie, vakantiewoning, beheer recreatiegebied De Leemputten), 2 medewerkers

Website: www.kraanswijk.nl

Certificaten: EKO, winnaar Gouden Mispel 2015

Omvang: 1,75 mln. kg melk, 170 melkkoeien, 100 ha. grond (w.v. 40 ha. natuurgas)

Bijzonderheden: eerste 'Koeientuin' van Nederland

Locatie: Groenlo (Gld.)

“Wat wil de koe? Dat stond centraal bij het ontwerp van de koeientuin.”

Chris Bomers heeft als eerste melkveehouder in Nederland een experimentele 'Koeientuin' op zijn bedrijf. In dit als opvolger van de ligboxenstal gepresenteerde stalconcept is de natuur in de stal gehaald: de koeien liggen tussen de groene planten op een zachte kunststof vloer. De koeien hebben tweemaal zoveel ruimte als in een ligboxenstal, maar toch is de ammoniakuitstoot per koe naar verwachting 25% minder. Bang voor iets nieuws is de familie Bomers nooit geweest: in 2005 werd al de eerste co-vergister op een biologisch bedrijf in Nederland gebouwd. En sinds vorig jaar wordt biologische A2A2-melk geproduceerd, melk met een andere eiwitsamenstelling voor mensen met verteringsproblemen.

Op het bedrijf van de familie Bomers heeft iedere generatie zijn eigen staltype gebouwd: waar opa ooit 16 koeien op de grupstal molk, is nu een groepsaccommodatie voor recreanten. En waar vader Bennie vanaf 1980 125 koeien molk in een ligboxenstal, is nu de jongveestal. Zoon Chris bouwde twee jaar geleden zijn 'koeientuin', waar zo'n 300 koeien gemolken kunnen worden met melkrobots.

Het concept voor De Koeientuin was al in 2009 ontwikkeld door Courage, de innovatieorganisatie voor de melkveehouderij, met als gedachte: "We willen koeien laten zien in hun natuurlijke omgeving". Het ontwerpteam deed onder andere inspiratie op in een dierentuin. Het ontwerp onderscheidt zich van andere staltypes voor melkvee door drie elementen: de vloer, de mestrobot en het groen in de stal. De vloer moest zacht zijn als een weiland, maar ook emissie-arm. Daarom is gekozen voor een veerkrachtige kunststofvloer met daaronder een drainagesysteem om de urine af te voeren. De dikke mest wordt afgevoerd met een speciaal ontwikkelde mestrobot. Het groen in de stal is het meest opvallende element. Plantenbakken met daarin verschillende bomen (beuken, linde, kastanje) staan midden in de stal, tussen de koeien. De planten zuiveren de lucht en zorgen in de zomer voor een verkoelend effect, doordat water via de bladeren verdampt wordt. Het sluit ook aan bij het natuurlijke gedrag van koeien in de weide: na een paar uur intensief grazen zoeken koeien een beschutte plek om rustig te herkauwen.

In 2009 lagen de plannen al klaar voor een gewone ligboxenstal, toen projectleider Carel de Vries van Courage een oproep deed: "welke melkveehouder durft het aan om dit nieuwe concept op zijn bedrijf uit te proberen?". Bomers nam meteen contact op. "Het concept sprak mij aan als boer en dierenliefhebber maar ook als ondernemer. De koeien krijgen de ruimte om echt koe te zijn. Bovendien zorgen gescheiden meststromen in mijn geval voor een beter renderende biogasinstallatie. De urine van de koeien wordt namelijk apart opgevangen en gebruiken we als snel werkende stikstofmeststof. En de dikke mest wordt nog vers in de vergister gedaan, en zorgt daarmee voor een hogere biogasopbrengst en lagere methaanuitstoot. Daarnaast zie ik de Koeientuin als een publiekstrekker met ruimte voor informatie en educatie en versterkt het daarmee de recreatietak van ons bedrijf." Om de risico's te beperken is slechts een klein deel van de nieuwe stal aangelegd als Koeientuin. Zestig koeien kunnen er in. "Mocht de Koeientuin helemaal mislukken, dan kan ik er alsnog een betonvloer en ligboxen in maken. En andersom: mocht de Koeientuin helemaal succesvol zijn, dan kan ik vrij makkelijk de bestaande ligboxenstal helemaal ombouwen naar Koeientuin".

Co-vergister duurzaam?

Al in 2005 investeerde Bomers in een co-vergistingsinstallatie. Het idee was destijds om alleen bedrijfseigen materialen te gebruiken: de mest van de koeien, het deel natuurgras dat niet geschikt is als veevoer, voerresten, etc. "Maar toen we aan het rekenen gingen, bleken de schaalvoordelen toch wel erg groot: een installatie die tien keer zo groot was, kostte maar twee keer zo veel". En zo werd een biogasinstallatie gebouwd met een WKK (stroomgenerator) van 550 kW. Er wordt mest van andere biologische bedrijven aangevoerd en co-vergistingsmaterialen die zijn toegestaan door de SKAL. Dat mogen ook niet-biologische producten zijn, zo lang er geen chemische bewerkingen op hebben plaatsgevonden en er geen risico is dat er GGO (genetische gemodificeerde organismen) in zitten. Dus snijmaïs en restproducten van de sojateelt zijn verboden, maar plantaardige reststromen uit de aardappel- en de suikerindustrie zijn toegestaan. Is dat niet in strijd met het basisidee van gesloten mineralenkringlopen in de biologische landbouw? Bomers ziet dat anders: "Per definitie kun je de biologische mineralenkringloop niet volledig sluiten, omdat je biologische voedselproducten aan de consument levert. Tenzij je natuurlijk de menselijke uitwerpselen terug zou halen naar de landbouwgrond, maar dat is niet uitvoerbaar. Daarom moeten er ergens in de kringloop mineralen van buiten de biologische landbouw toegevoegd worden. En waarom zou je dan geen restproducten gebruiken waar anders geen bestemming voor is? Je moet alleen wel de goede volgorde aanhouden: food-feed-fuel-fertilizer. Dat is nog een reden om geen snijmaïs te gebruiken, want die is geschikt als veevoer(feed) en dat gaat voor de energiewinning (fuel)".

"Een ander voordeel van vergisting is dat je minder emissies van methaan en ammoniak hebt. Het methaan wordt als belangrijkste bestanddeel van biogas omgezet in duurzame energie en de ammoniak wordt omgezet in ammonium en gebonden aan nitraat. Van de organische stof in de mest wordt in de vergister alleen het makkelijk afbreekbare deel omgezet. Het langzaam afbreekbare deel draagt weer bij aan de opbouw van organische stof in de bodem". Het digestaat dat uit de vergister komt, past vanwege de snellere stikstofwerking goed op bladgewassen, zoals spinazie. "Wij leveren digestaat aan biologische akkerbouwers; ik ken ze bijna allemaal in Nederland".

Sociaal

Het Koeientuin -concept is ontwikkeld vanuit de gedachte van 'co-creatie': mensen vanuit verschillende disciplines mee laten denken over het ontwerp. Ook de omgeving van Bomers werd al in een vroeg stadium betrokken bij het proces: niet alleen de burens, maar ook Staatsbos-beheer, een recreatiebedrijf, de gemeente en de Provincie. Een langdurig proces met de nodige uitdagingen. "Het bouwblok was 1,5 hectare en wij wilden eigenlijk naar 3 hectare. En omdat de stal zo anders is dan normaal, kon geen ammoniakemissie berekend worden. Uiteindelijk is gerekend met de normale emissiefactor voor een dichte vloer met urineafvoer, en heeft de stal een 'pré-proefstalstatus' gekregen.

“Veel mensen denken in zwart-wit, goed of fout; maar in de werkelijkheid is er veel meer nuance, er zijn veel grijstonen of zo je wilt, het is kleurrijk.”

Wanneer de Koeientuin succesvol is, wil Bomers de hele stal ombouwen naar dit concept. Dat betekent wel een verdubbeling van de oppervlakte. De stal wordt dan maar liefst 110 x 70 meter, met een goothoogte van 6 meter om voldoende ventilatie in de stal te hebben. “Wanneer deze stal met buitenmuren gebouwd zou worden, zou je met recht van een mega-stal kunnen praten”, grijnst Bomers. “Maar het gaat uiteindelijk niet om de grootte, maar om de landschappelijke inpassing. De stal is juist heel open, en met het groen in de stal valt hij bijna helemaal weg tegen de bosrand”. Al met al heeft het vijf jaar geduurd en zeker € 60.000 gekost om de vergunning rond te krijgen. Belangstelling is er genoeg: Bomers telde al meer dan 20.000 bezoekers.

Wat levert het op?

Ondanks de grootte van het gebouw zijn de bouwkosten per koe bij de Koeientuin ongeveer gelijk aan die van een ligboxenstal. “Je bespaart vooral op staal en beton voor de stalinrichting en onderbouw”. Verder is het nog te vroeg om de resultaten goed te kunnen beoordelen.

“De koeien liggen graag in het koeientuingedeelte, dat is zeker zo. Maar aan de mestrobot wordt nog steeds gesleuteld en een deel van de kunststofvloer (achter het voerhek, daar waar de koeien het meeste lopen en de belasting het grootst is) is inmiddels vervangen door een betonvloer. Pas over enkele jaren kunnen we definitief de balans opmaken”.

Niet alles wat Bomers doet is vooraf zo uitgedacht. “De A2A2-melk kwam heel toevallig op mijn pad. Mijn dochter kon als baby geen koemelk verdagen. Een oom uit Canada wees mij toen op A2A2-melk. Toen bleek dat een groot deel van mijn koeien geschikt waren en er een afnemer in Nederland deze melk op de markt wilde brengen, was ik snel om. En het mooiste; mijn dochter kan weer probleemloos koemelk drinken”.

Toekomst

“Mijn droom is helder: de komende 35 jaar wil ik hier blijven boeren, en zo duurzaam mogelijk werken”, aldus Bomers. “De maximaal vergunde driehonderd koeien is wel genoeg voor deze locatie. Daarna moet de volgende generatie maar weer zien wat ze doen. Onze focus ligt voorlopig op verdere optimalisatie.

“Ik wil niet dat elders bossen gekapt worden voor mijn bedrijfsvoering.”

“Groots ondernemen in een kleinschalig landschap”

Klaas de Lange

Thema's

Natuur, landschap, kringloop sluiten, dierenwelzijn, en hernieuwbare energie

Ondernemer: Klaas de Lange (54 jr.)

Gezin: getrouwd, 5 kinderen (3 zoons, 2 dochters, in de leeftijd van 18-30 jr.) waarvan: 1 zoon in de melkveehouderij, 1 zoon projectleider nieuw distributiecentrum/overslag, 1 dochter in de zorgboerderij, 1 zoon en 1 dochter nog studierend

Bedrijf: ongeveer 520 koeien op 500 ha. grond verdeeld over 3 melkveebedrijven, een zorgboerderij met 18 cliënten, een zuivelfabriek en een plan voor een distributiecentrum, 45 medewerkers

Website: www.weerribbenzuivel.nl

Eigen merk: Weerribben Zuivel

Certificaten: Skal, Demeter, winnaar 2015 Nationale Business Success Award in zuivelbranche

Locatie: Midden in de Weerribben-Wieden

25 jaar geleden begon Klaas de Lange met het verzuivelen van de biologische melk van de eigen koeien. Dat bleek een goede keus en al gauw groeide het bedrijf uit z'n jasje. Inmiddels is 'Weerribben Zuivel' een landelijk bekend merk en wordt naast de melk van de eigen 520 koeien in toenemende mate ook melk van anderen verwerkt. Afgelopen jaar is het merk 'Zuiver Zuivel' overgenomen en dit jaar worden een nieuwe zuivelfabriek en een nieuw distributiecentrum gebouwd. Met 45 medewerkers en 6 bedrijfslocaties is De Lange een ondernemer van formaat geworden, en duurzaamheid zijn handelsmerk.

Al in 1984 schakelde familie De Lange over naar biologische productie. De bedrijfsontwikkeling kwam in een stroomversnelling toen de familie in 1992 begon met verzuivelen. Eerst amateuristisch; zijn vrouw Annie karnde wat melk tot karnemelk en leverde dit aan melkboeren in de regio. Tegenwoordig is Weerribben Zuivel een merk om rekening mee te houden. De Lange realiseerde met 45 mensen en 520 koeien in 2015 een omzet van 8 miljoen euro. Met de recente overname van Zuiver Zuivel (verwerking van biologisch-dynamische melk) is een groei van nog eens 30 procent gerealiseerd.

“We hebben 20 jaar onze eigen melk verwerkt, dat is onze corebusiness. Maar voor kwaliteitsverbetering en -borging en ook zaken als productontwikkeling heb je volume nodig. Ik heb daarvoor gespecialiseerde mensen aangetrokken. Daarom moet ik opschalen. En de mogelijkheid om met Weerribben Zuivel te groeien is beperkt.”

Momenteel wordt gewerkt aan een nieuwe verwerkingsinstallatie nabij de thuislocatie en een nieuw distributiecentrum bij Steenwijk dat het aantal verkeersbeweging bij de thuislocatie terug moet brengen.

Duurzaam

“Circulair denken” staat centraal bij De Lange. Biologisch past daar goed in, maar is niet het enige. “Ik wil niet dat elders bossen gekapt worden voor mijn bedrijfsvoering.” Het omringende kleinschalige landschap is altijd al leidend geweest in de bedrijfsontwikkeling en blijft dat ook. Als voorbeeld noemt De Lange de stapels riet die in rook op gaan. “Doodzonde”, zegt Klaas. “Hier gaat energie verloren en de buurt heeft er last van.” Het goede riet dient als dakbedekking, maar dat wat niet gebuikt kan worden wil Klaas aanwenden voor het verwarmen van de nieuwe zuivelverwerking. Er moet een robuuste kachel komen die het versnipperde ruwe materiaal kan verbranden.

Liever dan graan en soja elders uit de wereld betrekken gaat De Lange partnerschappen aan met nabije akkerbouwers en natuurorganisaties. Een groot deel van de graslanden van Staatsbosbeheer in het Nationaal Park Weerribben-Wieden wordt door De Lange beheerd. In de beheerovereenkomst zijn afspraken vastgelegd die bijdragen aan het natuurbeheer, zoals maaien buiten het broedseizoen en oeverbegroeiing in stand laten om zo dieren en planten zoveel mogelijk natuurlijk te laten gedijen. Composteren van biomassa gebeurt in samenwerking met Staatsbosbeheer en omliggende boeren. Ook de verpakking van de zuivelproducten wordt binnenkort duurzaam door het gebruik van bioplastics.

Sociaal

Wederkerigheid en circulariteit komen ook terug in de omgang met de omgeving. Het bedrijf is steeds meer een verbindende factor en is belangrijk voor de uitstraling van het hele gebied. De provincie en de gemeente staan dan ook meestal enthousiast tegenover nieuwe plannen. “Ze willen me graag in de regio houden”, legt De Lange uit. Hij heeft de gemeente in een vroeg stadium bij zijn plannen voor de nieuwe verwerkingslocatie betrokken. Net als bij eerdere uitbreidingen kwam toch eerst de vraag of het niet eens tijd werd om naar het industrieterrein te verhuizen. De Lange wil hier echter niets van weten, omdat het merk onlosmakelijk met de omgeving verbonden is.

“Een merk in de markt zetten is een megaklus.
Hiervoor is visie, vastberadenheid en power nodig. Ik heb zeker
10 jaar lang geld in een ogenschijnlijk bodemloze put gegooid.”

Met een architect is een doordacht ontwerp gemaakt, geïnspireerd op een oude melkfabriek, maar dan met veel glas. Als de bestemmingsplanwijziging gereed is zal De Lange volgens KGO richtlijnen ook draagvlak bij zijn burens moeten creëren. Problemen voorziet hij niet. Zijn bedrijf heeft lokaal een enorm draagvlak en een hoge gunningsfactor. “We zullen het samen moeten doen en kunnen elkaar versterken.” Zo worden zijn melkpakken ingezet om de regio nog beter op de kaart te zetten. Eén kant van het pak is voor de omgeving. Afhankelijk van het seizoen staan hierop evenementen, wandel- en fietsroutes of prijsvragen vermeld. Samen met de horeca en onderwijsinstellingen ontwikkelt De Lange momenteel een eigen streekmerk. In het nieuwe bouwplan is ook een inspiratieruimte voor educatieve doeleinden opgenomen. Enerzijds om de relatie boer-burger te verbeteren, maar vooral ook om studenten op te leiden. Het opleiden van de jeugd ziet hij als een lange termijn investering in de sector. “Over 25 jaar maken zij de dienst uit. Hoe kunnen ze goede keuzes maken als ze geen inzicht hebben in de agrarische sector?” Het nieuwe distributiecentrum is wel op een industrieterrein gepland, om vervoersbewegingen op de productielocatie zoveel mogelijk te beperken.

Toekomst

De huidige trends in de foodsector zijn spannend. “De supermarkt in zijn huidige vorm heeft als concept zijn langste tijd gehad. Kijk eens wat er allemaal gebeurt in de grote steden: Foodhallen en bezorgservices van voedselpakketten schieten als paddenstoelen uit de grond. Voedsel wordt een verbindende factor, de beleving en het verhaal erachter worden steeds belangrijker. En dat is nu juist wat wij kunnen bieden.”

12 “Inspelen op de omgeving”

Erik Kuiper

Thema's

Hernieuwbare energie, ammoniak, methaan en sociale kwaliteit

Ondernemer: Erik Kuiper (42 jr.)

Gezin: getrouwd, 3 kinderen, (8-12 jr.)

Bedrijf: 100 Jersey melkoeien, 40 ha. grond, horeca en recreatie

Website: www.deijskuip.nl

Bijzonderheden: ijssalon, museum Hennie Kuiper, bistro, vergaderruimte, biogasinstallatie, zonnepanelen

Locatie: tussen Denekamp en Noord Deurningen

In tien jaar tijd vormden Erik en Hermien Kuiper hun traditionele gemengde bedrijf met varkens en koeien om naar een 'modern gemengd bedrijf' met melkvee, dagrecreatie en horeca. Binnenkort leveren ze samen met een groep collega-melkveehouders biogas aan twee fabrieken in Denekamp.

Het is één van de mooiste plekken in Noordoost-Twente: daar waar de Dinkel het kanaal Almelo-Nordhorn kruist. Daar vlakbij ligt de boerderij van de familie Kuiper, van oorsprong een klein gemengd bedrijf. Het jaar 2010 was een kantelpunt: toen eindelijk de milieuvergunning binnen was voor een nieuwbouw voor 600 zeugen en 1200 vleesvarkens, wilde de bank het plan alleen financieren als de 8 hectare grote huiskavel verkocht werd. Dat zagen Erik en Hermien Kuiper niet zitten, en ze begonnen na te denken over een geheel andere bedrijfsopzet.

“We realiseerden ons hoeveel toeristen hier langs het kanaal komen. Voornamelijk fietsers. Wat verderop aan het kanaal hebben mijn vader en een buurman een kapel gebouwd. We merkten dat daar ontzettend veel mensen van de fiets stappen. We dachten: met al die mensen moeten we iets doen. We hebben het melkquotum verkocht via internet een softijsmachine gekocht, een stuk van de deel vertimmerd tot ijssalon en buiten een terras met leuke zitjes en banken gemaakt. Al met al hebben we nu zitplaats voor zo'n 70 mensen.”

In 2015, na de afschaffing van het melkquotum, werd het roer definitief omgegooid: de varkens gingen weg en er werd een nieuwe melkveestal gebouwd voor een honderdtal Jerseys. Naast andere voordelen heeft de melk van de Jerseys ook precies de goede vet-eiwit-verhouding om ijs van te maken. Het afgelopen jaar werden maar liefst 60.000 bezoekers geteld, in de zomerperiode van maart tot september.

“Het is toch fantastisch dat wij als boeren energie kunnen leveren aan anderen?”

Dat leidde tot het volgende plan: om toeristen jaarrond te kunnen ontvangen wordt momenteel een deel van de stal ingericht als horecagelegenheid met daarbij boerderij-educatie. Verder komt er een wielermuseum ter ere van 'oom Hennie': wielerkampioen Hennie Kuiper die ook opgegroeid is op deze boerderij. Het binnen-erf tussen de verschillende gebouwen wordt verder afgeschermd en omgetoverd tot kinderspeelplaats. Vanaf komende zomer kan Kuiper zo families met kinderen jaarrond een compleet aanbod dagrecreatie leveren.

Duurzaam

In 2012 was het dorp Noord Deurningen één van de prijswinnaars van Duurzaam Dorp Overijssel en in dat kader werd een eerste onderzoek gestart naar de haalbaarheid van mestvergisting bij een aantal agrarische bedrijven in de omgeving. Kuiper zag daarin kansen en werd één van de aanjagers van het eerste uur. Het idee was om ieder bedrijf zijn eigen mest te laten vergisten, zonder toevoeging van andere (co-vergistings)materialen. Het ruwe biogas zou dan verzameld worden en via een biogasleiding geleverd worden aan bedrijven in de buurt met een grote warmtevrage. Dat basisidee was simpel, maar in de praktijk moesten vele vragen beantwoord worden en keuzes gemaakt: de keuze van geschikte afnemers, type, merk en leverancier van de vergisters, het tracé van de biogasleiding, de businesscase, subsidies, vergunningen, etc.

In juni 2015 werd de energiecoöperatie "Ijskoud" opgericht met acht deelnemende melkveehouders. De coöperatie fungeert als zaken- en gesprekspartner voor Cogas, die het biogasnetwerk aanlegt, voor de twee bedrijven die de eerste afnemers van het biogas zijn en voor gemeente en provincie. Het resultaat is een bijzonder project dat uitblinkt in eenvoud en efficiëntie:

- decentrale vergisting, geen transport van mest;
- eenvoudige techniek, kleine mestvergisters met een capaciteit van 3000 tot 6000 ton mest per jaar;
- lage investeringen; 150.000 tot 200.000 euro per vergister;
- geen gasopwerking, het ruwe biogas wordt in de fabriek van de afnemers direct omgezet in warmte;
- transport via een biogasleiding met een beperkte lengte (ca. 7 km).

Samen zullen de acht deelnemers 1,2 miljoen kubieke meter biogas per jaar produceren.

“Het is ontzettend belangrijk mensen uit te leggen wat er allemaal gebeurt op een modern agrarisch bedrijf.”

Eind 2016 werd de eerste vergister gebouwd op het bedrijf van Kuiper. Het ziet er uit als een kleine meststilo met een koepeldak, ernaast staat een container met alle randapparatuur. “Mijn vergister is de kleinste van de serie die nu gebouwd wordt. Met mijn 3000 ton rundveemest kan ik straks 80.000 m³ biogas per jaar produceren. Als het hier uit kan, kan het bij iedereen uit.” Het economisch rendement is voor Kuiper ook niet het allerbelangrijkste om hieraan mee te doen. “Wij, als groep boeren, kunnen ervoor zorgen dat het hele dorp energieneutraal wordt. Er ligt al een plan klaar om nog eens twaalf veehouders aan te sluiten. Ook kunnen we nog meer afnemers aansluiten. Zo kan dit biogasnetwerk nog flink uitgroeien en ook aansluiten op andere biogasnetwerken, bijvoorbeeld het netwerk van Cogas, dat nu al bij Almelo ligt. Bij iedere volgende stap wordt het voor meer boeren interessant om aan te sluiten. Dat is toch fantastisch?”

Bij de bouw van de nieuwe stal heeft Kuiper bewust gekozen voor een dichte vloer boven de mestputten. De mest wordt nu zo snel mogelijk naar de vergister geschoven en gaat na de vergister de mestputten in. Deze dichte vloer is niet alleen emissiearm wat betreft ammoniak, maar ook wat betreft methaan. En dat is belangrijk om zoveel mogelijk biogas uit de mest te kunnen halen. De vergister bij Kuiper wordt verwarmd door een houtkachel, die gestookt gaat worden uit hout uit de regio. En eigen zonnepanelen maken het plaatje compleet. “Ons bedrijf is niet energieneutraal maar energieleverend!”

Sociaal

De omwonenden van Kuiper zijn van diverse pluimage: enkele collega-boeren, een recreatie- en een horecaondernemer en een aantal burgers. “Wij kennen elkaar goed, er is hier nog een sterke sociale band, het bekende Twentse Noaberschap. De burens waren dan ook vroegtijdig op de hoogte van onze plannen en uiteindelijk heeft niemand bezwaar gemaakt. Ook de gemeente was vanaf het begin erg positief, maar “het moet wel passen binnen het bestemmingsplan”. Dat was nog een hele klus, bleek al snel. De gemeente Dinkelland heeft sinds 2011 het “VAB+”-beleid, waarmee het mogelijk is een deel van de m² die aan varkensstallen gesloopt worden, weer te benutten voor andere activiteiten, bijvoorbeeld horeca, educatie of een kinderspeelplaats. Verder kon het bouwblok vergroot worden van 1,0 naar 1,5 hectare. Iedere activiteit kent zo zijn eigen voorwaarden voor de milieuvergunning, die dan ook allemaal vastgelegd moesten worden. Om een kinderspeelplaats buiten te maken, was een ‘schoon-grond-verklaring’ vereist. Daarvoor waren maar liefst 60 grondboringen nodig. “Alles bij elkaar hebben de onderzoeken en de vergunning € 60.000 gekost, en drie jaar in beslag genomen. Maar nu is dan ook alles vastgelegd in de vergunning. Daar kunnen we weer jaren mee vooruit.”

“Op een zo duurzaam mogelijke manier maatschappelijk verantwoord pluimveevlees produceren”

“Maatschappelijk verantwoord én duurzaam”

13

Ruben ter Braak

Thema's

Dierenwelzijn, kringloop sluiten, energiebesparing, hernieuwbare energie en ammoniak

Ondernemer: Ruben ter Braak (36 jr.)

Gezin: getrouwd, drie kinderen, van 0-4 jaar

Bedrijf: vleeskuikens

Merk: Goed Nest Kip (Plukon)

Omvang: 80.000 vleeskuikens, 20 ha. grond waarvan 3,5 ha. Miscanthus

Bijzonderheden: energieneutraal, sterke reductie ammoniakemissie, oude locatie is 'knooperf' geworden

Locatie: buitengebied van Langeveen

De familie Ter Braak kreeg de kans om hun vleeskuikenbedrijf geheel nieuw te bouwen in het kader van de reconstructie. Zonder een goede communicatie met omwonenden en overheden was dat niet gelukt. Het werden twee bijna energie-neutrale stallen die ook flink minder ammoniak uitstoten. Een houtkachel die voor de verwarming zorgt, wordt deels gestookt op zelf geteelde Miscanthus (Olifantsgras).

Bedrijfsontwikkeling

Het oude pluimveebedrijf van de familie Ter Braak, waar 38.000 vleeskuikens in een gangbare stalsysteem gehouden werden, lag vrij dicht in de buurt van het dorp Langeveen en hemelsbreed op slechts 2,5 km afstand van de Engbertsdijksvennen, een beschermd natuurgebied onder Natura2000. Dat betekende dat vanwege de ammoniakemissie feitelijk geen enkele uitbreiding meer mogelijk was en het bedrijf te klein was om een gezinsinkomen uit te halen.

Toen in 2005 in het kader van de Reconstructiewet specifieke Landbouw Ontwikkelings Gebieden (LOG's) werden aangewezen en bleek dat één van die op de kaart ingetekende gebieden precies over hun veldkavel van 20 hectare viel, grepen vader Jan en zoon Ruben die kans dan ook met beide handen aan en vroegen meteen een gesprek met de wethouder aan. Wat zou het mooi zijn om op die plek nieuw te kunnen bouwen! Er volgde een periode met vele gesprekken en procedures voordat in 2009 de vergunning rond was en begonnen werd met de bouw van twee nieuwe stallen met in totaal plaats voor 80.000 vleeskuikens. Maar 'ieder nadeel heft zijn voordeel', zoals een beroemde Nederlandse voetbalphilosoof eens zei: er was voldoende tijd om na te denken over welk stalsysteem dan precies.

Toen enkele jaren na 2009 het “Goed Nest Kip”-concept werd ontwikkeld door Plukon, bleek dat het houderijsysteem van Ruben goed paste in dit concept. De Goed Nest Kip onderscheidt zich van de gangbare kip door een wat langzamere groei. Binnen het concept is extra aandacht voor antibioticareductie, verantwoord voer en de leefomgeving van de kippen. Verder streeft Ter Braak ernaar zoveel mogelijk kringlopen op zijn bedrijf te sluiten, bijvoorbeeld wat betreft energie.

Nadat de vergunning voor de nieuwe locatie rond was, kwam de gemeente in samenwerking met de provincie en het Innovatienetwerk met het idee om de oude bedrijfslocatie te gebruiken om een “knoop-erf” te ontwikkelen. De oude bedrijfsgebouwen zouden dan gesloopt worden en op die plek nieuwe wooneenheden gebouwd worden. Deze aanpak was nieuw voor alle betrokkenen en tegelijkertijd voltrok zich de economische en de huizen crisis. Daarom is dat plan nog steeds niet gerealiseerd. De locatie is al wel aangekocht door de gemeente.

Sociaal

Vanaf het eerste idee van nieuwbouw zijn de burens (voor het grootste deel niet-agrariërs) betrokken bij de planvorming. Met het schetsplan op tafel is samen gekeken naar de landschappelijke inpassing en zijn ook suggesties van de burens overgenomen. Voor Ter Braak is maatschappelijk draagvlak essentieel, zeker voor een sector die nog al eens op een negatieve manier naar voren komt in de publieke opinie.

Daarbij zijn in de eerste plaats zijn eigen burens en de dorpsbewoners (“mijn mini-maatschappij”) belangrijk. De ouders en kinderen van de peuterschool waar zijn kinderen naar toe gaan, zijn dan ook al eens komen kijken naar de nieuwe stal.

Contacten met mensen die letterlijk en figuurlijk verder van hem af staan, gaan een stuk moeizamer. “Ik heb wel eens filmpjes van de kuikens in mijn stal op de website van Wakker Dier gepost, maar dan is het voor de meeste mensen nog steeds niet duidelijk wat er precies gebeurt. Met eigen ogen zien en beleven werkt toch het beste.”

Duurzaam

Er is wel een verschil tussen wat ‘de maatschappij vraagt’ (bijvoorbeeld een langzaam groeiende kip) en wat duurzaam is (de langzaam groeiende kip heeft per kg vlees wel veel meer veevoer en energie gekost dan een gangbare kip). En bovendien: één van de drie P’s van duurzaamheid is Profit: het moet wel economisch haalbaar zijn. Daarom onderzoekt Ruben wel alle mogelijkheden om meer duurzaam te worden, maar maakt daarin per maatregel zijn eigen keuzes.

Enkele voorbeelden:

- Bij de situering van de nieuwe stallen is wel rekening gehouden met de mogelijkheid om de kippen uitloop te geven, maar dat gebeurt tot op heden niet.
- Het streven om energieneutraal te worden is bijna bereikt met zonnepanelen (120 kW), een houtkachel (240 kW) en een warmtewisselaar die de warmte uit de stal hergebruikt.
- De houtkachel wordt voor de helft gestookt met zelf geteelde Miscanthus (Olifantsgras), voor de andere helft met houtsnippers uit landschapsonderhoud uit de directe omgeving. Ter Braak heeft hierbij bewust gekozen voor duurzaamheid, want houtsnippers die uit Canada geïmporteerd worden, zijn nog goedkoper.
- Het ideaal om ook de mineralenkringlopen op het eigen bedrijf te sluiten is nog ver weg. Wintertarwe bijvoorbeeld is een prima voer, maar om dat allemaal zelf te telen, zou 60 hectare nodig zijn. En dat is met de huidige grondprijzen niet haalbaar.
- Er is al een flinke reductie van de ammoniakuitstoot bereikt door de warmtewisselaar (75% reductie ten opzichte van reguliere systemen). Andere ammoniakreducerende maatregelen die Ter Braak heeft onderzocht, zijn het gebruik van snijmais als strooisel en het verlagen van het ruw-eiwitgehalte van het voer. Maar dat kost te veel aan groei en verhoogt de gezondheidsrisico's van de dieren.
- Binnen het concept "Goed Nest Kip" wordt circa 90% van de kippen zonder antibiotica grootgebracht.

Wat levert het op?

Toepassen van duurzame maatregelen, met name ten aanzien van ammoniak en energie, hebben ervoor gezorgd dat het bedrijf weer een toekomst heeft. En zonder een goede communicatie met omwonenden en overheden was het ook niet gelukt.

Toekomst

Zijn missie verwoord Ter Braak als volgt: "Op een zo duurzaam mogelijke manier maatschappelijk verantwoord pluimveevlees produceren". In de toekomst blijft Ruben alle mogelijkheden onderzoeken en afwegen. Wanneer nieuwe, nog duurzamere concepten worden ontwikkeld of zich andere ontwikkelingen voordoen, wil hij zeker overwegen of die passen bij zijn bedrijfsvoering.

“Creatief denken en risico spreiden”

14

Erik Stegink

Thema's

Dierenwelzijn, ammoniak en hernieuwbare energie

Ondernemer: Erik Stegink (49 jr.)

Gezin: getrouwd, 2 kinderen (19 en 17 jr.)

Bedrijf: hoofdlocatie met 500 fokzeugen gangbaar en 150 'buitenvarkens' op 12 ha. grond, tweede locatie met 2000 vleesvarkens in Duitsland, derde locatie EKO met 100 fokzeugen en 700 vleesvarkens

Website: www.piggypalace.nl

Eigen merk: Vleesconcept PiPaPorc

Certificaten: IKB, Tierwohl QS (vergelijkbaar met Beter Leven 1-2 ster), EKO en 'Buitenvarkens';

Innovatie awards 2012 en 2013; Winnaar Agrafiek award 2014;

Innovatieprijs gezonder varkens houden 2015; Nuffield scholar 2017

Bijzonderheden: 3 bedrijfslocaties, 3 varkensconcepten, bijzondere publiciteitsacties

Locatie: Bathmen

“Je kunt niet een hele sector over één kam scheren.”

Erik Stegink is vooral bekend vanwege zijn "Piggy's Palace" concept: varkens die buiten leven. Maar daarnaast heeft hij ook een gangbaar én een biologisch varkensbedrijf. Met deze drie marktconcepten spreidt hij zijn risico's. Met bijzondere publiciteitsacties trekt hij de aandacht en haalt regelmatig de media.

In 2008 kreeg Stegink de kans om compleet nieuw te bouwen in het Landbouw Ontwikkelings Gebied (LOG). "We hebben toen gelijk uitgebreid naar 500 fokzeugen." Een houtkachel zorgt voor de verwarming van de stallen. Dat kon snel uit want er was dan geen nieuwe aardgas aansluiting nodig. Zonnepanelen zorgen voor een deel van de elektriciteitsvoorziening. Luchtwassers waren op dat moment nog niet verplicht, maar toch koos Stegink daarvoor, om de ammoniakuitstoot en de geur te verminderen.

"De nieuwe locatie was niet ver van onze oude locatie, en daarom kenden we de burens al. Met een schetsplan van de landschapsarchitect onder de arm zijn we toen alle burens individueel langs gegaan. In overleg met de burens zijn ook enkele aanpassingen gedaan. We kregen meteen waardering voor de luchtwassers. Uiteindelijk kwam er slechts één bezwaar tegen de vergunning, van iemand die verder weg woonde en niet direct betrokken was. Na een goed overleg trok die het bezwaar weer in."

In 2012 heeft Stegink meegedaan aan het project 'Het Nieuwe Veehouden'. In een groep met zes collega-varkenshouders, met ieder twee eigen adviseurs en begeleiding van de WUR werd een jaar lang gewerkt aan het ontwikkelen van een nieuwe visie en concrete plannen die passen bij die visie. "Aan het begin van dat traject had ik nog een idee voor een mestvergister in mijn hoofd, waarbij we dan biogas zouden kunnen leveren aan een tankstation van de A1, de snelweg die hier vlak langs loopt. Dat plan bleek al snel niet haalbaar. Bovendien raakten we er steeds meer van overtuigd dat we meer richting consument moesten doen. Dierwelzijn is toch een belangrijk thema bij consumenten, dus zijn we daar op verder gegaan."

Dat leidde uiteindelijk tot de realisatie van 'Piggy's Palace', een kleine bedrijfsopzet met 150 vleesvarkens die buiten leven. Er werd geëxperimenteerd met verschillende voersoorten (kruiden, mosterd, eikels) om te kijken of je dat in de smaak van het vlees kon terugvinden. "Uiteindelijk hebben we uit praktische overwegingen gekozen voor één speciaalvoer met eikels." Deze varkens worden niet gecasteerd, leven met krulstaart en volledig antibioticavrij. Het vlees wordt onder het eigen merk 'PiPaPorc' afgezet bij lokale slagers en horeca.

Ook in het gangbare segment stond Stegink niet stil. In Duitsland zette hij een vleesvarkensbedrijf op. En bij de fokzeugen werd gaandeweg geheel overgeschakeld op 'multi-suckling', waarbij de biggen in een zeugengroep bij verschillende zeugen kunnen drinken. Voor de jongste biggen ontwikkelde Stegink samen met een stalrichtingsbedrijf en de voerleverancier de 'Bibabox', een systeem om bij grote tomen de biggen in te delen in twee groepen (de grote biggen en de kleine biggen) en na elkaar te laten drinken bij de zeug.

Afgelopen jaar werd een nieuwe stap gezet in de bedrijfsontwikkeling. Het voormalige biologische varkensproefbedrijf in Raalte kwam beschikbaar en Stegink kon dat huren voor een periode van in eerste instantie twee jaar. Daar worden nu in een gesloten bedrijf fokzeugen en vleesvarkens biologisch gehouden. Dat betekende wel een derde houderijsysteem voor Stegink: naast gangbaar en buitenvarkens ook biologische varkens.

"Flexibel opstellen in verschillende markten zie ik als een voordeel. Maar dan moet je wel transparant en duidelijk zijn. Je moet geen appels voor peren verkopen, daar prikken mensen heel snel doorheen."

Communicatie

Stegink is zeer actief in de sociale en reguliere media, ontvangt in de zomer iedere woensdagavond groepen bezoekers op zijn bedrijf en er worden workshops en rondleidingen gegeven. Ieder jaar heeft hij wel een opvallende, creatieve publiciteitsactie. Zo waren er de varkensglijbaan en een voetbalwedstrijd met varkens. Het afgelopen jaar haalde hij zelfs 'De Wereld Draait Door' en zat hij bij Eva Jinek aan tafel met zijn varkenskaas. "Daarmee laat ik zien dat varkens ook leuk zijn. Maar er zit altijd wel een serieuze boodschap achter."

“Creëer ruimte voor de innovatieve
voedselproducent.”

Wat brengt het op?

“In de periode met de heel slechte varkensprijzen leverde ik in eenzelfde week 1 buitenvarken af waar ik € 100 winst op had en gingen er 200 vleesvarkens weg waar veel geld bij moest. Dat zet je wel aan het denken.” Risicospreiding en meerdere marktsegmenten bedienen ziet Stegink dan ook als een goede strategie om het inkomen op peil te houden.

Toekomst

Het komende jaar gaat Stegink zijn horizon nog verder verbreden: als “Nuffield Scholar” gaat hij in andere landen bij agrarische ondernemers op bezoek. “We moeten veel creatiever denken als ondernemers in de landbouw. Waarom niet net als Steve Jobs groepjes slimme, jonge mensen mee laten denken over het bedrijf en de sector?”

“Duurzaam is vooral goed boeren”

Gerrit Jan en José Veelers

Thema's

Volksgezondheid, diergezondheid, energiebesparing, hernieuwbare energie en sociale kwaliteit

Ondernemer: Gerrit Jan en José Veelers (50 en 49 jr.)
Gezin: getrouwd, 3 kinderen (20-23. jr.), waarvan minimaal 1 bedrijfsopvolger
Bedrijf: 1400 melkgeiten, 7,5 ha. grond in eigendom en 3,5 ha. pacht
Website: www.melkgeitenbedrijfveelers.eu, www.kiekeboeren.nl
Certificaten: Zoönose-keurmerk, SBB erkend leerbedrijf
Bijzonderheden: geruimd tijdens Q-koorts 2009; skybox, Rustpunt, vergaderruimte, deel van de bokjes zelf afmesten en het vlees vermarkten
Locatie: Hengevelde

Gerrit Jan en José Veelers hebben in 15 jaar tijd een volwaardig melkgeitenbedrijf opgebouwd, ondanks een verplichte ruiming tijdens de Q-koorts uitbraak. Bezoekers zijn weer welkom en kunnen alles zelf ervaren.

Op het eeuwenoude erf van de Familie Veelers hebben verschillende generaties gewoond en gewerkt. In het begin werden melkvee en vleesvarkens gehouden. In de loop der jaren maakten de koeien en de varkens plaats voor een baan buitenshuis. In 1999 werd besloten om er weer een rendabel bedrijf van te maken, deze keer zonder baan buitenshuis. Hierbij is de keuze gevallen op een melkgeitenhouderij omdat met een relatief klein beginkapitaal gestart kon worden. Stapsgewijs werd daarna uitgebreid van 400 naar 1400 melkgeiten.

En toen kwam in 2009 de Q-koorts. “Alle preventieve maatregelen tegen Q-koorts deden we al. Een jaar eerder was onze veestapel nog uitgebreid getest en negatief bevonden en alle dieren waren gezond. En dan is er opeens één onderzoek positief en wordt je als ‘verdacht’ aangemerkt. Je schrikt je kapot als zoiets gebeurt. Het idee dat mensen ziek kunnen worden door ons bedrijf is vreselijk. Eén van onze medewerksters was op dat moment zwanger. We hebben het ook meteen aan de huisarts en de burens verteld.” Na de positieve uitslag moest het grootste deel van de veestapel geruimd worden. “Gelukkig zijn er in deze regio geen mensen ziek geworden. Mensen in onze omgeving waren ook niet bang, we hebben vooral veel medeleven met ons ervaren.”

“Een geit is een knabbelaar,
geen grazer. Het bos is een meer
natuurlijke omgeving dan de weide.”

Na de ruiming kwam een moment van bezinning: "Willen we hier mee verder?". Het antwoord was een overtuigd "ja". "Het blijft een prachtig vak en onze lust en leven." Door de verplichte enting van alle geiten in Nederland is het risico op een nieuwe uitbraak nihil geworden. Het heeft echter wel drie jaar geduurd voordat het bedrijf weer als vanouds draaide. "Omdat er geen volwassen geiten meer te koop waren, hebben we lammeren van drie andere bedrijven gekocht en zelf opgefokt. En voordat je dan weer op het oude productieniveau zit. Dat heeft veel extra werk, geld en zorgen gekost. Maar we hebben het gered."

Duurzaam

Met uitzondering van de periode direct na de Q-koorts is op het bedrijf zeer gering antibiotica gebruikt. In de stal lopen de geiten op stro en het dak van de stal is geïsoleerd, vooral om het in de zomerperiode koel te houden. "Dat soort dingen moet je soms nog uitleggen aan bezoekers, die een heel ander beeld hebben. Als ik excursiegroepen ontvang op een mooie zomerdag, blijf ik bewust eerst een tijd buiten staan bij de uitleg. Wanneer bij de mensen dan het zweet in straatjes naar beneden loopt, gaan we naar binnen en ervaren ze zelf hoe fijn het stalklimaat is."

Veelers heeft ervoor gekozen de geiten niet te weiden, zoals in de biologische houderij gedaan wordt. "Dat heeft voor ons meer nadelen dan voordelen. Een geit is van nature een knabbelaar en geen grazer. Buiten in het land betekent ook meer gezondheidsrisico's: maag- en darmwormen, Salmonella, noem maar op. Bovendien hebben we er niet genoeg grond voor." Het energieverbruik is erg laag door het gebruik van een frequentie-regelaar bij de melkmachine, een warmtewisselaar bij de melkkoeling en LED-verlichting in de stal. Wat nog nodig is, wordt zelf opgewekt met zonnepanelen.

Sociaal

Bij de start van het melkgeitenbedrijf werd in de omgeving eigenlijk alleen maar positief gereageerd. "Bijna alle andere agrarische bedrijven om ons heen zijn gestopt, maar de mensen zijn er wel blijven wonen. We hebben goed contact, het 'Noaberschap' leeft hier nog volop. De burens waren blij dat er toch nog een bedrijf doorging. Door de burens werden dan ook geen bezwaren tegen de milieuvergunning ingebracht, wel door Milieudefensie. Bij de Raad van State werd de vergunning uiteindelijk goedgekeurd."

“Het moet wel leuk blijven. Voor onszelf, voor de medewerkers, voor de opvolger. Bij 10.000 geiten op één bedrijf krijg ik ook een fabrieksgevoel.”

Melkgeitenbedrijf Veelers is een familiebedrijf waar Gerrit-Jan en José Veelers dagelijks samen met hun drie kinderen werken. Dit doen ze met zes parttime melkers, een Wajongkracht en een oproepkracht voor het vergadergedeelte. “We hebben een App-groepje met alle melkers. Zo kun je snel de planning aanpassen bij ziekte en vakanties.”

Vanaf 2013 konden ook weer bezoekers ontvangen worden. “Geiten hebben een hoge aalbaarheidsfactor en mensen komen dan ook graag kijken bij ons. Met een speciale vergaderruimte en skybox met uitzicht op de stal kunnen we daar aan tegemoet komen. We vinden het ook belangrijk om ons bedrijf te laten zien en de sector te promoten.”

Wat levert het op?

De melk van de geiten gaat, via de Coöperatie CBM, naar de fabrieken van Friesland Campina. De melk wordt hier voornamelijk verwerkt tot kaas. De afgelopen jaren was de prijs goed. De ontvangst van bezoekers levert vooral goodwill op bij de buitenwereld.

Toekomst

Verder optimaliseren heeft voor Veelers de hoogste prioriteit. “Wij willen vooral op een zo duurzaam mogelijke manier geiten houden die voldoen aan de hoogste gezondheidsstatus. Daarnaast willen we door middel van fokkerij de productie op een hoog niveau brengen zonder dat dit inbreuk maakt op het welzijn van de geiten”.

Wat betreft de omvang van het bedrijf is de doelstelling om langzaam verder te groeien richting 2000 geiten met bijbehorende opfok. “Nog verder groeien is op deze locatie nog wel mogelijk maar twee- à drieduizend geiten is voor ons voldoende. Maar aan de andere kant: je moet wel bij blijven. Ook in onze sector gaat de schaalvergroting door. Vijftien jaar geleden waren we met 400 geiten een groot bedrijf, tegenwoordig redden we het daar niet meer mee.”

16 “De puzzel moet kloppen”

Jan Dekker

Thema's

Dierenwelzijn, kringloop sluiten, ammoniak en
hernieuwbare energie

Ondernemers: Jan Dekker (51 jr.) en Dinanda Dekker (50)

Gezin: getrouwd, 3 kinderen (18-27 jaar) + 1 pleegdochter (17 jr.)

Bedrijf: 1800 vleeskalveren, 40 ha. grond

Website: www.petersfarm.nl/onze-boerderijen/overijssel/item/familie-dekker

Certificaten: Peter's Farm, Beter Leven 1 ster

Locatie: Wierden

De vleeskalversector had geen goed imago in Nederland. Toch zijn er genoeg mogelijkheden om ook hier duurzaam en diervriendelijk te ondernemen. Het bedrijf van de familie Dekker in Hoge Hexel is een voorbeeld hiervan. Het bedrijf met 1800 kalveren doet veel voor een beter dierenwelzijn, is vrijwel energieneutraal en sluit de mineralenkringlopen met akkerbouwers in de buurt.

Bij de start van het bedrijf in 1991 werden 600 kalveren in individuele boxen gehouden en uitsluitend melk gevoerd in emmers. In 1997 lag er al een uitbreidingsplan klaar, toen Alpuro met het 'Peter's Farm'-concept kwam. Dat sprak Dekker meteen aan: de kalveren in een ruime groepshuisvesting (meer ruimte voor natuurlijk gedrag), met individuele dierherkenning en melkautomaten voor automatische voeren. De kalveren kunnen hun eigen ritme bepalen. Ze kunnen zelf de melk ophalen en twee keer per dag krijgen ze onbeperkt ruwvoer. Bovendien zorgt het concept voor maximale transparantie naar de consument: van ieder stukje kalfsvlees in de winkel kun je via de barcode herleiden van welk bedrijf het dier is gekomen.

De indeling van de stal werd omgegooid en Dekker werd één van de 30 kalverhouders die vanaf het begin deelnam aan het concept. “Dat was wel een sprong in het diepe, want veel was er nog niet bekend over de techniek en de resultaten.” Maar het pakte goed uit en Dekker ging er mee door.

In de loop van de jaren werd geregeld grond aangekocht om eigen ruwvoer te kunnen telen en de mest op eigen bedrijf te kunnen benutten. Met meerdere akkerbouwers in de buurt wordt regelmatig grond uitgeruild om een betere vruchtwisseling te kunnen realiseren.

“Je kunt niet de buurt de regels laten bepalen. Maar je moet wel rekening houden met elkaar.”

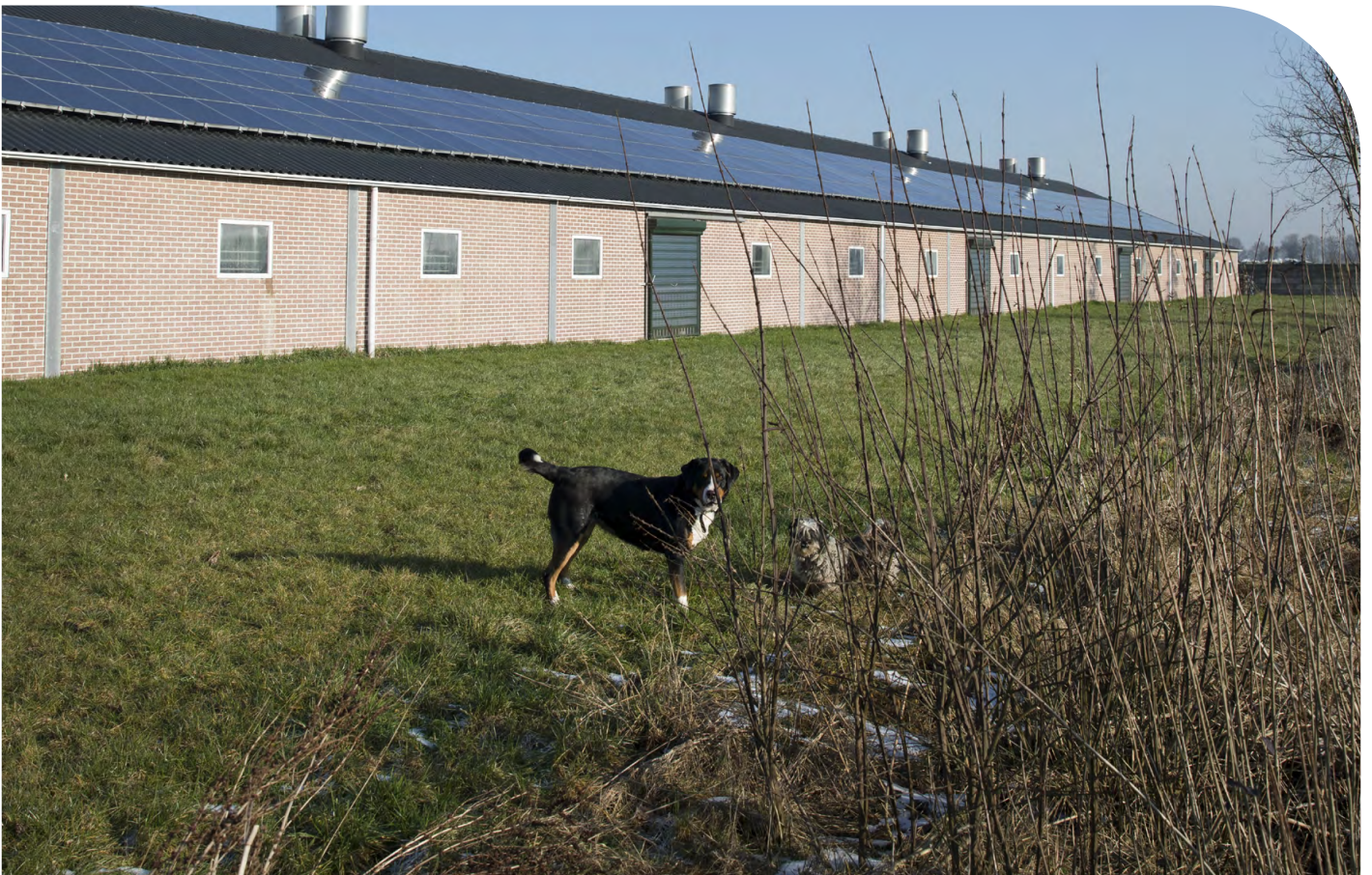
Nadat de gemeente Wierden de maximale bouwblokgruotte had aangepast, kon in 2012 verder uitgebreid worden naar 1800 dieren. Opnieuw koos Dekker voor een nieuw staltype. De mest van de kalveren komt onder de roosters op een dichte vloer terecht, waar meteen de dikke en de dunne fractie gescheiden worden. Met een mestschuif wordt de dikke fractie verzameld. In de toekomst zou deze fractie ook vergist kunnen worden om biogas van te maken. Door de snelle afvoer van de dunne fractie is er ook minder ammoniakuitstoot. Dat moet echter nog bewezen worden, want de stal heeft nog steeds de status van 'proefstal'. Alle roosters zijn aan de bovenkant bekleed met een rubber toplaag, voor een nog beter dierwelzijn. De houtpellet kachel van 160 kW verwarmt het water voor de vloerverwarming in de stal.

Naast de nieuwbouw werden ook enkele oude schuren met asbestdaken opgeruimd en 43 kW aan zonnepanelen aangeschaft. "Er was toen een mooie subsidieregeling 'Asbest van het dak, zonnepanelen erop', dat maakte de beslissing makkelijker." Samen met de houtkachel en een warmtewisselaar is het bedrijf nu voor 80% zelfvoorzienend wat energie betreft.

Eigenlijk zou Dekker nog wel meer zonnepanelen willen, want er is nog ruimte genoeg op de daken. "Maar voor ons kan dat niet uit, want dan moet de aansluiting verzwaaard worden en een dure kabel vanaf het transformatorhuisje verderop gelegd worden". De lokale energiecoöperatie gaat nu binnenkort een zonneveld van 5 hectare aanleggen op een 'tijdelijk' leegstaand industrieterrein. "Eigenlijk te gek voor woorden. Er zijn overal nog daken genoeg voor zonnepanelen en dat geeft veel minder weerstand van de bewoners in de buurt. Een plan met windmolens ging ook al niet door, want iedereen was tegen."

Sociaal

De ervaringen met de gemeente en ook met de burens zijn positief. "Bij de gemeente moet je zorgen dat je met een goed doordacht plan komt, dat is het belangrijkste. En de burens hebben we bij iedere uitbreiding individueel vooraf geïnformeerd."

“Wij hebben de wind mee gehad. Maar dan moet je wel met je rug in de wind gaan staan.”

Bezoekers worden ontvangen tijdens open dagen, fietstochten en dergelijke. “Mensen hebben vaak geen idee hoe het er aan toe gaat op een agrarisch bedrijf. Als ze het dan zelf zien en onze uitleg erbij horen, zijn ze bijna altijd positief.”

Dekker stoort zich aan het algemene onbegrip in de maatschappij: “We liepen laatst in Rotterdam om te winkelen. Liep daar een meisje handtekeningen te verzamelen tegen de bio-industrie. Maar ze was nog nooit op een veehouderijbedrijf geweest. We hebben haar meteen uitgenodigd om eens bij ons te komen kijken, maar helaas: ze heeft zich nog niet gemeld.”

Wat levert het op?

Inmiddels is Alpuro overgenomen door de VanDrie Group, die het Peter’s Farm-concept voortgezet heeft. Het concept is vraaggestuurd, dus pas als er meer vraag vanuit de markt is, worden nieuwe kalverhouders toegelaten. Voor Dekker betekent dat wel een constante prijs, maar niet echt een méérprijs ten opzichte van gangbare houderij.

Toekomst

Dekker blijft continu bezig met verbeteringen op zijn bedrijf. “Een nadeel van grotere groepen dieren in één ruimte blijft toch de hogere besmettingsdruk. Bij de kalverhouderij is de drinkspeen een grote besmettingsbron. We gaan nu een proef doen met het automatisch ontsmetten van de drinkspeen, iedere keer als een kalf gedronken heeft. Zo kunnen we het misschien nog beter doen.”

17 “Bodem en water, daar draait het om”

Jos Steggink

Thema's

**Bodem, water kwaliteit, kringloop sluiten,
natuur en zoetwatervoorziening**

Ondernemer: Jos Steggink (52 jr.)

Gezin: getrouwd, 2 kinderen (9 en 13 jr.)

Bedrijf: 250 ha. akkerbouw (zetmeelaardappelen, suikerbieten en granen) en 700 rosé kalveren

Locatie: Kloosterhaar

Duurzaam boeren betekent voor Jos Steggink vooral goed boeren. Als akkerbouwer weet hij als geen ander dat goed met de bodem omgaan essentieel is voor zijn toekomst. Via een uitgekiend systeem van waterbeheer kan hij zowel zijn eigen akkerbouwgrond als het nabijgelegen natuurgebied in stand houden.

Op het eerste gezicht lijkt het een vlak polderlandschap, de uitgestrekte vlakte van 250 hectare aaneengesloten akkerland achter de boerderij van Steggink. Maar niets is minder waar: het hoogteverschil tussen het hoogste en het laagste punt is meer dan 5 meter. “Dit is echte dalgrond. Nadat het veen in vroeger tijden afgegraven was, bleef de zandondergrond met een restant veen over, met een organische stof gehalte van 7 tot wel 20%. Het landschap loopt van het natuurgebied de Engbertsdijkvenen omlaag tot aan Hardenberg. Dat betekent dat het waterbeheer hier een flinke uitdaging is.”

Grond

Als akkerbouwer is Steggink gewend om zorgvuldig met de bodem om te gaan. “Structuur van de grond en behoud van organische stof, daar draait het om. We hebben in de loop van de jaren al het nodige gedaan om de structuur te verbeteren: egaliseren, diepploegen, storende lagen doorbreken, etc. Maar het belangrijkste is om een goede structuur te behouden: als je één keer de structuur bederft, heb je daar tien jaar lang last van.”

De meest voor de hand liggende zaken zijn bij de structuur het gebruik van lichte, brede werktuigen en goede, brede banden: daarmee voorkom je bodemverdichting. Werktuigen met een flinke overcapaciteit zorgen ervoor dat in de oogsttijd snel gewerkt kan worden, zodat de oogst niet in te natte periodes hoeft te gebeuren. Maar ook keuzes in het bouwplan spelen mee: “Wij zijn één van de weinige akkerbouwers hier met een groot aandeel granen. Dat brengt weliswaar wat minder op, maar zorgt wel voor een goede bodemstructuur en meer organische stof. Uiteindelijk vertaalt zich dat toch in hogere opbrengsten.”

“Een goede bodem en waterbeheer zijn de basis voor mijn bedrijfsvoering.”

Een groenbemester telen na het hoofdgewas is nu verplicht om voor de Vergroeningspremie in aanmerking te komen, maar dat deden we altijd al. Ieder jaar voeren we ook een hoeveelheid natuurgras aan, dat in grote hopen op het land composteert. Daarnaast gebruiken we een beperkte hoeveelheid dierlijke mest, vooral rundveemest, dat heeft het hoogste gehalte aan organische stof en het laagste gehalte aan fosfaat". Grond uitruilen met bollentelers en melkveehouders doet Steggink niet, ook weer om de structuur van de grond goed te houden.

Water

Waterbeheer is zoals gezegd een flinke uitdaging op dit bedrijf, en daar is Steggink de afgelopen jaren intensief mee bezig geweest. Alle grond is inmiddels gedraineerd, zodat ook de lage percelen goed bewerkt kunnen worden. "Maar door de hoogteverschillen was dat niet genoeg. Ik zag soms de hoge stukken verdrogen, terwijl tegelijkertijd op de lage stukken het water uit de drains liep. Beregenen is bijna ondoenlijk bij onze bedrijfsgrootte en bovendien niet effectief, want het verlaagt het grondwaterpeil. We hebben toen in overleg met het Waterschap besloten overall kleine boerenstuwjes in de sloten te zetten. In droge periodes zetten we die dicht, zodat het water langer op de hoge gedeeltes blijft en via de drainagebuizen als het ware terug de grond in wordt geduwd. 'Peilgestuurde drainage' heet dat tegenwoordig, maar wij doen dat al 25 jaar. Overigens helpt ook hier een hoger organische stofgehalte om het aanwezige water langer vast te houden".

Vanaf 2011 is in het kader van het project 'Landbouw op peil' van alles gemeten en gemonitord: de grondwaterstand door middel van peilbuizen, het vochtgehalte in de bouwvoor met sensoren en natuurlijk de neerslag. "Dat bevestigde veel van onze eigen ervaringen en leverde ook weer enkele nieuwe inzichten op." Mede naar aanleiding hiervan werd een extra sloot gegraven in de buurt van de Engbertsdijkvenen, als een soort waterbuffer tussen de natuur en het akkerland. "Daar profiteren beide van: in het hoogveen blijft het water behouden en bij ons verminderd het de wateroverlast."

Duurzaam

"In de eerste plaats is duurzaamheid vooral een kwestie van voor de lange termijn goed boeren. Wat wij doen met de grond en het water is er vooral op gericht om over 20-30 jaar nog steeds goede opbrengsten te kunnen krijgen van ons land. Daarnaast doen we ook wel dingen die niet direct geld opbrengen, maar wel goed zijn voor de biodiversiteit en het landschap. Bloemrijke akkerranden is zo'n voorbeeld: we deden dat al vrijwillig, ook zonder dat we daar een vergoeding voor kregen. Een ander voorbeeld is het in stand houden van een oude 'Wiek', een oude sloot die vroeger voor de trekschuiten werd gebruikt. Voor het in stand houden daarvan krijgen we nu een vergoeding vanuit de groenblauwe diensten."

“Mestaanvoer is geen verdienmodel voor de toekomst.”

“Geld verdienen met het aanvoeren van mest was voor een aantal akkerbouwers in de afgelopen jaren met een landelijk mestoverschot een verdienmodel geworden. Maar dat heeft geen toekomst meer. Het mestoverschot wordt nu in snel tempo aangepakt en als akkerbouwer mogen we nog maar een minimale hoeveelheid mest gebruiken.”

“En verder proberen we uiteraard zo zuinig mogelijk te zijn met gewasbeschermingsmiddelen. Maar dat wordt er niet makkelijker op, nu steeds meer middelen verboden worden.”

“Met behulp van GPS-gestuurde machines kun je tegenwoordig ook heel plaats -specifiek bemesten. Maar de moeilijkheid is wel, dat je voor het goede moment van bemesten afhankelijk blijft van temperatuur en neerslag. Dan komt toch weer aan op ervaring en kennis van de eigen grond. Daar kan nog geen computermodel tegen op.”

Sociaal

“We hebben ook meegewerkt aan de aanleg van wandelpaden over boerengrond. Verder werken we graag mee aan open dagen en dergelijke. Het is zeker belangrijk om te laten zien wat je doet, ook voor ons als akkerbouwers.” Naast de akkerbouw heeft Steggink ook nog 700 rosé kalveren, kalveren die tot een leeftijd van 8 maanden worden gemest met ruwvoer en krachtvoer. “Dat past goed in onze bedrijfsvoering. We gebruiken deels ons eigen tarwe als krachtvoer, en de mest van de dieren gaat weer naar de eigen grond.”

Steggink heeft nu een plan om nog eens 400 rosé kalveren te gaan houden, op een tweede bedrijfslocatie. “Daar zit nog een oude vergunning voor vleeskuikens op, het is jammer die te laten lopen.” Ondanks dat het dus feitelijk geen uitbreiding is, maar een omzetting van de vergunning, zijn wel alle burens vooraf op de hoogte gebracht. “Ik wil geen gedoe met de burens, je moet toch verder met elkaar”, is zijn motivatie. Verder groeien hoeft voor Steggink voorlopig niet. “Dan moeten we eerst maar eens zien wat de kinderen straks willen.”

“De slimste varkensstal van Nederland”

18

Jan Nijhof

Thema's
Dierenwelzijn en energiebesparing

Ondernemer: Jan Nijhof (52 jr.)

Gezin: getrouwd, 1 zoon en 1 dochter, (20 jr.)

Bedrijf: 1050 fokzeugen, 3400 vleesvarkens, 34000 vleeskuikens, 3,5 ha. grond,
2 vaste medewerkers

Certificaten: MDV-stal

Bijzonderheden: energieneutraal, ‘biggencouveuses’

Locatie: Haaksbergen

‘De slimste varkensstal van Nederland’ wordt hij genoemd, de nieuwe zeugenstal van de familie Nijhof. Kraamhokken met vrijlopende zeugen en een nieuw type biggennesten, een uitgekiend stalklimaat, veel daglicht in de stal, bijna reukloos en energieneutraal door gebruik van luchtwasser, zonnepanelen en een warmtepomp. Alle nieuwste technieken zijn toegepast voor een optimale diergezondheid en dierenwelzijn.

Dertig jaar is Jan Nijhof al varkensboer in Haaksbergen. Ooit begon hij met 80 zeugen en groeide stap voor stap naar een grootte van 400 zeugen en 3400 vleesvarkens. En toen, in 2015, kwam de vraag ‘hoe nu verder?’.

“De zeugenstal was verouderd, het bouwblok was vol, maar onze kinderen waren beide erg betrokken bij het bedrijf. Samen hebben we toen besloten nieuw te bouwen en uit te breiden. En als je dan toch bouwt, wil je ook de nieuwste technieken toepassen.”

Duurzaam

Het contrast met de donkere, benauwde hokken van vroeger is groot. Het daglicht schijnt van alle kanten naar binnen. De zeugen krijgen er veel bewegingsvrijheid en de pasgeboren biggetjes liggen in warme nestjes. “Van dit type kraamhokken, het Pro Dromi-systeem, zijn er nog maar enkele in Nederland. We zagen het op het Varkens Innovatie Centrum (VIC) in Sterksel en het sprak ons meteen aan.”

De “Nanny” wordt hij genoemd, het kunststof biggennest, waarmee enerzijds voor de biggen een warme en tochtvrije omgeving wordt gecreëerd en anderzijds een koele en gezonde omgeving voor de zeug. Nanny is uit één stuk gegoten en voorzien van een transparante deksel en LED-verlichting.

“Zorg ervoor dat je goed communiceert met de buurt om zo draagvlak te creëren.”

“Je doet zo’n grote investering niet voor de korte termijn, maar voor de komende tientallen jaren. De tijd zal het leren of onze keuze de juiste is geweest.”

Nanny wordt met een waterbed verwarmd en is aan alle kanten, inclusief de vloer, geïsoleerd. “Dit systeem is een oplossing voor het aloude probleem dat voor de biggen de optimale temperatuur 30° C is en voor de zeugen 18° C. Bovendien geeft het ons optimaal zicht op de biggen en is het makkelijk schoon te maken.”

De hele stal is onderkelderd met luchtkanalen, waarmee de lucht in de stal wordt binnengebracht. “Als je lucht door ‘grondkanalen’ in de stal brengt, koelt het in de zomer af en warmt het in de winter op. Dat zorgt dan weer voor een energiebesparing en het maakt het klimaat in de stal beter beheersbaar.” Een tweede manier om energie te besparen die wordt toegepast, is warmteterugwinning uit de (biologische) luchtwasser. Met nog enkele zonnepanelen erbij is het bedrijf dan energieneutraal.

Al met al is de stal 25 procent groter dan normaal en ook door de extra luchtkanalen behoorlijk duurder dan normaal. “Dat moeten we wel weer terugverdienen, hopelijk door de hogere biggenproductie. Echte resultaten zijn er nog niet, je merkt wel dat met name de oudere zeugen nog moeten wennen aan de nieuwe stal.” Een Beter Leven keurmerk zit er voor Nijhof helaas niet in, alleen vanwege de schaalgrootte. “De Dierenbescherming stelt een maximum aan de grootte van het bedrijf, op 600 zeugen en 3600 vleesvarkens: onbegrijpelijk!”

Sociaal

Nijhof besteedde veel aandacht aan het informeren van de buren (een aantal burgers en enkele melkvee-houders) over de uitbreiding. "Een gezamenlijke bijeenkomst zagen we niet zitten. We wilden onze plannen persoonlijk overbrengen, dus ben ik samen met Luuk of Femke bij alle buren op bezoek gegaan. Het ging ons niet alleen om het informeren over de huidige nieuwbouw, maar we wilden ook transparant zijn over onze visie op de verdere ontwikkeling van ons bedrijf. We kregen uitsluitend positieve reacties, ook van buurtgenoten van wie we dachten dat het niet vanzelf zou gaan. Er zijn dan ook geen bezwaren gekomen." Toen de stal klaar was heeft Nijhof speciaal voor de buren een rondleiding gegeven en een feestavond georganiseerd.

Ook de keuze voor de zichtstal is bewust gedaan: zo kan iedereen zien hoe het met de zeugen en hun biggen gaat in de kraamstal met vrijloopmogelijkheden. Binnenkort komt er nog een picknickplaats en een bord aan de weg. Met een fietsroute langs de deur verwacht Nijhof veel bezoekers. "Dat is voor ons en onze medewerkers ook wel even wennen, dat mensen op onze neus staan te kijken terwijl we aan het werk zijn. Maar dat hoort er bij als je echt transparant wilt zijn."

Toekomst

Ze hebben miljoenen in de stal geïnvesteerd. Ze durfden het aan omdat een van hun kinderen het bedrijf zal voortzetten. "Met deze stal zijn we klaar voor een volgende generatie", zegt Jan. "We voldoen hiermee aan de wensen die de maatschappij stelt aan dierenwelzijn en aan duurzaamheid."

Bijlagen handreiking Kwaliteitsimpuls agro en food

Bijlage 1

Toelichting op de Kwaliteitsimpuls agro en food

1.1 leeswijzer

In deze bijlage van de handreiking is de toelichting opgenomen over het toepassen van de Kwaliteitsimpuls agro en food. In paragraaf 1.2 wordt de relatie gelegd met het Uitvoeringsprogramma Agro en Food. Op de status van de handreiking wordt ingegaan in 1.3. Het lange termijn perspectief voor de sector is geschetst in paragraaf 1.4. Dit perspectief is de stip op de horizon voor bedrijven die de komende jaren investeren in hun bedrijfsontwikkeling. Het perspectief is in 2014 samen met partners geformuleerd en verwoord in de beleidsbrief Agro en Food van 9 december 2014 (PS/2014/1092).

De Kwaliteitsimpuls is niet vrijblijvend. Door opname in de provinciale Omgevingsverordening worden bedrijven verplicht bij grootschalige bedrijfsontwikkeling gelijktijdig stappen te zetten ter versterking van ruimtelijke kwaliteit, duurzaamheid en sociale kwaliteit.

In paragraaf 1.5 wordt nader ingegaan op dit provinciale beleid.

De Kwaliteitsimpuls agro en food kent 5 basisprincipes die richting geven aan de evenwichtige ontwikkeling van bedrijfsontwikkeling en kwaliteitsversterking:

1. Ontwikkelen richting lange termijn perspectief
2. Een echte plus
3. Balans tussen groei en kwaliteitswinst
4. Niet rekenen maar argumenteren en onderbouwen
5. Verplichte en facultatieve aspecten binnen de Kwaliteitsimpuls agro en food

In paragraaf 1.6 worden de basisprincipes toegelicht.

De Kwaliteitsimpuls agro en food is van toepassing op grootschalige uitbreidingen van agrarische bedrijven. Gemeenten staan voor de uitdaging de Kwaliteitsimpuls te vertalen naar de gemeentelijke praktijk. Deze handreiking ondersteunt hen daarbij als hulpmiddel en geeft richting aan de toepassing. Toepassing van de Kwaliteitsimpuls door gemeenten vraagt een goed proces van initieel initiatief van de ondernemer tot vergunningverlening en aanpassing van het bestemmingsplan / omgevingsplan, een adequate opname van de Kwaliteitsimpuls in gemeentelijk beleid en kaders en een set instrumenten om afspraken met ondernemers vast te leggen. De paragrafen 1.7 en 1.8 gaan hier op in en verwijzen deels naar het 'werkboek Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving' (september 2010).

Deze eerste bijlage wordt in paragraaf 1.9 afgesloten met afspraken en verwachtingen bij toepassing van de Kwaliteitsimpuls en de handreiking.

1.2 Het provinciale programma Agro en Food

Het provinciale programma Agro en Food bestaat uit twee onderdelen: het Uitvoeringsprogramma Agro en Food en het ruimtelijk beleid in de omgevingsvisie. Kern van het ruimtelijk beleid is de Kwaliteitsimpuls agro en food, gericht op de bedrijven die de komende jaren grootschalig uitbreiden. Het uitvoeringsprogramma richt zich op alle bedrijven en ondersteunt de transitie van de hele sector.

Deze agro- en foodsector is belangrijk voor Overijssel, want ze is goed voor 10 procent van de toegevoegde waarde, 15 procent van de banen en 70 procent van het grondgebruik. De agro en food sector staat voor een omslagpunt, want ze is in beweging naar verduurzaming. Provinciale Staten hebben in september 2016 het Uitvoeringsprogramma Agro en Food 2016-2019 vastgesteld. Daarin is 12 miljoen euro beschikbaar voor het stimuleren van innovaties gericht op verduurzaming van de agro- en foodsector. Het Uitvoeringsprogramma Agro en Food faciliteert netwerkvorming en experimenteeruimte in innovatielabs. De Agro en Food innovatielabs genereren relevante oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen.

We dagen ondernemers uit om oplossingen te ontwikkelen in de volgende 6 innovatielabs:

1. Gezond produceren
2. Duurzame voedselbodem
3. De stal van de toekomst
4. Waardevolle voedselketens
5. Natuurrijk ondernemen
6. De boer als buur

In een Agro en Food innovatielab:

- staat een duurzaamheidsvraagstuk centraal.
- hebben ondernemers de ambitie om koploper te worden in hun ontwikkeling.
- werken meerdere ketenpartners samen aan product- of ketenontwikkelingen.
- zijn altijd een of meerdere kennis/onderwijsinstellingen betrokken.
- is kennisdeling de standaard.

De ondernemers zijn in een innovatielab aan zet. Zij ontwikkelen de businesscases en voeren die uit. Subsidiering van kennisvragen is mogelijk door kennisvouchers en van grotere concepten door "proof of concepts". Via Kennispoort Zwolle, Ontwikkelingsmaatschappij Oost NV en Veterinair Kenniscentrum Oost Nederland (VKON) is de ondersteuning van ondernemers en van innovatielabs mogelijk. Waar nodig wordt clustervorming of aansluiting met andere organisaties nagestreefd, zoals Natural Lifestock Farming, Groene Kennispoort Twente of Foodvalley NL.

Met het Uitvoeringsprogramma Agro en Food worden alle agrarische en food bedrijven gestimuleerd om te verduurzamen. De Kwaliteitsimpuls agro en food is met name gericht op agrarische bedrijven die grootschalig willen uitbreiden of nieuwvestigen. Dit is een kleinere categorie, maar juist deze categorie is gericht op de toekomst en wil duurzaam blijven bestaan. Daarom is de Kwaliteitsimpuls in de Omgevingsvisie en -verordening voor deze categorie bedrijven niet vrijblijvend. Ze moeten extra kwaliteitswinst op het gebied van duurzaamheid en sociale kwaliteit leveren, naast de investeringen op het gebied van ruimtelijke kwaliteit, gekoppeld aan hun grootschalige uitbreiding of nieuwvestiging.

1.3 Status van de handreiking

Met het vaststellen van de provinciale Omgevingsvisie en –verordening door Provinciale Staten op 12 april 2017 is de Kwaliteitsimpuls agro en food van kracht.

De basis ligt in de Omgevingsvisie en Omgevingsverordening. Deze handreiking is een hulpmiddel en bevat inspirerende voorbeeldbedrijven als referentie, die gemeenten en provincie in de praktijk kunnen gebruiken bij de toepassing van de Kwaliteitsimpuls agro en food, vergelijkbaar met het werkboek Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving (2010). Daarnaast zijn er een aantal principes geformuleerd, die als uitgangspunt dienen voor de vertaling in gemeentelijk beleid (bijvoorbeeld aanvullend aan het gemeentelijke KGO-beleid).

Zowel initiatiefnemers en omwonenden als overheden, maatschappelijke organisaties en adviseurs kunnen deze handreiking gebruiken bij de voorbereiding, de dialoog of afweging bij een initiatief.

1.4 Lange termijn perspectief Agro en Food

Ambitie en visie

De provinciale ambitie is 'een innovatieve en concurrerende agro en foodsector'. Ons perspectief is een footprintloze landbouw waarmee Overijssel tevens zijn positie versterkt als (inter)nationale proeftuin die zijn kennis vermarkt. Dit vraagt om gebiedsgericht samenspel tussen boeren en andere partijen in de agrarische keten, samen met bewoners en overheid. De Omgevingsvisie, gemotiveerd vanuit het publieke belang, stelt daarvoor de kaders en geeft richting. Onze ambitie is een Overijsselse agro- en foodsector die een inspirerende bijdrage levert aan de uitvoering van de 15 ambities uit de Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij (UDV). In de Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij werken 10 partijen uit de dierlijke voedselketen sinds 2009 samen aan het verduurzamen van de Nederlandse veehouderij. In het samenwerkingsverband zijn de volgende partijen vertegenwoordigd: COV (Centrale Organisatie voor de Vleessector), DB (Dierenbescherming), GKC (Groene Kennis Coöperatie (lid sinds 2011)), IPO (Interprovinciaal Overleg), LTO Nederland, Ministerie van EZ, Natuur & Milieu, NZO (Nederlandse Zuivel Organisatie), Nevedi (Nederlandse Vereniging Diervoederindustrie) en Rabobank Nederland. Wageningen UR is adviserend lid sinds 2012.

De 15 ambities uit de Uitvoeringsagenda Duurzame veehouderij zijn:

1. Fossiele energie

De Nederlandse veehouderij gebruikt geen energie uit eindige bronnen, zoals fossiele brandstoffen, zowel op het primaire bedrijf als in de ketenschakels ervoor en erna.

2. Klimaat

De Nederlandse veehouderij heeft naar rato bijgedragen aan het beperken van de globale temperatuurstijging tot maximaal 2°C.

3. Soortenrijkdom globaal

De Nederlandse veehouderij draagt bij aan het behoud en uiteindelijk herstel van soorten wereldwijd.

4. Soortenrijkdom nationaal

Gewenste soortenrijkdom in natuurgebieden wordt niet beperkt door de Nederlandse veehouderij. Ze herstelt de soortenrijkdom op eigen grond.

5. Mineralen

De Nederlandse veehouderij gebruikt alleen mineralen uit niet-gemijnde bronnen, zowel op het primaire bedrijf als in de ketenschakels ervoor. Daardoor zijn er geen eindige voorraden mineralen meer nodig voor de dierlijke productie.

6. Bodemkwaliteit

De grond die voor en door de Nederlandse veehouderij wordt gebruikt blijft geschikt voor toekomstige landbouwkundige en andere toepassingen.

7. Watervoorraad

De Nederlandse veehouderij draagt niet bij aan de uitputting van strategische watervoorraden.

8. Waterkwaliteit

De Nederlandse veehouderij houdt het grond- en oppervlaktewater op, onder en rond haar bedrijven zuiver, zodat het geschikt blijft als basis voor drinkwater, en als vitaal ecosysteem.

9. Dierenwelzijn

Dieren in de Nederlandse veehouderij kunnen hun hele leven lang volledig voorzien in hun ethologische behoeften en die zonder pijn of beperkingen uitvoeren. Routinematige ingrepen aan het dier vinden niet meer plaats.

10. Diergezondheid

Dieren in de Nederlandse veehouderij zijn gezond, en in staat dat te blijven zonder structurele medicatie.

11. Volksgezondheid

Burgers worden niet ziek vanwege de Nederlandse veehouderij. Niet via het voedsel en niet via andere routes.

12. Lokale verbinding

Nederlandse veehouderijbedrijven zijn een vanzelfsprekend en geaccepteerd onderdeel van hun lokale omgeving. De omgeving ervaart geen noemenswaardige overlast.

13. Rentabiliteit

De Nederlandse veehouderij is rendabel.

14. Arbeid

Arbeid in de Nederlandse veehouderij is aantrekkelijk, goed vol te houden tot de pensioengerechtigde leeftijd, en wordt goed beloond.

15. Kennis, leervermogen & innovatie

De Nederlandse veehouderij is door kennis & innovatie in staat om zich continu aan te passen aan veranderende omstandigheden.

Deze 15 ambities vormen de stip op de horizon. Deze stip past ook bij het Manifest gericht op footprintloze landbouw in 2040. We verwachten van toekomstgerichte bedrijven dat zij bijdragen aan realisatie van een deel van deze ambities.

1.5 De provinciale Omgevingsvisie en -verordening

Drie rode draden

Duurzaamheid, ruimtelijke kwaliteit en sociale kwaliteit zijn de leidende principes of 'rode draden' bij alle initiatieven in de fysieke leefomgeving van de provincie Overijssel. Alle provinciale beleidsambities, waaronder die voor Agro en Food, benaderen we vanuit deze rode draden.

Provinciaal beleid voor de Agro en Foodsector

De agro- en foodsector maakt een transitie door. Wij ondersteunen die transitie door ruimte te bieden voor ontwikkeling in ruil voor kwaliteit. Daarmee streven we naar een innovatieve en concurrerende sector die produceert in harmonie met omgeving en omwonenden.

Wij bieden ruimte voor de agro- en foodsector om zijn concurrentiepositie te verbeteren en verbinden daaraan een aantal Overijsselse kwaliteitsvoorwaarden. Ondernemers kunnen ruimte voor ontwikkeling verdienen door te investeren in aanvullende kwaliteitsvoorwaarden op het gebied van ruimtelijke kwaliteit, duurzaamheid en sociale kwaliteit. Op deze manier stimuleren we om innovatief te ondernemen en zo proeftuin en etalage van vernieuwing te zijn. Gemeenten nemen de kwaliteitsvoorwaarden mee in hun ruimtelijk afwegingskader en vergunningverlening. Toepassing van de aanvullende kwaliteitsvoorwaarden is, net als toepassing van de KGO, maatwerk en in evenwicht met de bedrijfsgroei.

De provinciale verordening Kwaliteitsimpuls agro en food

In Artikel 2.1.7 van de provinciale Omgevingsverordening is o.a. de Kwaliteitsimpuls agro en food opgenomen. De gehele tekst van dit artikel is opgenomen in bijlage 3.

In de verordening wordt de Kwaliteitsimpuls agro en food als volgt gedefinieerd:

Bedrijfsontwikkeling of (onder voorwaarden) nieuwvestiging buiten bestaande bouwpercelen of op voormalige bouwpercelen / agrarische bedrijfsvestigingen is alleen toegestaan wanneer (o.a.):

- het verlies aan ecologische en/of landschappelijke waarden in voldoende mate gecompenseerd zal worden door investeringen in de versterking van ruimtelijke kwaliteit in de omgeving;
- aannemelijk is gemaakt dat er een kwaliteitswinst wordt geboekt op het gebied van duurzaamheid en sociale kwaliteit.

In de toelichting bij artikel 2.1.7 is de kwaliteitswinst nader gedefinieerd:

Voor wat betreft de kwaliteitswinst die op het gebied van duurzaamheid geleverd zou kunnen worden moet gedacht worden aan:

- verbetering van de kwaliteit van (grond)water, bodem, lucht, natuur en landschap;
- klimaatadaptatie (zoals omgang met toenemende droogteperiodes en wateroverlast);
- bijdrage aan de energietransitie en productie van hernieuwbare energie en materialen;
- sluiten van kringlopen/ketenoptimalisatie;
- verbetering van dierenwelzijn en verkleinen van gezondheidsrisico's voor mens en dier;
- en waar relevant aan de bijdrage aan de drinkwaterbescherming.

Voor wat betreft de kwaliteitswinst die geboekt zou kunnen worden op het gebied van sociale kwaliteit kan gedacht worden aan:

- vroegtijdige dialoog met omwonenden over bedrijfsontwikkeling;
- maatschappelijke wensen incorporeren in de bedrijfsvoering;
- in harmonie met de omgeving ondernemen;
- versterken identiteit en recreatieve aantrekkelijkheid en toegankelijkheid.

De provinciale Omgevingsverordening en betrokkenheid bewoners en gebruikers

De verordening regelt ook de, in het kader van sociale kwaliteit, essentiële betrokkenheid van omwonenden: 'In de toelichting op bestemmingsplannen die voorzien in nieuwe ontwikkelingen waarbij provinciale belangen in geding zijn, wordt aangegeven op welke wijze bewoners en gebruikers betrokken zijn bij de ontwikkeling van de plannen'.

Toepassingsbereik en termijn

Om te bepalen of de Kwaliteitsimpuls agro en food aan de orde is, gelden de volgende criteria:

- Het gaat om een agrarisch bedrijf.
- Het betreft het toevoegen van nieuwe agrarische bouwperceel of het uitbreiden van een bestaand agrarische bouwperceel (artikel 2.1.7).
- Het bedrijf is gelegen in de Groene Omgeving, conform de definitie in artikel 2.1.1, lid j.
- Bij uitbreiding van bestaande erven geldt de definitie in artikel 2.1.1, lid k.
- Bij grootschalige uitbreiding, waarbij aangesloten wordt bij het huidige KGO-beleid van gemeenten, die op basis van de in 2009 vastgestelde Omgevingsverordening hun KGO-beleid voor onder andere agrarische bedrijfsuitbreidingen hebben geformuleerd.
- Bij nieuwvestiging gelden aanvullende regels op bovenstaande kaders (o.a. opgenomen in artikel 2.1.7).

De te realiseren kwaliteitswinst zal meestal op het eigen erf en op eigen grond gerealiseerd worden. Soms kan gebiedsgericht maatwerk effectiever zijn en liggen er kansen buiten het bedrijf of bij de burens om kwaliteitswinst te realiseren.

De Kwaliteitsimpuls agro en food is na vaststelling van de provinciale Omgevingsverordening voorjaar 2017 van kracht. Gemeenten dienen bij grootschalige ontwikkeling van agrarische bedrijven de Kwaliteitsimpuls toe te passen. Dit is zowel aan de orde bij wijziging van het bestemmingsplan als in de situatie waarin de ontwikkelingsmogelijkheden voor agrarische bouwpercelen geregeld is als een wijzigingsbevoegdheid met voorwaarden gebaseerd op het huidige gemeentelijke KGO-beleid. Gelet op de afwegingsruimte die een gemeente daarin heeft, zal daarin - gelet op het toepassingsbereik van de provinciale Omgevingsverordening - ook de provinciale sturing in het kader van de Kwaliteitsimpuls agro en food betrokken moeten worden, d.w.z. toegevoegd moet worden dat er ook kwaliteitswinst moet zijn voor duurzaamheid en sociale kwaliteit.

1.6 De vijf principes van de Kwaliteitsimpuls agro en food

Vijf principes vormen het hart van de Kwaliteitsimpuls agro en food. Bij iedere toepassing van de Kwaliteitsimpuls dienen ze aan de orde te komen en geven ze kader en richting aan voorstellen voor grootschalige agrarische bedrijfsontwikkeling en aan gemeentelijke afwegingen.

1. Ontwikkelen richting lange termijn perspectief

Centraal staat het versterken van een toekomstbestendige sector: vergroten van de economische houdbaarheid, verbeteren van het maatschappelijk draagvlak en verkleinen van de impact op de omgeving. Daarbij is het lange termijn perspectief, een footprintloze landbouw in 2040, de stip op de horizon en geeft richting aan de inspanningen van ondernemers in het kader van de Kwaliteitsimpuls agro en food. De Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij (UDV), die door veel partijen in de agro- en foodsector in 2009 is ondertekend, zet thematisch de agenda voor de langere termijn en kleurt de stip op de horizon in. Keuzes in het kader van de Kwaliteitsimpuls worden onderbouwd vanuit hun bijdrage aan dit perspectief. De Kwaliteitsimpuls is niet bedoeld als kostenverhogend met een set verplichte maatregelen, maar als economische, maatschappelijke en ecologische versterking van de sector en de bedrijven.

Dat betekent bijvoorbeeld:

- De afstand tot het eindbeeld bepaalt de mate waarin transitie / inspanningen gemaakt worden. Duurzame bedrijven zetten kleine stappen, wie van ver komt zal grote stappen moeten zetten.
- Economische, ecologische en maatschappelijke verduurzaming gaan samen op en zijn met elkaar verbonden. Met nieuwe verdienmodellen zijn bijbehorende investeringen in duurzaamheid te financieren. En, omgekeerd, vragen forse investeringen in verduurzaming om nieuwe verdienmodellen waarmee de duurzaamheidswinst vermarkt kan worden.
- Het lange termijn perspectief ligt niet vast, maar geeft wel richting. Er is niet één duurzaam bedrijfsmodel waarop iedere ondernemer zich moet richten. Het is de ondernemer die, op basis van zijn visie op verduurzaming van zijn bedrijf, inzichtelijk maakt welke stappen hij zet in de goede richting.

2. Een echte plus

De kwaliteitsimpuls gaat om meer dan wat al regulier geregeld is. Op de oude voet doorgaan is geen optie, want het gaat om de transitie van de agro- en foodsector naar verduurzaming. De ondernemer bepaalt daarbij zelf welke maatregelen hij treft en hoe hij de investering terugverdient, zolang er maar sprake is van kwaliteitswinst.

Dat betekent bijvoorbeeld:

- Alleen voldoen aan de wettelijke eisen is onvoldoende. Van de ondernemer mag verwacht worden dat hij anticipeert op bijvoorbeeld nieuwe ontwikkelingen (zoals klimaatverandering of energietransitie) of nieuwe markten voor duurzame producten. Ook het vooruit lopen op mogelijke, toekomstige aanscherping van normen en regels (bijvoorbeeld rond luchtkwaliteit of beprijzing van CO₂) kan invulling van de plus zijn.
- Naast het anticiperen op nieuwe ontwikkelingen en markten mag van de ondernemer verwacht worden dat hij zoveel mogelijk bijdraagt aan wensen uit zijn directe omgeving, bijvoorbeeld door hinder te verminderen of risico's voor de volksgezondheid zo beperkt mogelijk te maken.
- De plus wordt gerealiseerd op en rond de bedrijfslocatie. De winst hoeft niet noodzakelijk geheel met de nieuwbouw gerealiseerd te worden en kan ook plaatsvinden met bijvoorbeeld aanpassingen van bestaande gebouwen.
- De plus kan op vele manieren en plaatsen worden ingevuld. Op het erf (bijvoorbeeld emissies beperken), in de stal (bijvoorbeeld dierenwelzijn), maar ook in de wijze van grondgebruik zoals duurzaam bodembeheer, kwaliteit van water, natuur en landschap of aanpassing van het waterbeheer aan klimaatverandering.

3. Balans tussen groei en kwaliteitswinst

Het lange termijn perspectief is leidend. Dit geeft richting aan de balans tussen bedrijfsontwikkeling en verduurzaming: stappen in verduurzaming moeten proportioneel zijn binnen het lange termijn perspectief.

Dat betekent bijvoorbeeld:

- Omvangrijke bedrijfsontwikkeling betekent grotere stappen richting dit perspectief, kleinere ontwikkelingen passen in het stapsgewijs duurzamer worden. Kiest de ondernemer bijvoorbeeld als één van zijn duurzaamheidsthema's voor een energieneutraal bedrijf en is de eerste stap vergroting van het bedrijf met 25%, dan zal ook het aandeel niet duurzame energie met 25% terug moeten.
- Al duurzame bedrijven kunnen volstaan met kleinere stappen, achterblijvers zullen forse stappen hebben te zetten om in de buurt van het lange termijn perspectief te komen.
- Van een bedrijf dat kiest voor een gehele nieuw- of hervestiging mag een grotere inspanning verwacht worden richting het lange termijn perspectief 2040 dan bij uitbreiding op een bestaande locatie.

4. Niet rekenen maar argumenteren en onderbouwen

Toepassing van de Kwaliteitsimpuls is maatwerk. Het is een zoektocht naar investeringen die economisch, maatschappelijk en ecologisch renderen en die in verhouding zijn met de omvang van de bedrijfsontwikkeling. Verschillende gemeenten hanteren bij de Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving (KGO) een rekenmodel, omdat hier uitgegaan wordt van het compenseren van verlies aan (landschaps)kwaliteit. Bij de Kwaliteitsimpuls agro en food is zo'n rekenmodel niet mogelijk omdat kwaliteitswinst centraal staat, die (deels) wordt terugverdiend in de markt.

Uitbreidingsvoorstellen van ondernemers zullen daarom een goede argumentatie en onderbouwing moeten bevatten, waarin wordt duidelijk gemaakt dat de duurzaamheidsstappen in balans zijn met de omvang van de bedrijfsgroei. De waarborgfunctie in de Omgevingsverordening geldt vooral voor die (kleine) groep achterblijvers die geen duurzame ontwikkeling wil doormaken.

Dat betekent bijvoorbeeld:

- De ondernemer is aan zet. Na gesprekken met de omgeving en rekening houdend met gemeentelijk beleid en opgaven die o.a. verwoord zijn in de provinciale Omgevingsvisie, doet hij een samenhangend, onderbouwd voorstel voor bedrijfsontwikkeling en verduurzaming.
- In de argumentatie en onderbouwing wordt ingegaan op de (effecten van) maatregelen die bijdragen aan de verduurzaming van bedrijf en bedrijfsvoering. En wordt inzicht gegeven in de toepassing van de hier verwoorde principes.
- De gemeente bepaalt, op basis van de principes, argumenten en onderbouwing, of de voorgestelde maatregelen in balans zijn met de bedrijfsontwikkeling en in voldoende mate bijdragen aan het lange termijn perspectief. Het overzicht van duurzaamheidsaspecten in de factsheets is geen vinklijstje maar betreft achtergrondinformatie die gebruikt kan worden bij het leggen van gemeentelijke accenten en als inspiratiebron voor mogelijke maatregelen.

5. Verplichte en facultatieve aspecten binnen de Kwaliteitsimpuls agro en food

Toepassing van de Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving (KGO) is verplicht. Hiervoor is een aparte regel opgenomen in de provinciale Omgevingsverordening en is het werkboek KGO (2010) beschikbaar of is dit al vertaald naar gemeentelijk KGO-beleid. Naast versterking van de ruimtelijke kwaliteit door toepassing van de KGO, vraagt de Kwaliteitsimpuls agro en food kwaliteitswinst ten aanzien van sociale kwaliteit en duurzaamheid bij grootschalige bedrijfsontwikkeling. Partijen zijn het erover eens dat er binnen de kwaliteitsimpuls aspecten zijn die verplicht, richtinggevend of inspirerend aandacht moeten hebben bij de gemeentelijke afweging:

- Verplicht: de uitkomst van de dialoog tussen ondernemer en omgeving wordt altijd betrokken bij de besluitvorming. Uitvoering van de dialoog is een verplichting voor de ondernemer en hij dient de uitkomst te voegen bij zijn uitbreidingsplan. Daarbij geeft hij aan welke wensen uit de omgeving hij overneemt en, indien aan de orde, onderbouwt hij waarom hij sommige wensen niet kan honoreren. Omwonenden hebben daarmee geen veto op bedrijfsontwikkelingen. Het is aan de ondernemer of en hoe hij wensen uit de omgeving meeneemt. Wel zal hij die keuzes goed moeten beargumenteren, zodat ze een rol kunnen spelen bij de gemeentelijke afweging.

- Richtinggevend: voor een aantal (gebieds)opgaven is het van belang voor overheden en sector dat doelen of normen worden gerealiseerd, zoals de Kaderrichtlijn Water (KRW) of de kwaliteit van drinkwater in drinkwaterbeschermingsgebieden. De gemeente (en soms de provincie) bepaalt welke aspecten van zodanig belang zijn dat de ondernemer er bij zijn aanvraag aandacht aan dient te besteden of hij op deze doelen extra kwaliteitswinst kan realiseren.
- Inspirerend: de 18 inspirerende voorbeeldbedrijven in de handreiking illustreren op welke wijze kwaliteitswinst te realiseren is en dienen als referentie. Een groot aantal duurzaamheidsaspecten is als achtergrondinformatie opgenomen in deze handreiking (factsheets bijlage 2). Het is de keuze van de ondernemer op welke aspecten hij extra kwaliteitswinst wil boeken.

Samengevat: belangrijk bij de afweging

Bij het bepalen of er in voldoende mate sprake is van kwaliteitswinst door de ondernemer zijn de volgende aspecten van belang:

- Aan de dialoog met de omgeving wordt grote waarde gehecht. Afgewogen moet worden of er in voldoende mate gemotiveerd is dat er wel/niet/deels tegemoet kan worden gekomen wordt aan reële wensen uit de omgeving.
- Bedrijfs groei en extra inspanningen op duurzaamheidsthema's moeten in balans zijn. Aanzienlijke bedrijfs groei gaat gepaard met verduurzaming op verschillende, bij de ondernemer passende, thema's en proportionele stappen op weg naar duurzaamheid. Er moet voldoende gemotiveerd worden waarom specifieke kansen die de locatie biedt wel/niet worden benut; bijvoorbeeld de ligging in de stadsrand, en het anticiperen op specifieke opgaven die lokaal relevant zijn, zoals een extra bijdrage aan het realiseren van KRW-normen.

Parallel met de kwaliteitsimpuls Groene Omgeving: overeenkomsten en verschillen

De kwaliteitsimpuls agro en food is een aanvulling op de KGO met duurzaamheid en sociale kwaliteit. De kwaliteitsimpuls agro en food wordt op dezelfde wijze geregeld: kwalitatief, met veel ruimte voor maatwerk en met een tekst op hoofdlijnen in de provinciale Omgevingsverordening. De ondernemer en zijn ondernemerschap staat centraal. Leren omgaan met de KGO is een proces geweest met een groot aantal kennisbijeenkomsten waarin ervaringen met de toepassing werden uitgewisseld en van elkaar werd geleerd.

Gemeenten hebben de verantwoordelijkheid voor de uitvoering. In de bestaande KGO-praktijk hebben veel gemeenten eigen beleid ontwikkeld dat als voldoende is beoordeeld en juridisch houdbaar gebleken. Het is gewenst dat dit ook voor duurzaamheid en sociale kwaliteit gaat plaatsvinden. In de KGO zijn de afgelopen jaren aspecten aan de orde gekomen die nu ook met de Kwaliteitsimpuls agro en food worden geagendeerd, zoals de dialoog, toegankelijkheid en milieuaspecten. Nu al maken duurzaamheid en sociale kwaliteit soms onderdeel uit van de ruimtelijke kwaliteitsverplichtingen.

Er zijn ook duidelijke verschillen tussen de KGO en de Kwaliteitsimpuls agro en food. De sturing op ruimtelijke kwaliteitswinst gaat uit van compensatie van kwaliteitsverlies door uitbreiding van een bedrijf of gebouw. De Kwaliteitsimpuls agro en food is gericht op verduurzaming van het bedrijf en streeft naar nieuwe vormen van bedrijvigheid die zichzelf terugverdienen. Het gaat om een tweede balans naast de bestaande KGO en om het expliciet een plaats geven van de dialoog. In een overigens samenhangende beoordeling. In de Kwaliteitsimpuls agro en food dient dus aan alle drie de kwaliteitsaspecten aandacht besteed te worden, namelijk de ruimtelijke kwaliteitswinst conform KGO, en nu extra aan duurzaamheid en sociale kwaliteit.

1.7 Aanpak: Proces en organisatie

In bijgaand figuur is het proces van initiatief naar realisatie schematisch weergegeven. De dialoog heeft daarin een centrale positie. Het goed en vroegtijdig voeren van de dialoog met de omgeving en het waar mogelijk honoreren van wensen uit de omgeving zijn essentiële onderdelen van de Kwaliteitsimpuls agro en food en voorwaarde voor bedrijfsontwikkeling. Het geschetste proces is indicatief en de werkelijkheid zal altijd iets anders zijn. Veelal zullen er meer stappen nodig zijn. Een goede wisselwerking tussen ondernemer, gemeente en omwonenden is daarbij essentieel. Een onafhankelijk kwaliteitsteam, gefinancierd uit het provinciale programma Agro en Food, kan de ondernemer en omwonenden ondersteunen met kennis, procesbegeleiding en het mede organiseren van de dialoog.

Verantwoordelijkheden

In het proces van initiatief naar realisatie hebben betrokken partijen ieder hun eigen verantwoordelijkheid.

De initiatiefnemer:

- heeft een langere termijn visie op zijn bedrijfsontwikkeling, waar verduurzaming onderdeel van uitmaakt.
- brengt in kaart hoe de huidige situatie is ten aanzien van de duurzaamheidsaspecten op zijn bedrijf. Daarmee kan hij bij de aanvraag inzichtelijk maken wat de omvang is van de verduurzaming die hij zich voorneemt.
- informeert bij de gemeente en het waterschap over de geldende kaders, normen, wensen en opgaven. Hierbij komt ook de relatie met de PAS aan de orde: de PAS begrenst de ontwikkelruimte bij voorbaat. En hij gebruikt deze informatie om een realistisch ontwerp te maken voor zijn bedrijfsontwikkeling.
- gebruikt de handreiking als inspiratiebron en past de principes toe.
- organiseert de dialoog met de omgeving over zijn voornemen.
- schakelt zonodig het kwaliteitsteam in om hem te ondersteunen met kennis, procesbegeleiding of het organiseren van de dialoog.
- doet een gemotiveerde aanvraag bij de gemeente, bijvoorbeeld om het bestemmingsplan aan te passen.
- draagt zorg voor uitvoering van alle gemaakte afspraken.

De gemeente:

- informeert initiatiefnemers over haar wensen ten aanzien van een goede dialoog.
- zorgt zonodig voor vroegtijdige betrokkenheid van waterschap bij wateraspecten, de GGD als het gaat om gezondheidsaspecten en andere relevante instanties.
- heeft gebiedsspecifieke aandachtspunten en geeft inzicht in hetgeen van de ondernemer verwacht mag worden op basis van de Kwaliteitsimpuls agro en food en het geldend bestemmingsplan. Net als voor de KGO stelt de gemeente (een) aanvullend beleid(skader) op voor de aspecten duurzaamheid en sociale kwaliteit van de Kwaliteitsimpuls.
- weegt af of de aanvraag voldoende gemotiveerd is, in voldoende mate rekening is gehouden met wensen uit de omgeving, past in het gemeentelijk beleid en de kwaliteitswinst in verhouding is met de uitbreiding. En neemt op basis hiervan een besluit. In dit besluit is de kwaliteitswinst voor ruimtelijke kwaliteit, duurzaamheid en sociale kwaliteit gewogen en geborgd.

Omwonenden:

- maken gebruik van de mogelijkheid vroegtijdig in gesprek te gaan over het initiatief en hun wensen kenbaar te maken.
- schakelen zonodig het kwaliteitsteam in om hem te ondersteunen met kennis, procesbegeleiding of het mede organiseren van de dialoog.

Het kwaliteitsteam:

- kan de ondernemer ondersteunen bij het formuleren van zijn langere termijn visie, identificeren van maatregelen om te verduurzamen passend bij de Kwaliteitsimpuls agro en food, organiseren van de omgevingsdialoog en meedenken over creatieve oplossingen om (deels) tegemoet te komen aan de wensen van de omgeving. Tevens kan het kwaliteitsteam de gemeente ondersteunen bij de afweging over de aanvraag, omdat zij als onafhankelijke experts al betrokken zijn bij het proces.
- kan omwonenden ondersteunen bij het formuleren van wensen, (technische) mogelijkheden voor verduurzaming in beeld brengen en omwonenden helpen bij het voeren van de dialoog. Rekening houdend met de sociale context waarin het gesprek plaats vindt.

Het belang van een vroegtijdige dialoog

In het omgevingsrecht is het afwegen van belangen het allerbelangrijkste. In het omgevingsrecht is de meeste winst echter te behalen in het voortraject, als de formele procedure nog niet is gestart. Als een juridisch conflict over een ruimtelijk plan bij de rechter terecht komt, wordt het vraagstuk marginaal getoetst. De rechter bekijkt of de gemeente op de juiste wijze tot een goed besluit is gekomen. Is er voldoende onderzoek verricht en heeft de gemeente haar besluit voldoende gemotiveerd? De vaak complexe voorgeschiedenis en genuanceerde belangen kunnen niet allemaal stuk voor stuk aan bod komen.

Dit betekent dat je als ondernemer of burger je belangen het beste in het voortraject kunt inbrengen. In deze fase kan tussen de initiatiefnemer, de gemeente en omwonenden een dialoog worden opgestart om de belangen en wensen te inventariseren. Samen kunnen ze onderzoeken waar de pijnpunten zitten of waar overeenstemming bereikt wordt. Een kwaliteitsteam kan in deze fase meerwaarde hebben. Een kwaliteitsteam weet wat verplicht is en waar dus geen water bij de wijn kan worden gedaan. Maar er zijn ook richtinggevende opgaven of inspirerende uitdagingen die op verschillende manieren kunnen worden ingevuld, bijvoorbeeld het garanderen van een goed woon- en leefklimaat, anticiperen op de klimaatverandering of bijdragen aan de energieopgaven. Een dergelijke opgave kan in verschillende initiatieven op een andere wijze worden ingevuld. In een open dialoog kan onderzocht worden wat voor alle betrokkenen belangrijk is. Dit kan vastgelegd worden in een aanvraag voor uitbreiding en daarna in een ruimtelijk plan of overeenkomst. Deze open dialoog kan nooit (meer) bereikt worden in de fase waarin de formele procedure is opgestart, er gewerkt wordt met inspraak en zienswijzen en een gang naar de rechter al wordt overwogen.

De dialoog

De Kwaliteitsimpuls, met bijbehorende dialoog, is van toepassing op een grootschalige uitbreiding van het bedrijf, maar is ook zinvol bij minder ingrijpende bedrijfsontwikkelingen. Verduurzaming leidt over het algemeen tot grotere gebouwen, bijvoorbeeld omdat er meer ruimte per dierplaats komt. Omwonenden kunnen dit ervaren als aantasting van hun woonomgeving of het landschap. Daarnaast hebben omwonenden veelal wensen ten aanzien van volksgezondheid, dierenwelzijn, beperken van hinder of inrichting en gebruik van het landschap. De ondernemer betreft bewonerswensen bij zijn initiatief en zoekt mogelijkheden om de bewoners tegemoet te komen. Essentieel onderdeel van het proces is daarom de vroegtijdige dialoog met omwonenden over de bedrijfsontwikkeling. De provinciale verordening schrijft deze betrokkenheid van bewoners en gebruikers bij grootschalige (bedrijfs)ontwikkeling voor.

Een goede dialoog heeft de volgende kenmerken:

- Het is een open gesprek over een voornemen dat voldoende flexibel is om met wensen van omwonenden rekening te kunnen houden. Transparantie over de plannen is daarbij belangrijk.
- De ondernemer gaat in op de vragen van omwonenden en zoekt bij voorkeur gezamenlijk naareen mogelijkheid om aan wensen van omwonenden tegemoet te komen.
- De ondernemer kan ervoor kiezen een bewonersavond te organiseren of omwonenden apart te spreken. Wanneer ondernemer of bewoners daar behoefte aan hebben kunnen ze het kwaliteitsteam inschakelen om de dialoog te begeleiden.
- Er wordt een verslag gemaakt van de dialoogbijeenkomst of de individuele gesprekken, met de gemaakte afspraken. Gesprekspartners kunnen hierop nog reageren.

Het verslag van de dialoog maakt ook onderdeel uit van de aanvraag bij de gemeente. Als een dialoog niet tot een gedragen resultaat komt, of leidt tot een 'agree to disagree' dan kan de ondernemer dit als zodanig motiveren. In de aanvraag motiveert de ondernemer dan waarom hij bepaalde wensen niet kan honoreren. Daarmee hebben omwonenden een belangrijke stem bij bedrijfsontwikkeling en inbreng in de gemeentelijke besluitvorming, maar nadrukkelijk geen veto. De afweging blijft aan de gemeente.

In de dialoog kunnen diverse onderwerpen aan de orde komen, zoals geschetst in bijlage 2.

De omgeving

De dialoog vindt plaats tussen ondernemer en de omwonenden die te maken krijgen met de bedrijfsuitbreiding. De dialoog is gericht op betrokkenheid van de omgeving bij de bedrijfsontwikkeling en het bespreken van de ontwikkeling van de kwaliteit van de leefomgeving. Iedereen is welkom bij het gesprek en de keuze voor de kring van genodigden is maatwerk. Soms zal de impact van de ontwikkeling beperkt zijn en kan de kring van omwonenden klein zijn. Vaker zal de bedrijfsontwikkeling als ingrijpend worden beleefd en wordt iedereen uitgenodigd waarvan verwacht mag worden dat ze de effecten ervaren.

Twée voorbeelden illustreren hoe hiermee omgegaan kan worden.

Het voorbeeld van VKON is om de cirkel van omwonenden steeds groter te maken. De initiatiefnemer gaat eerst met het bouwplan 1 op 1 gesprekken aan met omwonenden, begint daarmee bij de dichtstbijzijnde buur en gaat steeds verder van huis. Als de omwonende zich afvraagt waarom de ondernemer komt, dan is de cirkel groot genoeg.

De gemeente Hilvarenbeek heeft de omgeving specifiek gedefinieerd. Meer informatie hierover en over de wijze waarop de dialoogverplichting is opgenomen in het bestemmingsplan is te vinden op de website van deze gemeente.

De aanvraag

In de aanvraag bij de gemeente komen, naast de gebruikelijke aspecten, aan de orde:

- De langere termijn visie van de ondernemer op verduurzaming van zijn bedrijf en de maatregelen die hij nu wil treffen richting verduurzaming.
- Het plan voor realisatie van ruimtelijke kwaliteit.
- Het verslag van de omgevingsdialoog met wensen van omwonenden, de wensen die opgenomen zijn in de aanvraag en de motivatie om bepaalde wensen niet te honoreren.
- Een schets van de huidige situatie ten aanzien van de duurzaamheidsaspecten op zijn bedrijf en de mate waarin verdere verduurzaming plaats vindt.

De beoordeling

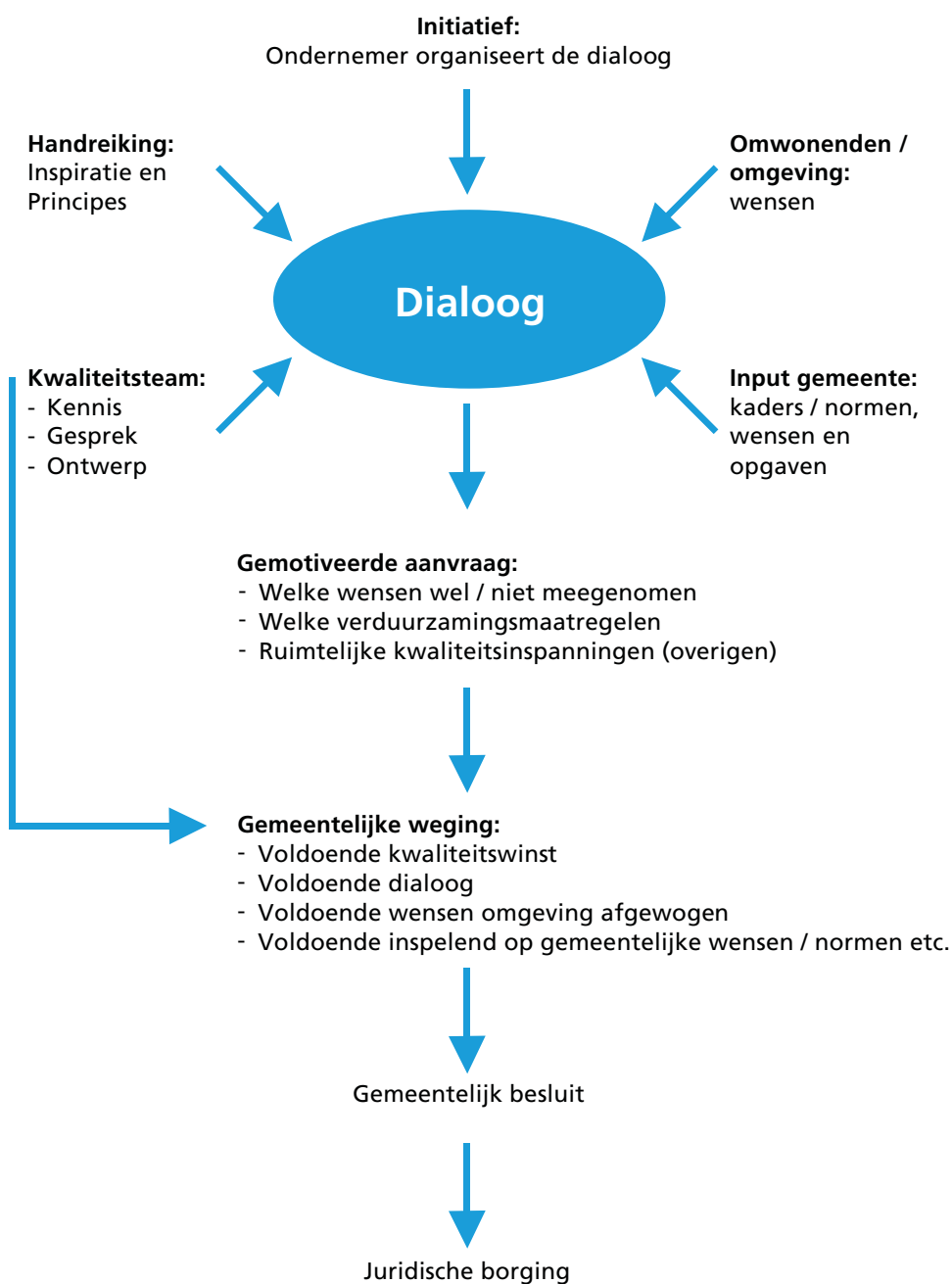
Bij toepassing van de Kwaliteitsimpuls agro en food beoordeelt de gemeente in ieder geval het volgende:

- Wordt er voldoende kwaliteitswinst gerealiseerd, aansluitend op de toekomstvisie van de ondernemer? Dit geldt zowel voor duurzaamheid als voor ruimtelijke kwaliteit en sociale kwaliteit.

- Heeft er een goed dialoogproces plaats gevonden.
- Zijn de wensen uit de omgeving voldoende meegenomen, dan wel voldoende beargumenteerd afgewezen?
- Is er voldoende inspeland op het gemeentelijk streefbeeld of ontwikkelingsrichting voor de locatie, worden gewenste kwaliteiten of kwaliteitsniveaus voldoende gerealiseerd en voldoet de aanvraag aan voorgeschreven normen en/of maatvoering?

Zo nodig betreft de gemeente het kwaliteitsteam of andere deskundigen om haar te adviseren over het in voldoende mate verduurzamen van het bedrijf.

Het proces van initiatief tot realisatie

1.8 Doorwerking en borging

Doorwerking in gemeentelijk beleid

In aanvulling op het huidige gemeentelijke KGO-beleid voegt de gemeente ook de kwaliteitswinst op duurzaamheid en sociale kwaliteit toe aan het eigen gemeentelijk beleid. Voor veel milieuaspecten gelden nationale regels en met de zorgplicht in de omgevingswet wordt al een basisinspanning van initiatiefnemers verwacht. De Kwaliteitsimpuls agro en food is aanvullend op deze basisinspanning.

Ook toepassing van de omgevingsdialogoog en de omgang met de resultaten uit de dialoog in gemeentelijke afwegingen maakt deel uit van het gemeentelijk beleid.

Het heeft de voorkeur om, anticiperend op de Omgevingswet, een omgevingsvisie op te stellen waarin integraal ruimtelijke kwaliteit, duurzaamheid en sociale kwaliteit zijn opgenomen.

Voor de interimperiode waarin een gemeente niet beschikt over een eigen beleidskader voor duurzaamheid en sociale kwaliteit dienen de regels uit de provinciale Omgevingsverordening toegepast en de handreiking gebruikt te worden bij de behandeling van initiatieven.

Juridische basis

De grondslag voor de toepassing van de Kwaliteitsimpuls agro en food ligt in de herziening van een bestemmingsplan, een projectbesluit of de toepassing van een ontwikkelingsregeling uit een bestemmingsplan, waarmee nieuwe ontwikkelingsmogelijkheden worden geboden.

Dat is de juridische basis voor (en het moment waarop) de maatregelen behorend bij de Kwaliteitsimpuls op het bedrijf en in de omgeving met die nieuwe ontwikkeling worden verbonden.

Ook als in een nieuw integraal plan Buitengebied of omgevingsplan nieuwe ontwikkelingsruimte wordt geboden dan dient, per locatie van gevallen waarvoor de Kwaliteitsimpuls van toepassing is, de balans tussen geboden ontwikkelingsruimte en de kwaliteitsinvesteringen te worden verzekerd.

Juridische borging van kwaliteitsprestaties

Een goede voorkantsturing en begeleiding van een initiatief leggen de basis voor de daadwerkelijke uitvoering van het totale plan, inclusief de kwaliteitsprestaties die moeten worden gerealiseerd. Een initiatiefnemer die zich bewust is van zijn bijdrage aan de gebiedskwaliteiten en daar trots op is, zal als regel zijn verplichtingen nakomen.

Het is echter niet uitgesloten dat in de praktijk er verschillen van opvatting kunnen ontstaan over de vraag of verplichtingen zijn nagekomen en of dat in voldoende mate is gebeurd.

Daarom is het gewenst dat een gemeente kan terugvallen op juridische instrumenten waarmee de (tijdige) uitvoering gegarandeerd en zo nodig afgedwongen kan worden. Het voordeel van het tijdig nadenken over de eventuele inzet van juridische instrumenten is, dat het vooraf voor alle betrokken partijen duidelijk is welke rechten en plichten zij hebben.

Vragen die hierbij een rol spelen zijn:

- Wat zijn de grenzen en verplichtingen voor de toepassing van bestuursrechtelijke mogelijkheden via het bestemmingsplan?
- Hoe is de daadwerkelijke uitvoering van de kwaliteitsprestaties met privaatrechtelijke overeenkomst te verzekeren?

Bestuursrechtelijk (Wro, bestemmingsplan), privaatrechtelijk en omgevingsvergunning milieu

De Wro kent verschillende mogelijkheden om alleen planologische ontwikkelingsruimte te bieden als aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. Het gaat om de volgende constructies:

- toepassen van de wijzigingsbevoegdheid
- stellen van nadere eisen
- opnemen van voorwaardelijke bestemmingen
- verbinden van voorwaarden aan een projectbesluit

Op deze mogelijkheden wordt in het 'werkboek Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving' (september 2010) nader ingegaan. Daarnaast gaat het werkboek in op de mogelijkheid voorafgaand of parallel aan een bestemmingsplan overeenkomsten te sluiten. Dergelijke overeenkomsten worden aangeduid als 'complementaire overeenkomsten', omdat zij complementair zijn aan het bestemmingsplan.

Naast de complementaire overeenkomst zal de initiatiefnemer een deel van de kwaliteitswinst ook vertalen naar de aanvraag of melding omgevingsvergunning milieu en bijbehorende aanvraag voor de Programmatische Aanpak Stikstof (Wet Natuurbescherming), omdat in deze aanvragen (en beschikkingen) van met name veehouderijbedrijven zowel de stalsystemen (met extra emissie beperkende maatregelen) en aantallen dieren specifiek vastgelegd worden in deze vergunningverlening. De RAV-code (Regeling Ammoniak en Veehouderij) van het stalsysteem en het aantal dieren kan al inzicht geven in de emissiefactoren voor geur, ammoniak en fijnstof. Dit geldt ook voor IPPC-bedrijven (meer dan 40.000 kippen, 2000 vleesvarkens of 750 zeugen), waarbij deze bedrijven onder andere aan moeten tonen dat zij aan de best beschikbare technieken blijven voldoen.

Ook worden in de milieuvergunning de geluidbelasting, verkeersaantrekkende werking en de energie-, water- en afvalbesparingsmaatregelen meegenomen (www.infomil.nl). De mogelijk kwaliteitswinst op één of meerdere van deze thema's is dan in de milieuvergunning vastgelegd.

Nazorg/handhaving

Uit themadiscussies is gebleken dat het toezicht op de kwaliteitsverbetering provinciebreed nog een aandachtspunt is. Uiteindelijk moet het onderdeel zijn van normaal programmatisch toezicht. De Omgevingsdiensten hebben voor omgevingsvergunningen milieu al programmatisch toezicht. Voor de overige kwaliteitsafspraken, die niet in de omgevingsvergunning milieu vertaald zijn, kan het instellen van een aantal vaste evaluatiemomenten een begin zijn.

De Kwaliteitsimpuls agro en food biedt veel ruimte voor maatwerk en gaat uit van vertrouwen dat ondernemers daadwerkelijk de afgesproken kwaliteit realiseren. Dat neemt niet weg dat strenge handhaving op de normen en verplichtingen nodig blijft. Juist overtreders hebben een slechte invloed op de overgrote meerderheid van goedwillenden. Daarnaast is het voor het vertrouwen van het vertrouwen van burgers en de maatschappelijke draagvlak van groot belang dat afspraken worden nagekomen.

Een breed gedeelde opvatting is dat de benadering ofwel de persoonlijke communicatie een belangrijk sturingsmiddel is voor een daadwerkelijke uitvoering. De betrokken initiatiefnemer dient de te bereiken kwaliteitswinst als het product van zijn visie te zien. Wanneer mensen enthousiast gemaakt worden voor het kwaliteitsaspect, zij er ook hun verdienmodel in zien, en er vanuit de overheid goed wordt meegedacht, dan kunnen vervelende procedures en handhavingstrajecten grotendeels worden vermeden.

1.9 Afspraken en vervolg

Afspraken en verwachtingen bij toepassing van de handreiking

De handreiking is te beschouwen als een hulpmiddel voor een maatwerktocpassing van de Kwaliteitsimpuls agro en food, net zoals het werkboek Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving.

In lijn met de uitgangspunten van de Statenbrief Agro en Food kan de handreiking een belangrijke rol vervullen bij de sturing vooraf en het vooroverleg over de transitie van de agroen foodsector naar verduurzaming. De handreiking kan daarin als richtinggevend document gebruikt worden. Aan de toepassing ervan kunnen partijen verwachtingen ontleen.

Bij de toepassing van de handreiking Kwaliteitsimpuls agro en food in de praktijk van ruimtelijke planontwikkeling en vooroverleg bij uitbreiding van agrarische bedrijven, spreken de Overijsselse gemeenten en provincie Overijssel de volgende verwachtingen uit:

1. Deze handreiking gebruiken provincie en gemeenten als richtinggevende aanbeveling voor de toepassing van de Kwaliteitsimpuls agro en food bij initiatieven van agrarische bedrijven.
2. De inspirerende voorbeelden en principes gebruiken gemeenten en provincie als referentie voor een maatwerktocpassing van de Kwaliteitsimpuls agro en food.
3. De gemeente gebruikt de aanbevelingen uit de handreiking bij het vaststellen van het eigen beleidskader, bijvoorbeeld als aanvulling op het eigen KGO-beleid, en past het toe bij het opstellen van bestemmingsplannen, omgevingsplannen of omgevingsvisies voor het buitengebied.
4. Een gemeente kan er in principe vanuit gaan dat een ruimtelijk plan dat met toepassing van de handreiking is opgesteld voldoet aan artikel 2.1.7 (Kwaliteitsimpuls agro en food) van de Omgevingsverordening Overijssse.
5. Indien de gemeente over een eigen kwaliteitskader beschikt dat in lijn is met deze handreiking en de Omgevingsvisie en -verordening, dan wordt voor de concrete gevallen die in lijn zijn met dat beleidskader het vooroverleg ex artikel 3.1.1 Bro geacht te zijn gevoerd. Bij ontwikkelingen die nadrukkelijk provinciale belangen raken zoals bijvoorbeeld het NNN en waterveiligheid blijft vooroverleg wenselijk.
6. De provincie zal t/m 2019 de toepassing van de Kwaliteitsimpuls agro en food ondersteunen met een stimuleringsbudget, kennisbijeenkomsten om ervaringen uit te wisselen en met beschikbaarheid van expertise in de vorm van een kwaliteitsteam.

Dit ontslaat partijen niet van de verplichting om onderling af te stemmen als dat op grond van specifieke wetgeving nodig is, bijvoorbeeld in het kader van de Natuurbeschermingswet.

Als een gemeente kiest voor een andere methode als basis voor een eigen beleidskader, dan is die methode niet bij voorbaat uitgesloten. De provincie zal dan eerst moeten instemmen met dat beleidskader voordat vooroverleg voor plannen niet meer nodig is.

Voor de interimperiode waarin een gemeente niet beschikt over een eigen beleidskader kan de handreiking gewoon toegepast worden bij de behandeling van initiatieven, waarover dan nog wel regulier vooroverleg met de provincie gewenst is.

Vervolg

De handreiking is een dynamisch produkt. De komende jaren zullen de voorbeelden worden aangevuld, thema's worden uitgewerkt en ervaringen met toepassing van de Kwaliteitsimpuls worden gedeeld en opgenomen. Daarmee wordt de handreiking geregeld geactualiseerd. De toepassing en toepasbaarheid van de Kwaliteitsimpuls agro en food zullen met een participatieve monitoring worden gevolgd. Over ca. 2 jaar wordt de inzet van het kwaliteitsteam geëvalueerd en over ca. 5 jaar wordt de kwaliteitsimpuls zelf geëvalueerd. Tussentijds worden de opgedane leerervaringen bij toepassing van de kwaliteitsimpuls beschikbaar voor gemeenten die werken aan een omgevingsvisie of -plan in het kader van de Omgevingswet.

Het werkboek Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving wordt geactualiseerd en handreiking en werkboek worden geïntegreerd in één digitaal systeem.

Bijlage 2

Factsheets

2.1 Inleiding factsheets

Duurzaamheid is een breed begrip. In paragraaf 2.2 worden de provinciale ambities uit de omgevingsvisie ten aanzien van duurzaamheid uitgewerkt en wordt ingegaan op de verschillende duurzaamheidsaspecten. In paragraaf 2.3 is per aspect op hoofdlijnen aangegeven wat opgaven en ambitie zijn, wat wettelijk verplicht is en welke mogelijkheden er zijn extra winst te boeken ten aanzien van het aspect. Wanneer een aspect een gebiedsgerichte component heeft, is die ook opgenomen in de beschrijving.

Deze factsheets voor de verschillende duurzaamheidsaspecten geven een indicatie van de mogelijkheden waaruit de ondernemer de, bij zijn lange termijn perspectief passende, maatregelen kan kiezen. De aspecten en maatregelen zijn niet limitatief. Innovatieve ondernemers kunnen nieuwe wegen inslaan die vanzelfsprekend niet zijn opgenomen in de factsheets. Gemeenten kunnen de factsheets gebruiken om samen met de Omgevingsdiensten af te wegen of er in voldoende mate verduurzaming plaats vindt. Tot slot kunnen omwonenden de factsheets gebruiken in het gesprek met de ondernemer om hun wensen kenbaar te maken. Zo kunnen (een deel van) de factsheets onderdeel vormen van de gespreksagenda.

Sociale kwaliteit gaat over het met elkaar in gesprek zijn, het verbinden van mensen en wensen met het bedrijf en het versterken van het eigene. In het kader van de Kwaliteitsimpuls agro en food staat daarbij de dialoog tussen initiatiefnemer en omwonenden centraal, maar ook andere aspecten van sociale kwaliteit kunnen leiden tot kwaliteitswinst. In paragraaf 2.4 is dit uitgewerkt.

Ruimtelijke kwaliteit wordt in deze handreiking alleen uitgewerkt voor het thema waarvoor het werkboek Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving (KGO) niet meer geheel actueel is: het slopen van vrijkomende agrarische bebouwing bij nieuwvestiging. In paragraaf 2.5 wordt hierop ingegaan.

2.2 Duurzaamheid

De provinciale ambities duurzaamheid

Op het provinciale schaalniveau zijn vier kwaliteitsambities geformuleerd die de koers bepalen van de provinciale sturing op duurzaamheid, zoals met het instrument Kwaliteitsimpuls agro en food. Deze ambities geven mede invulling aan het perspectief 2040 voor de Agro en Food-sector. Ondernemers kunnen, in samenspraak met de omgeving, gemeente en waterschap, bijdragen aan het realiseren van de ambities.

1. Een klimaatbestendig Overijssel

Met de klimaatverandering neemt het belang toe maatregelen te treffen om de grotere kans op droogteschade en wateroverlast te ondervangen. Dit kan door aanpassing van het watersysteem en het watermanagement op het bedrijf. Langer vasthouden van water in de bodem en het watersysteem, zuinig gebruik van water en meer ruimte voor berging dragen bij aan een klimaatbestendige bedrijfsvoering.

2. Een duurzame energiehuishouding

Opgave is om hernieuwbare energie voor iedereen beschikbaar en betaalbaar te produceren. Naast efficiënter gebruik van energie zijn met name bronnen als zon, wind, biomassa en (inzet van) de ondergrond perspectiefvol in de energietransitie. Agrarische bedrijven kunnen hieraan een actieve bijdrage leveren met bijvoorbeeld zonnepanelen, windmolens en productie van groen gas. Zowel om in de eigen energiebehoefte te voorzien als in levering van hernieuwbare energie aan omwonenden. Op termijn kan het landelijk gebied, met haar agrarische ondernemers, de belangrijkste energieleverancier worden voor de stedelijke gebieden.

3. Kringlopen sluiten, ofwel: toegroeien naar een circulaire economie

In Overijssel willen we verantwoord omgaan met grondstoffen en natuurlijke hulpbronnen en hebben we, als stip op de horizon, de ambitie toe te groeien naar een circulaire economie. Een economie die spaarzaam omgaat met grondstoffen, waarin winning, gebruik en hergebruik dicht bij elkaar plaatsvinden en waarin reststoffen maximaal worden hergebruikt. De agrarische sector kan een grote bijdrage leveren aan stappen richting een circulaire economie. Voorbeelden zijn: verantwoorde benutting en instandhouding van biodiversiteit, duurzaam bodembeheer, gesloten mineralenkringloop, ketenoptimalisatie, productie van hernieuwbare energie (b.v. biogas) en (delen van) bedrijfsgebouwen van herbruikbaar materiaal.

4. Beter benutten van ruimte, bestaande bebouwing en infrastructuur

De ambitie is om zuinig en zorgvuldig met de ruimte om te gaan, door bestaande ruimte en bebouwing beter te benutten. Met hergebruik en herbestemming van vrijkomende agrarische (bedrijfs)gebouwen en sloop gekoppeld aan nieuwvestiging wordt leegstand en onnodig ruimtebeslag voorkomen. Ook slimme functiecombinaties, zoals natuurinclusieve landbouw of verwerking en verkoop op het erf, dragen bij aan efficiënt gebruik van de ruimte.

Eén van de transitiepunten gericht op duurzaamheid: Natuurinclusieve landbouw

De sleutel tot het verbeteren van de natuur- en waterkwaliteit ligt voor een belangrijk deel bij het verminderen van de milieudruk door de landbouw, vergroten van de biodiversiteit door de landbouw en benutten van de natuur (natuurinclusieve landbouw) De natuurinclusieve landbouw zoekt naar een verdienmodel zonder overheidssubsidie. De vernieuwing in natuurinclusieve landbouw is dan ook vooral gericht op verduurzaming via de markt.

2.3 Factsheets duurzaamheidsaspecten

De volgende factsheets met achtergrondinformatie, zijn opgenomen in deze paragraaf:

1. Waterkwaliteit
2. Klimaatadaptatie / zoetwatervoorziening
3. Drinkwater / grondwater
4. Bodem(vruchtbaarheid)
5. Hernieuwbare energie
6. Energiebesparing
7. Ammoniak en NOx
8. Fijn stof
9. Geur
10. Methaan en CO2
11. Geluid
12. Natuur
13. Landschap
14. Circulaire economie, kringlopen sluiten
15. Dierenwelzijn en diergezondheid
16. Volksgezondheid
17. Licht

In deze factsheets is een overzicht van de opgaven en ambities, wettelijk kader en maatwerk voor overheden en mogelijke maatregelen gegeven. De, in de factsheets opgenomen ambities UDV (Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij) zijn toegelicht in paragraaf 1.3.

1. Waterkwaliteit

Samenvatting en ambitie

Het bereiken van de doelen voor waterkwaliteit (Kaderrichtlijn Water, KRW) is moeilijk door de voorkomende verontreiniging (nieuw en historisch) van oppervlakte- en grondwater, het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en de onnatuurlijke inrichting van waterlopen. Als gevolg van regelgeving en de daardoor in gang gezette innovatie is de milieudruk van de landbouwsector weliswaar in de laatste decennia sterk afgenomen, en tegelijk heeft deze nog een grote omvang die niet overal een blijvende dalende trend laat zien.

De ambitie wat betreft waterkwaliteit is gericht op watersystemen met goede ecologische en chemische kwaliteit met optimale watercondities voor landbouw, wonen, natuur en landschap.

Ambities UDV:

8. Waterkwaliteit

De Nederlandse veehouderij houdt het grond- en oppervlaktewater op, onder en rond haar bedrijven zuiver, zodat het geschikt blijft als basis voor drinkwater, en als vitaal ecosysteem.

Wettelijk kader en maatwerk overheden

De kwaliteit van het Overijsselse oppervlakte- en grondwater wordt bevorderd door uitvoering van de Kaderrichtlijn water (KRW) in het deelstroomgebied Rijn-Oost (www.rijnnoost.nl).

De KRW-doelen voor oppervlakte- en grondwaterwaterlichamen zijn door de provincie in samenspraak met de waterschappen vastgesteld en opgenomen in de Omgevingsvisie (Kaderrichtlijn water; www.omgevingsvisie.nl). Het gaat om 87 regionale oppervlaktewaterlichamen en 2 grondwaterlichamen die in factsheets zijn beschreven. Naast grotere wateren omvat de lijst ook kleinere waterlopen. Ook zijn door de provincie 'kleine, waardevolle wateren' aangewezen. Hiervoor zijn de eerste Overijsselse doelen geformuleerd die los staan van de KRW-doelen.

Naast de KRW zijn ook de Meststoffenwet en de regelgeving over gewasbescherming van toepassing, vanwege in- en afspoeling van deze stoffen (effecten voor zowel grond- als oppervlaktewater). De regels rondom grondwaterbeschermingsgebieden staan in een aparte factsheet.

Mogelijke maatregelen

- Meedoen aan het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer, waarin ondernemers worden ondersteund in het nemen van maatregelen uit de BOOT-lijst (www.agrarischwaterbeheer.nl). Voor een aantal van deze maatregelen is POP3 subsidie mogelijk.
- Meedoen aan het agrarisch waterbeheer via de collectieven gericht op de waterdoelen vermeld in het natuurbeheerplan van Overijssel (www.overijssel.nl) door maatregelen gericht op o.a. slootbeheer, slootkantbeheer en bufferstroken.
- In plannen van de waterschappen is het beleid en zijn maatregelen uitgewerkt. Geadviseerd wordt als gemeente en initiatiefnemer vroegtijdig in gesprek te gaan met het waterschap (waterschap Drents Overijsselse delta: www.wdodelta.nl, waterschap Rijn en IJssel: www.wrij.nl, waterschap Vechtstromen: www.vechtstromen.nl) over mogelijke maatregelen om de waterkwaliteit te verbeteren.
- Meedoen aan projecten als Boeren voor Drinkwater (indien grondgebruik in intrekgebieden) en/of Vruchtbare Kringloop Overijssel.

2. Klimaatadaptatie / zoetwatervoorziening

Samenvatting en ambitie

De klimaatverandering zorgt voor natter, droger, warmer en extremer weer. Dit betekent aan de ene kant dat de kans op overstroming en wateroverlast toeneemt, maar aan de andere kant ook grotere kans op schade door droogte. Ambitie is het zorgen voor droge voeten en genoeg en schoon zoetwater, o.a. voor de landbouw.

Ambities UDV:

2. Klimaat

De Nederlandse veehouderij heeft naar rato bijgedragen aan het beperken van de globale temperatuurstijging tot maximaal 2°C.

7. Watervoorraad

De Nederlandse veehouderij draagt niet bij aan de uitputting van strategische watervoorraden.

8. Waterkwaliteit

De Nederlandse veehouderij houdt het grond- en oppervlaktewater op, onder en rond haar bedrijven zuiver, zodat het geschikt blijft als basis voor drinkwater, en als vitaal ecosysteem.

Wettelijk kader en maatwerk overheden

Er is landelijk afgesproken dat alle regio's gaan beschrijven hoe het nu is met de beschikbaarheid van zoetwater en wat de kans is op zoetwatertekorten in normale en droge jaren. Hiermee wordt ook duidelijk wat de overheid kan en zal doen op het gebied van zoetwater en wat niet, dus wat het risico voor de gebruikers is. Dit moet zijn uitgewerkt in 2018.

De provincie werkt hieraan in het programma Zoetwatervoorziening Oost-Nederland (ZON), samen met andere partijen waaronder de gemeenten, de waterschappen en de landbouw. Samen hebben deze partijen concrete maatregelen beschreven die deze regionale partijen de komende jaren gaan uitvoeren om de zoetwatervoorziening in Oost-Nederland klimaatbestediger te maken.

Mogelijke maatregelen

- Meedoen aan het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (www.agrarischwaterbeheer.nl), zoals:
- Het opstellen van bedrijfswaterplannen en het volgen van cursussen, inloopbijeenkomsten en demonstraties.
- Het langer vasthouden van water door het verhogen van het organisch stofgehalte in de bodem.
- Aanleg van kleinschalige waterwerken zoals: regelbare drainage, plaatsen van stuwtdjes, aanleggen van kleine waterbergingen en natte bufferstroken.
- Efficiënter beregenen door gebruik van gerichte watergeefsystemen als druppelirrigatie of beslissingsondersteunende systemen;
- Meedoen aan projecten van de waterschappen voor het optimaliseren van het watersysteem.
- Voor een aantal van deze maatregelen is POP3 subsidie mogelijk.

3. Drinkwater / grondwater

Samenvatting en ambitie

Veel drinkwater wordt onder of nabij landbouwgrond gewonnen. Goed en voldoende drinkwater is essentieel voor het functioneren van de samenleving. De ambitie is het behoud van een betrouwbare drinkwatervoorziening, zowel in kwaliteit als kwantiteit.

Ambities UDV:**7. Watervoorraad**

De Nederlandse veehouderij draagt niet bij aan de uitputting van strategische watervoorraden.

8. Waterkwaliteit

De Nederlandse veehouderij houdt het grond- en oppervlaktewater op, onder en rond haar bedrijven zuiver, zodat het geschikt blijft als basis voor drinkwater, en als vitaal ecosysteem.

Wettelijk kader en maatwerk overheden

De grondslag voor het veiligstellen van de drinkwatervoorziening ligt in de Kaderrichtlijn Water en de Drinkwaterwet.

De provincie wijst daarvoor waterwingebieden, grondwaterbeschermingsgebieden en intrekgebieden aan en stuurt via ruimtelijke ordening en milieu op goede kwaliteit van het grondwater. De regelgeving hiervoor is in de Omgevingsverordening opgenomen.

In waterwingebieden zijn alleen activiteiten toegestaan die ten dienste staan van de openbare drinkwatervoorziening. In grondwaterbeschermingsgebieden worden harmoniërende functies bevorderd en worden functies en activiteiten die risico opleveren voor het grondwater uit voorzorg geweerd (o.a. bodemenergiesystemen) of aan voorschriften verbonden. Binnen grondwaterbeschermingsgebieden is het gebruik van een aantal gewasbeschermingsmiddelen verboden en zijn bijzondere teelten (bijv. champignonenteelt) niet toegestaan. Functies die goed samengaan met de drinkwaterwinning zijn bijvoorbeeld extensieve land- en tuinbouw, waaronder beheerslandbouw en biologische land- en tuinbouw. Ook in intrekgebieden zijn dit goede, harmoniërende functies. Aan de normale uitoefening van de landbouw worden in intrekgebieden geen ruimtelijke beperkingen opgelegd.

Mogelijke maatregelen

- Deelname aan het project Boeren voor Drinkwater en/of Vruchtbare Kringloop Overijssel. Het project zet in op een hogere gewasproductie met gebruik van dezelfde hoeveelheid meststoffen, zodat mineralen beter benut worden en minder verliezen optreden naar grondwater. Dit gebeurt door het inzicht te vergroten in de mineralenkringlopen van elk bedrijf (met behulp van de KringloopWijzer) en op basis van dit inzicht passende en winstgevende maatregelen aan te wijzen. Deelnemers worden individueel begeleid in het bedenken en uitvoeren van kosteneffectieve maatregelen die passen bij het bedrijf. Het resultaat wordt gemonitord. Voorbeelden van maatregelen zijn:
 - beperken stuks jongvee
 - scherper voeren op eiwit
 - drijfmestrijenbemesting en perceelsgericht bemesten
 - onderzaai vanggewas in mais
 - vruchtwisseling gras/mais
 - wiedeggen in gras en mais
 - zorgvuldige omgang met gewasbeschermingsmiddelen, bijvoorbeeld door toepassing van de milieumeetlat van CLM (www.milieumeetlat.nl).

4. Bodem(vruchtbaarheid)

Samenvatting en ambitie

De kwaliteit van de bodem is een essentiële voorwaarde voor een productieve, duurzame landbouw. Er is (nog) geen specifieke provinciale ambitie en beleid c.q. aanpak voor bodemvruchtbaarheid. Wel worden en zijn er diverse projecten nu en in het verleden uitgevoerd in Overijssel die raakvlakken hebben met dit thema. De provincie verkent de noodzaak en mogelijkheden voor een samenhangende aanpak gericht op o.a. innovatie, nieuwe mest- en voedingsstoffen, toedieningstechnieken en bodemkwaliteiten.

Ambitie UDV:

5. Bodemkwaliteit

De grond die voor en door de Nederlandse veehouderij wordt gebruikt blijft geschikt voor toekomstige landbouwkundige en andere toepassingen.

Wettelijk kader en maatwerk voor overheden

Bodemvruchtbaarheid komt voor in verschillende beleidskaders, wetten en verordeningen. De belangrijkste is de Meststoffenwet, maar ook de Wet milieubeheer en de Wet gewasbeschermingsmiddelen en biociden spelen een rol. Daarnaast hebben peilbesluiten van waterschappen en provinciale erosieverordeningen invloed op de bodemvruchtbaarheid. De Europese bodemstrategie benoemt wel concrete bedreigingen voor de bodemvruchtbaarheid, maar deze leiden momenteel nog niet tot nieuwe normen. Verder wordt de bescherming van de bodem uitgewerkt in regels voor preventie en sanering van bodemverontreiniging via de Wet bodembescherming.

Mogelijke maatregelen

De bodemvruchtbaarheid wordt bepaald door de chemische, fysische en biologische eigenschappen van de bodem. De maatregelen kunnen op (één van) deze eigenschappen zijn gericht maar ook vanuit een samenhangende, integrale aanpak worden uitgevoerd. Mogelijke maatregelen kunnen zijn:

- tegengaan bodemverdichting door gebruik te maken van voertuigen met lage bodemdruk en robotsystemen
- onderwerken organische stof/biomassa/gewasresten
- bemesten met vaste (stro)mest, compost of andere mest rijk aan organische stof
- vruchtwisseling met graan of gras
- behoud blijvend grasland
- gebruik minder gewasbeschermingsmiddelen door GPS en andere technieken
- niet kerende grondbewerking

In het innovatielab duurzame voedselbodems wordt ruimte geboden voor onderzoek op proefvelden en gebruik van nieuwe technieken. Ook het principe van voedselbos, permacultuur, polycultuur past hierbij.

5. Hernieuwbare energie

Samenvatting en ambitie

Mede door de klimaatverandering dringt het besef door dat verduurzaming noodzakelijk is. Efficiënter en zorgvuldiger omgaan met energie, grondstoffen en natuurlijke hulpbronnen staat hierbij centraal.

In het Nationaal Energie Akkoord is afgesproken dat de ondertekenende partijen, waaronder LTO Nederland, zich inzetten voor een toename van het aandeel hernieuwbare energieopwekking naar 14 procent in 2020 en 16 procent in 2023. De doelstelling van de provincie Overijssel is 20% hernieuwbare energie in 2023 en 30% in 2030.

De agrarische sector heeft een groot aandeel van het dakoppervlak in Overijssel in haar bezit. En gronden die benut kunnen worden voor energieopwekking. Opwekking van duurzame energie kan bijdragen aan een duurzamer agrarisch product, een andere stroom inkomsten en een relatie met afnemers van energie.

Ambities UDV:

1. Fossiele energie

De Nederlandse veehouderij gebruikt geen energie uit eindige bronnen, zoals fossiele brandstoffen, zowel op het primaire bedrijf als in de ketenschakels ervoor en erna.

2. Klimaat

De Nederlandse veehouderij heeft naar rato bijgedragen aan het beperken van de globale temperatuurstijging tot maximaal 2°C.

Wettelijk kader en beleid

Op de website van Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland staat al het beleid en alle wet- en regelgeving van het Rijk voor wind-, zon-, bio- en bodemenergie:

www.rvo.nl/onderwerpen/duurzaam-ondernemen/duurzame-energie-opwekken.

Het provinciaal beleid voor opwekking van hernieuwbare energie, opgenomen in de omgevingsvisie, kent een aantal kwalitatieve criteria waar projecten aan dienen te voldoen. Voor zonnevelden zijn deze uitgewerkt in de handreiking zonnevelden.

Mogelijke maatregelen

- Voor energieprojecten die het eigen gebruik te boven gaan, is het aan te bevelen om de samenwerking te zoeken met een lokale energicoöperatie of -stichting.
- Plaatsen zonnepanelen op daken: voor eigen gebruik en/of in een collectief project met afnemers uit de buurt.
- Plaatsen zonnepanelen in veldopstelling in combinatie met het houden van kippen of schapen. Met name voor natte gronden, die agrarisch minder geschikt zijn, is een zonneveld, in combinatie met natuur, het overwegen waard.
- Plaatsen windturbine voor eigen stroomgebruik.
- Tegen een vergoeding grond ter beschikking stellen voor exploitatie van een grote windturbine.
- Productie van biogas.
- Productie van biomassa.
- Benutten van bodemenergie: WKO of geothermie.

Links

- Het programma Nieuwe Energie Overijssel van de provincie heeft netwerk, informatie en subsidies beschikbaar: www.overijsselheeftnieuweenergie.nl
- Het Rijk heeft een SDE+ regeling voor het stimuleren van opwekking van hernieuwbare energie www.rvo.nl/subsidies-regelingen/stimulering-duurzame-energieproductie-sde
- Op de website van RVO staat informatie over fiscale maatregelen www.rvo.nl
- Een rapportage over de verschillende agrosectoren is te vinden op de website van de RVO
- www.bioenergieclusterootnederland.nl

6. Energiebesparing

Samenvatting en ambitie

De ambitie is te komen tot geen gebruik meer van fossiele energie of zelfs tot energielevering. Drie strategieën zijn daarbij van belang: energiebesparing, omschakelen naar hernieuwbare brandstoffen en productie en opwekken van duurzame energie. Zie ook de factsheet duurzame energie. Met energiebesparing bedoelen we het terugdringen van het energieverbruik én het efficiënter gebruik van energie, bijvoorbeeld door hergebruik van restenergie of het optimaal benutten van de energetische waarde van de energiebron.

Een rapportage over de verschillende agrosectoren is te vinden op de website van Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO).

Ambitie UDV:

1. Fossiele energie

De Nederlandse veehouderij gebruikt geen energie uit eindige bronnen, zoals fossiele brandstoffen, zowel op het primaire bedrijf als in de ketenschakels ervoor en erna.

Wettelijke kaders en maatwerk overheden

Artikel 2.15 Activiteitenbesluit milieubeheer (Abm). Daarin staat de plicht voor bedrijven om de energiemaatregelen te nemen die binnen 5 jaar terugverdiend worden.

Artikel 2.14C zegt: Deze afdeling is van toepassing op degene die een inrichting type A of een inrichting type B drijft. Daar vallen de agrarische bedrijven onder.

Met een 'klimaattoets' kan inzicht gegeven worden in de effecten van een bedrijfsontwikkeling op het klimaat. Hierin komen o.a. de aspecten energiebesparing, opwekken van duurzame energie en klimaatadaptatie samen.

Mogelijke maatregelen

- Provincie Overijssel heeft een aantal subsidiemogelijkheden:
Meer informatie is te vinden op: www.overijssel.nl/loket/subsidies
- Het Rijk heeft een SDE+ regeling voor het stimuleren van hernieuwbare energieprojecten.
Informatie hierover is te vinden op www.rvo.nl/subsidies-regelingen/stimulering-duurzame-energieproductie-sde.
- De overheid geeft belastingvoordeel aan 'groene' spaarders en beleggers. Daardoor kan de bank een lening voor een lager rentetarief aanbieden aan een investeerder met een groenproject. Zo'n investeerder heeft hiervoor een groenverklaring nodig. Meer informatie over hoe u een groenverklaring kunt aanvragen vindt u op www.rvo.nl/subsidies-regelingen/regeling-groenprojecten.
- Hoe u fiscaal voordeel kunt behalen met investeringen in energiezuinige technieken leest u op www.rvo.nl/subsidies-regelingen/energie-investeringsaftrek-eia.
- Op de website van RVO staat veel informatie over de actuele mogelijkheden en subsidies www.rvo.nl.

7. Ammoniak en NOx

Samenvatting en ambitie

Het overgrote deel van de ammoniakemissie in Nederland is afkomstig van de landbouw. De belangrijkste bronnen zijn veestallen, uitrijden van dierlijke mest en mestopslag. Een teveel aan stikstofverbindingen schaadt het milieu (verzuring, vermesting) en daardoor de waterkwaliteit en kwetsbare natuurgebieden. De stikstofoxiden worden vooral veroorzaakt door verkeer (verbrandingsmotoren) en industrie. De gezondheidsaspecten van ammoniak zijn in het onderzoek Veehouderij en Gezondheid Omwonenden naar voren gekomen, omdat ammoniak bijdraagt aan de toename van zeer fijn stof.

Ambities UDV

1. Soortenrijkdom globaal

De Nederlandse veehouderij draagt bij aan het behoud en uiteindelijk herstel van soorten wereldwijd.

2. Soortenrijkdom nationaal

Gewenste soortenrijkdom in natuurgebieden wordt niet beperkt door de Nederlandse veehouderij. Ze herstelt de soortenrijkdom op eigen grond.

8. Waterkwaliteit

De Nederlandse veehouderij houdt het grond- en oppervlaktewater op, onder en rond haar bedrijven zuiver, zodat het geschikt blijft als basis voor drinkwater, en als vitaal ecosysteem.

11. Volksgezondheid

Burgers worden niet ziek vanwege de Nederlandse veehouderij. Niet via het voedsel en niet via andere routes.

Wettelijk kader en maatwerk voor overheden

Het wettelijk kader voor het reguleren van ammoniak en NOx is de Wet milieubeheer. Voor de effecten op natuurgebieden is dit de Wet natuurbescherming (w.o. de Programmatische Aanpak Stikstof). In de PAS is een relatie gelegd met de ammoniakregelgeving voor veehouderijbedrijven. Deze regelgeving heeft als doel de ammoniakuitstoot in heel Nederland terug te dringen (onder andere met het Besluit emissiearme huisvesting). De Wet ammoniak en veehouderij (Wav) geeft extra bescherming aan een aantal zeer kwetsbare gebieden. Gemeenten beoordelen bedrijfsontwikkeling binnen 250 meter van een kwetsbaar gebied op de effecten voor ammoniak. www.infomil.nl/onderwerpen/landbouw/ammoniak/wav

Mogelijke maatregelen

In de PAS staan een aantal extra bronmaatregelen genoemd, zoals emissiebeperkende stalvloeren, bemestingstechnieken e.d., maar ook management maatregelen zijn mogelijk.

Enkele voorbeelden:

- met voermaatregelen minder ammoniakemissie bereiken
- meer weidegang geven
- nieuwe emissiearme bemestingstechnieken gebruiken
- technische toepassingen in stallen aanbrengen, bijvoorbeeld vloeren die urine en mest van elkaar scheiden

In de Proeftuin Natura 2000 zijn diverse methoden en technieken uitgeprobeerd en deze worden nog steeds verder ontwikkeld (bijv. proefstalstatus in de Regeling Ammoniak en Veehouderij). (www.proeftuinnatura2000.nl)

8. Fijn stof

Samenvatting en ambitie

Fijn stof is in het ruimtelijk spoor met name belangrijk op het gebied van luchtkwaliteit. Bronnen zijn met name verkeer en veehouderijbedrijven. Een veehouderij in de omgeving van een woning kan effecten hebben op de gezondheid van omwonenden. Dat blijkt uit recente onderzoeken, zoals het onderzoek Veehouderij en Gezondheid Omwonenden. Het kabinet buigt zich over maatregelen om de luchtkwaliteit rondom veehouderijen te verbeteren.

Ambities UDV:

11. Volksgezondheid

Burgers worden niet ziek vanwege de Nederlandse veehouderij. Niet via het voedsel en niet via andere routes.

12. Lokale verbinding

Nederlandse veehouderijbedrijven zijn een vanzelfsprekend en geaccepteerd onderdeel van hun lokale omgeving. De omgeving ervaart geen noemenswaardige overlast.

Wettelijke kaders en maatwerk overheden

De veehouder geeft bij de melding Activiteitenbesluit of aanvraag voor omgevingsvergunning milieu aan in welke huisvestingssystemen de landbouwhuisdieren worden gehouden. Hiermee kan het bevoegd gezag bepalen welke emissiefactoren voor ammoniak, geur en voor fijn stof voor het aangevraagde systeem gelden. Biologische pluimveebedrijven hoeven niet aan het Besluit emissiearme huisvesting te voldoen (o.a. normen fijn stof).

De Handreiking fijn stof en veehouderijen is een hulpmiddel voor het bevoegd gezag om fijn stof te beoordelen bij het verlenen van een omgevingsvergunning milieu en een Omgevingsvergunning Beperkte Milieutoets (OBM) fijn stof.

Mogelijk maatregelen

Bij de publicatie van de nieuwe fijn stof lijst (15 maart 2017, www.infomil.nl) wordt een overzicht toegevoegd waarin reductiepercentages zijn weergegeven, die kunnen worden gebruikt als twee fijn stof reducerende technieken gecombineerd worden om de emissie van fijn stof uit een pluimveestal te reduceren.

Voor de pluimveesector is een studie uitgevoerd (www.kennisplatformveehouderij.nl) naar additionele stalmaatregelen om de uitstoot van bio-aerosolen te verminderen. De inventarisatie heeft meer dan 80 mogelijke maatregelen opgeleverd waarvan een beperkt deel (16) als perspectiefvol wordt aangemerkt. Voorbeelden zijn strooiselmanagement, olieverneming in strooiselstallen, ionisatietechnieken in de stal of het ventilatiesysteem ('end of pipe').

9. Geur

Samenvatting en ambitie

Geur van bedrijven kan in de leefomgeving hinder en daardoor gezondheidsrisico's veroorzaken. Er zijn dan ook geurnormen en er is geurregeling van toepassing voor bedrijven, zoals de veehouderijbedrijven.

Ambities UDV:

11. Volksgezondheid

Burgers worden niet ziek vanwege de Nederlandse veehouderij. Niet via het voedsel en niet via andere routes.

12. Lokale verbinding

Nederlandse veehouderijbedrijven zijn een vanzelfsprekend en geaccepteerd onderdeel van hun lokale omgeving. De omgeving ervaart geen noemenswaardige overlast.

Wettelijk kader en maatwerk voor overheden

Het belangrijkste wettelijk kader waarmee de (nadelige) effecten van emissies voor het milieu worden gereguleerd is de Wet milieubeheer (Wm) en de hierop gebaseerde regelgeving.

De Wet geurhinder en veehouderij geeft het toetsingskader voor de omgevingsvergunning milieu bij het beoordelen van geur van houden van vee. Voor bedrijven die volledig onder het Activiteitenbesluit vallen, gelden de geureisen van het Activiteitenbesluit.

De Handreiking Wet geurhinder en veehouderij geeft bevoegd gezag (en anderen) handvatten om Wet geurhinder en veehouderij en de geurvoorschriften van het Activiteitenbesluit toe te passen.

Voor deze beoordeling van geur is gebruik van de rekenprogramma's V-Stacks vergunning en V-Stacks gebied verplicht. www.infomil.nl/onderwerpen/landbouw/geur/wgv-rgv/handreiking-wet/

De evaluatie van de geurregeling kan tot wijzigingen in de normen leiden.

Op de website www.infomil.nl kunt u de laatste stand van zaken vinden.

De gemeente kan met een gemeentelijke verordening afwijken van de normen uit de Wet geurhinder en veehouderij. Om de andere normen te onderbouwen, is inzicht nodig in zowel de huidige als de toekomstige geursituatie en in de gewenste ruimtelijke ontwikkelingen. De gemeente kan met een gemeentelijke verordening haar geurbeleid afstemmen op de ruimtelijke en milieuhygiënische situatie in de gemeente.

Mogelijke maatregelen

Maatregelen om de geursituatie in een gebied te verbeteren, zijn vaak gericht op het creëren van voldoende afstand tussen veehouderij en bewoonde omgeving. Ook technische voorzieningen (bronmaatregelen) zijn mogelijk. Enkele voorbeelden zijn:

- emissiearme huisvesting en stalinrichting
- emissiepunten aan die zijde van het gebouw waarmee omwonenden minst belast worden
- hoogte schoorsteen ophogen
- ventilatie-uitstroom verticaal i.p.v. horizontaal
- opslag brijvoeder en bewerking brijvoeder/bijvoerkeuken aansluiten op een aparte luchtwasser

10. Broeikasgassen: Methaan en CO₂

Samenvatting en ambitie

De Nederlandse landbouwsector draagt voor ongeveer tien procent bij aan de uitstoot van alle broeikasgassen in Nederland, w.o. methaan en lachgas. Methaan is ruim 20x sterker dan CO₂ in het vasthouden van warmte en lachgas is ca. 300x sterker. Rundvee en andere herkauwers scheiden vooral methaan uit door de spijsvertering en via de mest. Door bv. regelmatige grondbewerking en diepe ontwatering van veenbodems komen extra broeikasgassen in de atmosfeer. Tegelijkertijd is er ook natuurlijke methaan emissie vanuit moerassen.

Mest is een belangrijke bron van emissies van methaan (CH₄). Verwerking van mest kan de uitstoot sterk beperken, en je kunt er zelfs energie uit winnen. Ook kan de landbouw zorgen voor vastlegging van bv. CO₂ door organisch materiaal (tijdelijk) in de bodem op te slaan. Hierdoor neemt de hoeveelheid CO₂ in de atmosfeer af.

Ambities UDV:

3. Fossiele energie

de Nederlandse veehouderij gebruikt geen energie uit eindige bronnen, zoals fossiele brandstoffen, zowel op het primaire bedrijf als in de ketenschakels ervoor en erna.

4. Klimaat

de Nederlandse veehouderij heeft naar rato bijgedragen aan het beperken van de globale temperatuurstijging tot maximaal 2°C.

Wettelijk kader en maatwerk voor overheden

Voor het opslaan van vaste mest en het opslaan van drijfmest en digestaat staan voorschriften in het Activiteitenbesluit. Alleen als de opgeslagen hoeveelheid mest erg groot is, is een omgevingsvergunning milieu nodig. Voor het kleinschalig vergisten van dierlijke mest staan voorschriften in het Activiteitenbesluit. Voor andere technieken om mest te bewerken of te verwerken zijn geen voorschriften in het Activiteitenbesluit opgenomen. Zie de website van infomil.

Mogelijke maatregelen

De afgelopen jaren is veel bekend geworden over maatregelen om emissies te beperken.

Met onderstaande informatie over maatregelen afkomstig van het programma ROB (agriconnect.nl/thema/programma-rob) kan de agrarische ondernemer zelf aan de slag.

Het accent ligt daarbij op de melkveehouderij, al zijn maatregelen gericht op mestopslag en bemesting ook toepasbaar in de varkenshouderij en akkerbouw.

- Bemestingsmaatregelen: in de bodem kan de aanwezige stikstof worden omgezet in lachgas. Hoe minder bemest wordt met stikstof en hoe groter het aandeel stikstof dat wordt opgenomen door het gewas, des te minder lachgas kan ontstaan. Dit beperkt ook de uitspoeling van nitraat en daardoor tegelijkertijd de vorming van lachgas. De maatregelen passen binnen het mest- en het ammoniakbeleid.
- Mestmanagementmaatregelen: in mest wordt door bacteriën methaan gevormd. Dit methaan ontsnapt naar de lucht. Hoe langer de mest ligt opgeslagen hoe langer de methaanproductie door kan gaan.
- Rantsoenering: bij goed verteerbaar en kwalitatief hoogwaardig voer wordt een groot deel van de energie in het voer benut door de koe. Hierdoor wordt het verlies en uitstoot van methaan beperkt.
- Graslandvernieuwing: bij het scheuren en onderploegen van grasland komen grote hoeveelheden stikstof en koolstof vrij in de bodem. Het beperken van scheuren kan kosten besparen en ook uitstoot van broeikasgassen.

- Huisvesting: in stallen komt methaan vrij uit de dieren en de mest. Doordat de lage methaanconcentratie, is het beperken van deze uitstoot in zowel open als gesloten stallen lastig. Voor vermindering van de uitstoot van methaan uit de stal zijn innovaties nodig.
- Energiebesparing op het bedrijf: het gebruik van fossiele energie is direct gerelateerd aan de uitstoot van het broeikasgas CO₂. Door energiebesparing kan de CO₂ uitstoot verminderd worden. Naast milieuwinst levert energiebesparing ook financieel voordeel op. Op energiebesparing en hernieuwbare energie wordt nader ingegaan in andere factsheets.

11. Geluid

Samenvatting en ambitie

Geluid is in het ruimtelijk spoor een belangrijk milieuaspect. Bijna alle functies/bestemmingen hebben er mee te maken. Sommige functies zijn veroorzaker van geluidsoverlast, zoals verkeer en bedrijven. Andere functies, zoals wonen, de gezondheidszorg en onderwijs kunnen hinder ondervinden van geluid.

Ambities UDV:

11. Volksgezondheid

Burgers worden niet ziek vanwege de Nederlandse veehouderij.
Niet via het voedsel en niet via andere routes.

12. Lokale verbinding

Nederlandse veehouderijbedrijven zijn een vanzelfsprekend en geaccepteerd onderdeel van hun lokale omgeving. De omgeving ervaart geen noemenswaardige overlast.

Wettelijke kaders en maatwerk overheden

In algemene zin biedt het Activiteitenbesluit bescherming tegen het geluid veroorzaakt door de:

- in de inrichting aanwezige installaties en toestellen,
 - in de inrichting verrichte werkzaamheden en activiteiten en
 - laad- en losactiviteiten ten behoeve van en in de onmiddellijke nabijheid van de inrichting.
- Het Activiteitenbesluit bevat voor veel verschillende situaties uitzonderingen.

Met een gemeentelijke verordening kan een gemeente voor agrarische inrichtingen in bepaalde gebieden een andere grenswaarde voor het langtijdgemiddelde beoordelingsniveau (LA_r,LT) voorschrijven. Dan gelden de standaardwaarden voor agrarische inrichtingen niet. Voor meer informatie zie agrarische inrichtingen en gemeentelijke verordening. Maatwerk kan ook gelden op basis van het overgangsrecht.

Het ministerie van Infrastructuur en Milieu werkt aan de Omgevingswet. Via de Aanvullingswet geluid worden de regels voor rijksinfrastructuur uit de Wet milieubeheer en de regels van de overige bronnen uit de Wet geluidhinder geïntegreerd in de Omgevingswet.

Op de website www.infomil.nl kunt u de laatste regelgeving vinden.

Mogelijke maatregelen

- Elektrificatie van voertuigen
- Stillere installaties en toestellen
- Bij bedrijfsuitbreiding bij de situering van gebouwen en installaties rekening houden met de geluidsbelasting op de omgeving

12. Natuur

Samenvatting en ambitie

De verbinding tussen economie en natuur is bij de agrarische sector samengevat in natuurinclusieve landbouw. Dat betekent zowel beheren, benutten als beschermen van de biodiversiteit. De landbouw kan daaraan bijdragen door enerzijds agrarisch natuurbeheer, samenwerken met natuurorganisaties of landgoederen of via particulier natuurbeheer zelf onderdelen van het Natuurnetwerk Nederland beheren. Bij benutten kan gedacht worden aan de functionele agrobiodiversiteit, zoals plaagbestrijding in akkerranden, en bij beschermen is met name het beperken van de emissie door de landbouw op de natuur van toepassing.

Ambities UDV:

3. Soortenrijkdom globaal

De Nederlandse veehouderij draagt bij aan het behoud en uiteindelijk herstel van soorten wereldwijd.

4. Soortenrijkdom nationaal

Gewenste soortenrijkdom in natuurgebieden wordt niet beperkt door de Nederlandse veehouderij. Ze herstelt de soortenrijkdom op eigen grond.

Wettelijk kader en maatwerk voor overheden

Het wettelijk kader voor het reguleren van de effecten van de landbouw voor soorten en natuur(gebieden) is de Wet natuurbescherming. Voor het onderdeel gebiedsbescherming gaat het om de realisatie van het Natuurnetwerk Nederland (NNN) en de 24 in Overijssel gelegen Natura2000-gebieden. Voor elk Natura2000-gebied is een beheerplan opgesteld. De beheerplannen bevatten natuurdoelen en de herstelmaatregelen voor elk gebied. Veel maatregelen richten zich op het verhogen van de grondwaterstand en het tegengaan van nadelige effecten van bemesting. Daarnaast is in het Natuurbeheerplan aangegeven welke ambities en subsidiemogelijkheden er zijn voor het agrarisch natuurbeheer.

wetten.overheid.nl/BWBR0024705/2016-08-01

Mogelijke maatregelen

- Meedoen aan het agrarisch natuur- en waterbeheer via de collectieven zoals maatregelen voor weidevogelbeheer, kruidenrijke graslanden, akkerranden, akkervogelbeheer, landschapselementen (droge dooradering), slootbeheer en slootkantbeheer (natte dooradering), foerageergebieden creëren.
- Aansluiten bij initiatieven om in de zone rond Natura 2000 gebieden mee te werken aan percelen met hogere grondwaterstand of percelen waar minder bemest mag worden.
- Via particulier natuurbeheer zelf als agrarisch bedrijf een onderdeel van het Natuurnetwerk Nederland inrichten en beheren.

In het innovatielab natuurrijk ondernemen wordt ruimte geboden voor initiatieven en onderzoek in deze zones rond Natura2000 gebieden, waarbij ook een verdienmodel met natuur wordt onderzocht, zoals www.weideweelde.nl en het dossier Natuurinclusieve landbouw op de website van het Groen Kennisnet: www.groenkennisnet.nl/nl/groenkennisnet.htm

13. Landschap

Samenvatting en ambitie

Het landschap in het agrarisch gebied is beeldbepalend in Overijssel: meer dan 70% van het landelijk gebied wordt gebruikt voor landbouw. Daarmee is de landbouw gezichtsbepalend voor de landschappelijke kwaliteit.

Overijssel heeft twee Nationale Landschappen binnen zijn grenzen met bijzondere landschapskwaliteiten. De provinciale ambitie is gericht op behoud en versterking van de kwaliteit van het landschap door het 'voortbouwen aan de kenmerkende structuren van de agrarische cultuurlandschappen'. Alle nieuw te bouwen bedrijven en gebouwen worden ontwikkeld met ruimtelijke kwaliteit en zijn zodanig landschappelijk ingepast in hun omgeving dat deze kunnen rekenen op een breed draagvlak bij de bevolking en recreanten.

Ambities UDV:

4. Soortenrijkdom nationaal

Gewenste soortenrijkdom in natuurgebieden wordt niet beperkt door de Nederlandse veehouderij. Ze herstelt de soortenrijkdom op eigen grond.

12. Lokale verbinding

Nederlandse veehouderijbedrijven zijn een vanzelfsprekend en geaccepteerd onderdeel van hun lokale omgeving. De omgeving ervaart geen noemenswaardige overlast.

Wettelijk kader en maatwerk voor overheden

Met de Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving (KGO) worden ruimtelijke ontwikkelingen verbonden met versterking van de ruimtelijke kwaliteit.

In de Nationale Landschappen gaat het om het behouden, duurzaam beheren en waar mogelijk versterken van de bijzondere kwaliteiten van deze gebieden en het vergroten van de recreatieve toegankelijkheid. Voor grootschalige ruimtelijke ontwikkelingen die in strijd zijn met de doelstellingen van de Nationale Landschappen is geen plek.

Mogelijke maatregelen

- Meedoen aan het agrarisch natuur-, landschap- en waterbeheer via de collectieven zoals maatregelen voor landschapselementen (droge dooradering), slootbeheer en slootkantbeheer (natte dooradering) en foerageergebieden creëren bij de droge en natte dooradering.
- Een Groen-Blauwe diensten contract afsluiten met Stichting Groene Blauwe Diensten Overijssel, die de landschapsfondsen van vele gemeenten bestuurt of beheert.
- Aansluiten bij initiatieven van lokale organisaties etc. om landschapselementen en wandelmogelijkheden over agrarische grond te behouden, realiseren en te beheren.

14. Circulaire economie, kringlopen sluiten

Samenvatting en ambitie

Bij circulaire economie is de herbruikbaarheid van producten en grondstoffen en het behoud van natuurlijke hulpbronnen de basis. Dit leidt tot verduurzaming van ruimtelijke functies, zoals de agro en foodsector.

Ambities UDV:

1. Fossiele energie

De Nederlandse veehouderij gebruikt geen energie uit eindige bronnen, zoals fossiele brandstoffen, zowel op het primaire bedrijf als in de ketenschakels ervoor en erna.

5. Mineralen

De Nederlandse veehouderij gebruikt alleen mineralen uit niet-gemijnde bronnen, zowel op het primaire bedrijf als in de ketenschakels ervoor. Daardoor zijn er geen eindige voorraden mineralen meer nodig voor de dierlijke productie.

7. Watervoorraad

De Nederlandse veehouderij draagt niet bij aan de uitputting van strategische watervoorraden. Wettelijke kaders en maatwerk overheden

De wettelijke normen en kaders richten zich vooral op de bewerking en verwerking van mest: www.infomil.nl/onderwerpen/landbouw-tuinbouw/mest/handleiding-bewerken/

Vanaf 1 januari 2016 zijn voor het monovergisten van mest op boerderijschaal voorschriften opgenomen in het Activiteitenbesluit. Voor vergisten van alleen dierlijke mest op kleine schaal is daardoor geen omgevingsvergunning milieu meer nodig. Een omgevingsvergunning beperkte milieutoets (OBM) is voldoende.

Ook zijn er regels rondom vermindering van bedrijfsafval (www.infomil.nl)

Mogelijk maatregelen

Aansluiten bij of navolgen van onderstaande initiatieven:

- Rabobank heeft de Circulaire Economy Challenge opgezet om in diverse regio's met verschillende typen bedrijven de circulaire economie in de regio te stimuleren.
- NZO heeft een overzicht van de circulaire economie in de zuivelsector gemaakt (www.nzo.nl).
- Het ministerie van I&M is gezamenlijk met andere ministeries een Rijksbreed programma Circulaire economie gestart. Dit programma richt zich onder andere op het wegnemen van belemmeringen in wet- en regelgeving, zoals bij hergebruik van reststromen.
- Provincie Fryslan heeft een onderzoek gepresenteerd naar circulair Fryslan www.metabolic.nl/publications/circular-fryslan.
- Diverse initiatieven zijn gestart om fosfaat terug te winnen uit mest.
- Diverse staltypen zorgen voor het sluiten van kringlopen, bijvoorbeeld in de vrijloopstal kunnen houtsnippers uit de natuur worden hergebruikt.
- In het project "vruchtbare kringloop Overijssel" werken al bijna 400 melkveehouders aan kringlooplandbouw, bodemvruchtbaarheid, bemesting en ruwvoerwinning.

15. Dierenwelzijn en diergezondheid

Samenvatting en ambitie

Beschermen van welzijn en gezondheid van dieren is een algemeen maatschappelijk belang. Niemand mag een dier mishandelen. Niet alleen lichamelijk geweld tegen dieren is mishandeling, maar ook uithongering of verwaarlozing. Door dieren meer ruimte te bieden op het agrarische bedrijf, kan er de behoefte zijn aan grotere stallen.

Ambities UDV:

9. Dierenwelzijn

Dieren in de Nederlandse veehouderij kunnen hun hele leven lang volledig voorzien in hun ethologische behoeften en die zonder pijn of beperkingen uitvoeren. Routinematige ingrepen aan het dier vinden niet meer plaats.

10. Diergezondheid

Dieren in de Nederlandse veehouderij zijn gezond, en in staat dat te blijven zonder structurele medicatie.

Wettelijke kaders en maatwerk overheden

Regels en kaders voor dierenwelzijn zijn opgenomen in de Wet Dieren, Besluit houders van dieren, Welzijneisen dieren en op websites van NVWA en RVO. De wet verbiedt ingrepen bij een dier die een lichaamsdeel verwijderen of beschadigen. Maar sommige ingrepen zijn wel toegestaan. Bijvoorbeeld oormerken bij runderen of varkens. In het Besluit diergeneeskundigen staat welke ingrepen wel of niet mogen. De NVWA biedt op haar website ook meer informatie over antibiotica in de veehouderij, want in de veehouderij gelden strenge regels voor het gebruik van antibiotica. Pluimveehouders, melkveehouders, kalverhouders en varkenshouders moeten het gebruik van antibiotica op hun bedrijf registeren. De Autoriteit Diergeneesmiddelen (SDa) legt de gegevens vast. Door allerlei maatregelen is inmiddels het gebruik van antibiotica in de Nederlandse veehouderij enorm gedaald (58% in 2014 ten opzichte van 2009).

Mogelijke maatregelen

Aansluiten bij of navolgen van de volgende initiatieven:

- De dierenbescherming heeft het Beter Leven Keurmerk opgesteld, om met veehouderij-bedrijven afspraken te maken over meer leefruimte, over minder of geen ingrepen die het welzijn aantasten en over andere verbeteringen, waardoor diervriendelijker geproduceerd vlees in de winkels te koop is (beterleven.dierenbescherming.nl).
- Diverse stallen zijn gericht op het verbeteren van dierenwelzijn, zoals een vrijloopstal (www.vrijloopstallen.nl) of een MDV-stal. De MDV-stal voldoet aan strenge duurzaamheidseisen. Veestallen die het certificaat Maatlat Duurzame Veehouderij behalen, kunnen deelnemen aan de fiscale regelingen MIA en Vamil.
- In Overijssel is het Platform Natuurlijk Veehouden actief en organiseert jaarlijks een symposium over natuurlijke veehouderij (www.natuurlijkeveehouderij.nl).
- Wageningen UR heeft een aantal stalboekjes samengesteld. In de stalboekjes varkens, pluimvee en melkvee worden handvaten gegeven om met natuurlijke middelen de gezondheid van de dieren te bevorderen en zo ziektes te voorkomen (www.wur.nl/nl/Dossiers/dossier/Natuurlijk-gezond.htm).
- Voor de export van biologische zuivel aan de Verenigde Staten moet de biologische zuivel gecertificeerd antibioticavrij zijn. Dit is mogelijk bij SKAL, de certificeringsorganisatie voor biologische bedrijven (www.skal.nl).

In het innovatielab gezond produceren wordt ruimte geboden voor onderzoek en pilots met nieuwe methoden, maatregelen en stalconcepten voor dierenwelzijn en diergezondheid, zoals de kruidenrijke weide.

16. Volksgezondheid

Samenvatting en ambitie

De risico's voor de volksgezondheid, vooral in gebieden waar veel vee wordt gehouden, zijn onder andere nader onderzocht in het onderzoek over Veehouderij en Gezondheid Omwonenden. In dit onderzoek is gekeken naar de effecten van fijn stof, ammoniak, zoönosen (zoals Q-koorts) en endotoxinen op de gezondheid van omwonenden in twee regio's in Oost Brabant. De problematiek vraagt om een gezamenlijke aanpak van ministeries, andere overheden, de sector en overige betrokkenen, omdat er voor een aantal van deze stoffen nog geen eenduidig wetenschappelijk onderbouwde normen zijn te stellen.

Ambities UDV:

11. Volksgezondheid

Burgers worden niet ziek vanwege de Nederlandse veehouderij.
Niet via het voedsel en niet via andere routes.

12. Lokale verbinding

Nederlandse veehouderijbedrijven zijn een vanzelfsprekend en geaccepteerd onderdeel van hun lokale omgeving. De omgeving ervaart geen noemenswaardige overlast.

Wettelijk kader en maatwerk voor overheden

De Wet publieke gezondheid regelt de organisatie van de openbare gezondheidszorg, de bestrijding van infectieziektecrises en de isolatie van personen/vervoermiddelen die internationaal gezondheidsgevaaren kunnen opleveren. Deze wet is te vinden op de wettenbank van Overheid.nl. wetten.overheid.nl/BWBR0024705/2016-08-01

Deze wet is te vinden op de wettenbank van [Overheid.nl](https://www.overheid.nl)

Deze wet is niet van toepassing op vergunningenprocedures. Gemeenten kunnen de GGD om een advies over een vergunning (milieu- of bouwvergunning) voor een veehouderijbedrijf vragen. De Handreiking Beoordelings kadergezondheid en milieu Veehouderij van het RIVM is hierbij een hulpmiddel om lokale vragen over de gezondheid van omwonenden van veehouderijen systematisch aan te pakken. Daarnaast kan de GGD ook (gezondheids-/milieu-) belevingsonderzoeken uitvoeren voor gemeenten. Hiermee verkrijgt de gemeente inzicht in de beleving en risicoperceptie van inwoners. Bij aanvragen van een omgevingsvergunning milieu voor een veehouderij moeten ook de gevolgen daarvan voor de volksgezondheid worden beoordeeld. Voor zover er wettelijke normen gelden, zoals voor geur en fijn stof, moet bij overschrijding daarvan de vergunning worden geweigerd. Voor geitene- n schapenbedrijven is het verplicht jaarlijks te vaccineren tegen Q-koorts, met name als er bezoekers van buiten komen (kinderboerderijen, zorgboerderijen, recreatieve neventak). Daarnaast is de inzet om het antibioticagebruik in de veehouderij drastisch te verminderen. Zie ook de factsheet over dierenwelzijn en diergezondheid. Bij uitbraken van dierziekten zijn diverse maatregelen verplicht, zoals vervoersverbod, ophokplicht en ruimen van getroffen bedrijven.

Mogelijke maatregelen

De extra maatregelen die kunnen worden genomen zijn velerlei.

- Preventieve maatregelen zoals het vaccineren en ophokken van dieren, toegangs(beperkende) maatregelen als transparantie bieden etc. Voor een meer gedetailleerd overzicht zie het Kennisplatform veehouderij en humane gezondheid www.kennisplatformveehouderij.nl.
- Daarnaast dragen maatregelen zoals genoemd in de factsheets voor diverse emissies (geur, geluid, ammoniak, fijn stof etc.) bij aan de volksgezondheid.

17. Licht

Samenvatting en ambitie

Bij het aspect kunstmatige verlichting in het ruimtelijk spoor gaat het om bescherming tegen verstoring door licht (van natuur), lichthinder voor mensen en donkertebescherming (het donkere landschap).

Ambities UDV:

11. Volksgezondheid

Burgers worden niet ziek vanwege de Nederlandse veehouderij. Niet via het voedsel en niet via andere routes.

12. Lokale verbinding

Nederlandse veehouderijbedrijven zijn een vanzelfsprekend en geaccepteerd onderdeel van hun lokale omgeving. De omgeving ervaart geen noemenswaardige overlast.

Wettelijke kaders en maatwerk overheden

Kunstmatige verlichting in de nacht kan het leven van planten en dieren verstoren. De wettelijke kaders uit de Wet natuurbescherming bepalen dan of een bepaalde situatie bescherming behoeft. Er is geen wettelijk kader in het ruimtelijk spoor dat lichtgevoelige functies definieert en de bescherming gaat via de invulling van een "goede ruimtelijke ordening" (Wro/Wabo).

Maatregelen ter voorkoming van verstoring door kunstmatige verlichting worden meestal opgenomen in de natuurbeschermingswetvergunning of in de omgevingsvergunning via de verklaring van geen bedenkingen.

In het Activiteitenbesluit zijn voor twee activiteiten (assimilatieverlichting bij kassen én verlichting bij sportvelden) maatregelen voorgeschreven ter voorkoming van lichthinder.

Op de website www.infomil.nl kunt u de laatste informatie over het thema licht vinden.

Mogelijke maatregelen

Verlicht niet als het niet nodig is, dus alleen als er geen alternatieven zijn.

Mogelijkheden voor beperking van hinder van verlichting:

- scherm de lichtbron af, zodat deze niet direct zichtbaar is
- gebruik alleen betrekkelijk langgolvig licht
- gebruik bij verlichting niet meer licht dan nodig is:
 - verlicht alleen wat verlicht moet worden en zolang als het verlicht moet worden
- vermijd de risicogebieden

In Salland is het project lichthinder bij stallen gestart:

www.salland.ltonoord.nl/content/project-lichtuitstraling

2.4 Sociale kwaliteit

De provinciale ambities sociale kwaliteit

Op het provinciale schaalniveau zijn drie kwaliteitsambities geformuleerd die de koers bepalen van de provinciale sturing op sociale kwaliteit, zoals met het instrument Kwaliteitsimpuls agro en food. Deze ambities kunnen lokaal ingekleurd worden in dialoog tussen initiatiefnemer en omwonenden en leiden tot maatregelen of activiteiten.

1. Het Overijssels 'noaberschap' koesteren

Eén van de aspecten van 'noaberschap' is het met elkaar in gesprek gaan (de dialoog) en het samen verantwoordelijkheid nemen voor de eigen leefomgeving. In de dialoog van de ondernemer met zijn omgeving kan invulling gegeven worden aan nieuw 'noaberschap', zoals in paragraaf 1.7 is toegelicht. Ook een transparante bedrijfsvoering en voorlichting via bijvoorbeeld een skybox, bedrijfsbezoeken, educatie op het bedrijf of een eigen website dragen bij aan maatschappelijke acceptatie en noaberschap.

2. Stimuleren van culturele identiteit

Het belang van culturele identiteit neemt toe in een globaliserende wereld, waarin de eigenheid van streek, plek of gebouw steeds minder herkenbaar wordt. Het lokale verhaal, de kenmerken, lokale structuur van het erf of landschap en behoud en duurzame benutting van cultureel erfgoed kunnen inspiratiebron zijn voor het ontwikkelen van erven en agrarische landschappen met een eigen, herkenbare identiteit. Juist bewoners van de streek kennen het lokale verhaal en in dialoog kan de bij de plek en streek passende vormgeving van erf, gebouwen en landschap verkend worden.

3. Verbinden van de lokale kennis en energie met de ontwikkeling van provinciaal beleid en de uitvoering van ruimtelijke opgaven

Veel provinciale opgaven zijn op hoofdlijnen geformuleerd en krijgen kleur op locatie door de inzet van lokale kennis en energie. De Kwaliteitsimpuls agro en food is daar een voorbeeld van. In de vorige paragraaf zijn diverse provinciale opgaven geduid, die lokaal, met de Kwaliteitsimpuls, gerealiseerd kunnen worden. De ondernemer kan, in samenspraak met de omgeving, zelf bepalen of en hoe hij bijdraagt aan realisatie van provinciale opgaven.

In de nieuwe Omgevingswet moet iemand met bouwplannen zelf draagvlak organiseren. Hij moet met de burens gaan praten en zijn plannen dicht bij beleid van gemeente of provincie brengen. Omgevingskwaliteit is een kernbegrip in de nieuwe Omgevingswet die in 2019 in werking treedt. Wat het precies inhoudt en hoe je het in praktijk brengt mogen lokale overheden van de wetgever grotendeels zelf uitvinden. Samen met de burgers. De Kwaliteitsimpuls agro en food sluit aan op deze filosofie.

Potentiële onderwerpen in dialoog

In de dialoog kunnen diverse onderwerpen aan de orde komen. In paragraaf 2.3 zijn er een groot aantal geschetst. Vanwege het grote belang dat aan volksgezondheid wordt gehecht, wordt aangeraden effecten op de volksgezondheid in ieder geval te bespreken.

Onderwerpen die, naast de genoemde onderwerpen in 2.3, in de dialoog aan de orde kunnen komen zijn bijvoorbeeld:

- de omvang, situering en vormgeving van erf en gebouwen.
- de groene erfinrichting, het landschap en de toegankelijkheid van erf en landbouwgrond, bijvoorbeeld via wandelpaden.
- weidegang.
- verkeersveiligheid.
- mogelijke samenwerkingsthema's, zoals opwekking van duurzame energie, landschapsbeheer en stadslandbouw.
- educatie, rondleidingen, transparantie (balkon met zicht op de stal, glaswand ipv muur, webcam in de stal).

Daarnaast kan sociale kwaliteit worden gerealiseerd door bijvoorbeeld:

- het inschakelen van mensen met afstand tot de arbeidsmarkt of een handicap.
- het leveren van lokale producten aan de buurt.

Het werkboek Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving (KGO, 2010) gaat uitgebreid in op versterking van ruimtelijke kwaliteit bij bedrijfsontwikkeling. Korthedshalve wordt hier daarom verwezen naar dit werkboek.

Actueel onderwerp is het vrijkomen van agrarische bedrijfsgebouwen. De komende jaren zal de leegstand van agrarische bedrijfsbebouwing nog fors toenemen. Verkend wordt op dit moment hoe om te gaan met de problematiek van VAB's en dit wordt daarom niet in deze handreiking uitgewerkt.

Het is mogelijk binnen de KGO ruimtelijke kwaliteitswinst te realiseren door sloop van vrijkomende agrarische bedrijfsgebouwen.

Alleen in uitzonderlijke situaties is er nog behoefte aan het aanwijzen van een nieuw agrarische bouwperceel. Het gaat dan om agrarische bedrijven die moeten wijken voor een publiek belang of op de huidige locatie geen ontwikkelingsmogelijkheden hebben. Er zullen nog veel bestaande agrarische bouwpercelen beschikbaar komen, die uit een oogpunt van zuinig en zorgvuldig ruimtegebruik zoveel mogelijk moeten worden gebruikt door agrarische bedrijven, die op hun huidige locatie niet meer uit de voeten kunnen.

Wanneer nieuwvestiging plaatsvindt, dient een evenredige omvang aan (voormalige) agrarische bebouwing in Overijssel wegbestemd en gesloopt te worden. Qua omvang van de te slopen gebouwen is het oude erf maatgevend: de hier aanwezige bedrijfsgebouwen verliezen hun functie en worden gesloopt.

Soms is er sprake van een historisch erf of zijn er andere redenen om bedrijfsgebouwen op het oude erf in stand te houden. Sloop hoeft dan niet op het oude erf te gebeuren, maar kan ook elders in Overijssel. Wanneer bedrijven verplaatsen vanwege een groot maatschappelijk belang, zoals realisatie van natuur of infrastructuur, vindt sloop plaats op kosten van de overheid.

Bijlage 3

Provinciale Verordeningstekst Kwaliteitsimpuls agro en food

Artikel 2.1.7 Kwaliteitsimpuls agro en food

Lid 1

Bedrijfsontwikkeling en nieuwvestiging van agrarische bedrijven mag uitsluitend worden toegestaan op bestaande agrarische bouwpercelen of op voormalige agrarische bouwpercelen.

Lid 2

In afwijking van het gestelde in lid 1 en onverminderd artikel 2.1.5 kan ten behoeve van de verplaatsing van een agrarisch bedrijf in een bestemmingsplan een nieuw agrarisch bouwperceel worden opgenomen als:

- a. een ondernemer zijn agrarisch bedrijf verplaatst voor het realiseren van publieke belangen; of
- b. een ondernemer op de huidige locatie geen ontwikkelingsmogelijkheden meer heeft en een volwaardig agrarisch bedrijf verplaatst naar een locatie waar wel ontwikkelingsmogelijkheden zijn.

Lid 3

Een nieuw agrarisch bouwperceel als bedoeld in lid 2 mag uitsluitend in een bestemmingsplan worden opgenomen als:

- a. is onderbouwd dat het in redelijkheid niet mogelijk is om een bestaand of voormalig agrarisch bouwperceel te benutten voor de hervestiging van het agrarisch bedrijf;
- b. een evenredige omvang aan bestaande of voormalige agrarische bebouwing in Overijssel wordt gesloopt en wegbestemd;
- c. het verlies aan ecologische en/of landschappelijke waarden in voldoende mate gecompenseerd zal worden door investeringen in de versterking van in ruimtelijke kwaliteit in de omgeving;
- d. aannemelijk is gemaakt dat er een kwaliteitswinst wordt geboekt op het gebied van duurzaamheid en sociale kwaliteit.

Lid 4

In afwijking van het gestelde in lid 1 en onverminderd artikel 2.1.5 kan ten behoeve van de bedrijfsontwikkeling van een agrarisch bedrijf een bestaand of voormalig agrarisch bouwperceel in beperkte mate worden aangepast en/of uitgebreid als:

- a. is onderbouwd dat het in redelijkheid niet mogelijk is om het bestaande agrarische bouwperceel voor de beoogde bedrijfsontwikkeling geschikt te maken.

Lid 5

In afwijking van het gestelde in lid 1 en onverminderd artikel 2.1.5 kan ten behoeve van bedrijfsontwikkeling van een agrarisch bedrijf een bestaand of voormalig agrarisch bouwperceel grootschalig worden aangepast en/of uitgebreid als:

- a. is onderbouwd dat het in redelijkheid niet mogelijk is om het bestaande agrarische bouwperceel voor de beoogde bedrijfsontwikkeling geschikt te maken;
- b. het verlies aan ecologische en/of landschappelijke waarden in voldoende mate gecompenseerd zal worden door investeringen in de versterking van ruimtelijke kwaliteit in de omgeving;
- c. aannemelijk is gemaakt dat er een kwaliteitswinst wordt geboekt op het gebied van duurzaamheid en sociale kwaliteit.

Lid 6

In aanvulling op het gestelde onder 3 en 5 geldt voor nieuwe ontwikkelingen die plaatsvinden op gronden die vallen binnen het ontwikkelingsperspectief Ondernemen met Natuur en Water en die niet zijn aangeduid als Natuurnetwerk Nederland (NNN, voorheen Ecologische Hoofdstructuur (EHS)), geldt de voorwaarde dat de compensatie door investeringen ter versterking van ruimtelijke kwaliteit in de omgeving gericht dienen te zijn op de versterking van de kwaliteit van natuur, water en landschap.

Toelichting artikel 2.1.7 Kwaliteitsimpuls agro en food

De komende jaren zal nog heel veel bestaande agrarische bebouwing haar functie voor de landbouw verliezen. In veel gemeenten geldt dat er te weinig programma is om voor alle vrijkomende agrarische bebouwing (VAB's) een geschikte vervolgfunctie te vinden. Dit zal leegstand op grote schaal tot gevolg hebben en het risico op verrommeling van de Groene Omgeving. De provincie wil voorkomen dat er onnodig ruimtebeslag wordt gelegd op de Groene Omgeving zodat er ruimte blijft voor agrarische bedrijven die wel toekomstperspectief hebben en groeien in omvang. Daarom is in de Omgevingsverordening een bepaling opgenomen die verplicht om zoveel mogelijk gebruik te maken van bestaande en voormalige agrarische bouwpercelen. Gelet op de impact van agrarische bedrijfsvoering op de omgeving, gaan wij uit van het principe dat ondernemers ruimte voor ontwikkeling moeten verdienen door te investeren in aanvullende kwaliteitsvoorwaarden op het gebied van ruimtelijke kwaliteit, duurzaamheid en sociale kwaliteit.

Als het in redelijkheid niet mogelijk is om een bestaand of voormalig agrarisch bouwperceel te benutten voor bedrijfsontwikkeling of verplaatsing, dan kan onder voorwaarden een nieuw agrarisch bouwperceel worden aangewezen of een bestaand agrarisch bouwperceel worden uitgebreid. Een belangrijke voorwaarde is dat de nieuwvestiging gepaard gaat met sloop van een evenredige omvang aan agrarische bebouwing elders in de Groene Omgeving. Daarmee wordt voorkomen dat het overaanbod aan agrarische bedrijfsbebouwing nog verder toeneemt en door het toevoegen van het nieuwe agrarische bouwperceel extra versterking van de Groene Omgeving ontstaat.

Bij grootschalige uitbreiding en nieuwvestiging wordt verder de eis gesteld dat niet alleen de basisinspanning ten aanzien van ruimtelijke kwaliteit wordt geleverd zoals vereist op grond van artikel 2.1.5 van de Omgevingsverordening. Er zal ook een extra investering in de ruimtelijke kwaliteit in de omgeving van het agrarische bedrijf moeten worden gedaan om het verlies aan ecologische en/of landschappelijke waarden te compenseren. Ook voor deze specifieke vorm van de Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving geldt dat aangetoond moet worden dat er een balans is tussen de geboden ontwikkelingsruimte en de extra investering in ruimtelijke kwaliteit. Tenslotte wordt bij grootschalige uitbreiding en nieuwvestiging aanvullend op de eis van extra ruimtelijke kwaliteit de voorwaarde gesteld dat aannemelijk gemaakt moet worden dat er een kwaliteitswinst wordt geboekt op het gebied van duurzaamheid en sociale kwaliteit. Daarmee wordt bijgedragen aan onze ambities ten aanzien van de rode draden zoals wij die in de Omgevingsvisie hebben geformuleerd.

Voor de beantwoording van de vraag wat moet worden verstaan onder 'grootschalige uitbreiding' verwijzen wij naar de toelichting op artikel 2.1.6 van de Omgevingsverordening. Wij gaan samen met onze partners een handreiking opstellen waarmee gemeenten en initiatiefnemers kunnen bepalen wat gelet op de beoogde bedrijfsontwikkeling de kwaliteitswinst moet zijn om de uitbreiding van het bestaande agrarische bouwperceel of het leggen van een nieuw agrarisch bouwperceel ruimtelijk aanvaardbaar te maken.

Voor wat betreft de kwaliteitswinst die op het gebied van duurzaamheid geleverd zou kunnen worden moet gedacht worden aan:

- verbetering van de kwaliteit van (grond)water, bodem, lucht, natuur en landschap;
- klimaatadaptatie (zoals omgang met toenemende droogteperiodes en wateroverlast);
- bijdrage aan de energietransitie en productie van hernieuwbare energie en materialen;
- sluiten van kringlopen/ketenoptimalisatie;
- verbetering van dierenwelzijn en verkleinen van gezondheidsrisico's voor mens en dier;
- en waar relevant aan de bijdrage aan de drinkwaterbescherming.

Voor wat betreft de kwaliteitswinst die geboekt zou kunnen worden op het gebied van sociale kwaliteit kan gedacht worden aan:

- vroegtijdige dialoog met omwonenden over bedrijfsontwikkeling;
- maatschappelijke wensen incorporeren in de bedrijfsvoering;
- in harmonie met de omgeving ondernemen;
- versterken identiteit en recreatieve aantrekkelijkheid en toegankelijkheid.

